

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΕΓΓΡΑΦΑ ΕΚ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗ
ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗΝ ΚΡΗΤΙΚΗΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΝ
ΤΟΥ 1866 - 69

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΝΕΩΤΕΡΑΝ ΚΡΗΤΙΚΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟΝ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς κατοχῆς τῆς χώρας μας ἀπὸ τοὺς ἐπιδρο-
μεῖς τοῦ ναζιστικοῦ καὶ φασιστικοῦ καθεστῶτος (1941 - 1944) περιῆλ-
θεν εἰς χεῖρας μου ἓν μικρὸν τμῆμα ἀπὸ τὰ προσωπικὰ ἀρχεῖα τοῦ
Στεφάνου Σκουλούδη, τὰ ὅποια τυχαίως ἀνεκάλυψα εἰς τὸ σπίτι μιᾶς
γυναικὸς τοῦ λαοῦ, ποὺ τὰ ἐχρησιμοποιοῖ ὡς καύσιμον ὕλην διὰ τὴν
μπουγάδαν τῆς¹.

Μεταξὺ τῶν ἐγγράφων τούτων, ὑπῆρχε μία λίαν ἐνδιαφέρουσα ἀλ-
ληλογραφία σχετιζομένη μὲ τὴν δρασίαν τῶν τότε ἐν Ἀθήναις, Κων-
σταντινουπόλει καὶ ἀλλαχοῦ συσταθεισῶν ἐπιτροπῶν ἐνισχύσεως τοῦ
Ἀγῶνος τῶν Κρητῶν κατὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 - 1869. Ἀπὸ
τὴν ἀλληλογραφίαν αὐτήν, πληροφοροῦμεθα διὰ πρώτην φορὰν τὴν
ἀξιόλογον συμβολὴν τῶν τότε ἀλυτρώτων Ἑλλήνων καὶ ἰδίᾳ τῶν ἐν
Κωνσταντινουπόλει ὁμογενῶν, ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος. Ψυχὴ τῆς ἐν
Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπῆς ἦτο ὁ Σκουλούδης, ἐπικουρούμενος ἀπὸ
τὸν διαπρεπῆ ἠπειρώτην ἱατρὸν καὶ φιλόλογον Ἡροκλέα Βασιάδην,
σύνδεσμον μεταξὺ τῆς Ἐπιτροπῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Κεν-
τρικῆς Ἐπιτροπῆς Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου τὰς βαθυστοχάστους καὶ γλα-
φυρὰς μυστικὰς ἐκθέσεις ἐφύλαττε ὁ Σκουλούδης εἰς τ' ἀρχεῖα του,
καὶ τῶν ὁποίων, δυστυχῶς, μέρος μόνον διεσώθη.

Ἀπὸ τὰ ἴδια ἔγγραφα ἔρχεται τώρα εἰς φῶς διὰ πρώτην φορὰν τὸ
γεγονὸς ὅτι Πρόεδρος τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας» ἡ ὁποία συνεστήθη
κατὰ τὸ 1867 εἰς τὰς Ἀθήνας διὰ τὴν συλλογὴν ἐράνων πρὸς ἐπανε-
ξοπλισμὸν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὸ «λανσάρισμα» τοῦ «πατριωτικοῦ» δα-
νείου τῶν 25.000.000 φράγκων, ἦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Μητροπολίτης Ἀ-

¹) Ὅπως ἐξηκρίβωσα ἀπὸ σχετικὴν μου ἔρευναν, ἡ προσωπικὴ ἀλληλογρα-
φία τοῦ Σκουλούδη, διατηρουμένη ἀπὸ τὸν ἐκτελεστὴν τῆς διαθήκης του εἰς
ἓνα «σεντουῖκι» ἐσυλήθη, ἐν ἀγνοίᾳ τούτου, ἀπὸ συλλέκτας γραμματοσήμων, οἱ
ὅποιοι ἐνδιαφερόμενοι διὰ μόνον τὰς φερούσας γραμματόσημα ἐπιστολάς, ἀπέρ-
ριψαν ὅλας τὰς ἄλλας ὡς ἄχρηστον δι' αὐτοὺς ὑλικόν, κατάλληλον μόνον διὰ...
καύσιμον ὕλην.

θηνῶν Θεόφιλος (ἔγγρ. ἀριθ. 17) καὶ ὅτι ὁ ἀνεφοδιασμός τῶν ἐπαναστατῶν εἰς ὄπλα ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Σκουλούδη μέσῳ τῶν ἐν Λίβερπουλ Ἑλλήνων μεγαλοεφοπλιστῶν τῆς ἐποχῆς Ἀδελφῶν Παπαγιάννη, ἰδρυτῶν τῆς, ἐξαγγλισθείσης ἀτυχῶς ἔκτοτε, πασιγνώστου Ραραγαννί Line (ἔγγρ. ἀριθ. 15, 16, 19, 24). Ὁμοίως μανθάνομεν καὶ λεπτομερείας τῆς παραιτήσεως τοῦ Ἰ. Σκαλτσούνη ἀπὸ μέλους τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀθηνῶν, ἡ σχετικὴ ἐπιστολὴ τοῦ ὁποίου περιλαμβάνεται μεταξὺ τῶν διασωθέντων ἐγγράφων (ἔγγρ. ἀριθ. 25).

Ὁ Στέφανος Σκουλούδης Χῖος τὴν καταγωγὴν, ἐθεώρει τὴν Κρήτην ὡς δευτέραν πατρίδα του, λόγῳ τῆς ἐκεῖθεν καταγωγῆς τοῦ πατρὸς του, καὶ ἐνδιεφέρετο ζωηρῶς διὰ τὴν τύχην τῆς πολυπαθοῦς μεγαλονήσου. Κατὰ τὴν ἔκρηξιν τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1866, διετέλει Διευθυντὴς τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει σημαντικοῦ ἐμπορομεσιτικοῦ οἴκου τοῦ Στεφάνου Ράλλη, ὅπως δὲ ἀναφέρει ὁ Ἀνδρέας Συγγρός εἰς τ' ἀπομνημονεύματά του (Τόμ. Β', σελ. 165) ὁ Σκουλούδης ἡσχολεῖτο δραστηρίως μὲ τὴν συλλογὴν ἐράνων ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος².

²) Ὁ Σκουλούδης ἦτο τότε ἡλικίας 28 ἐτῶν, διεκρίνετο δὲ διὰ τὴν πολυμαθειαν καὶ τὴν βαθεῖαν φιλολογικὴν του κατάρτισιν. Εἰς ἡλικίαν 25 ἐτῶν εἶχε δημοσιεύσει μίαν ποιητικὴν συλλογὴν ὑπὸ τὸν τίτλον «Θυμέλη». Ἡ «Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία» τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν τῶν Γκίνη - Μέξα μνημονεύουν τὴν συλλογὴν αὐτὴν εἰς τὸν Τόμον Ι' (ἀριθ. 9671) οὐχὶ ὁμως ἐξ αὐτοψίας. Εἰς τὰς προσθήκας τοῦ ἰδίου τόμου, ἐπαναλαμβάνουν τὸν τίτλον τοῦ ἔργου, ἐξ αὐτοψίας τὴν φορὰν αὐτὴν, ἀλλὰ προφανῶς ἐκ παραδρομῆς δίδουν νέον αὐξοντα ἀριθμὸν (10916) καὶ τὸ ἀποδίδουν ἐσφαλμένως εἰς τὸν Σταμάτιον Σκίπην. Εἰς τὸ ἐξώφυλλον τοῦ βιβλίου του, ὁ Σκουλούδης εἶχε σημειώσει μόνον τ' ἀρχικὰ τοῦ ὀνόματός του Σ τ. Σ κ. εἴτε ἀπὸ μειριοφροσύνης, εἴτε διότι, εἰς τὴν κοινωνίαν τῆς ἐποχῆς του, ἐθεωρεῖτο ὡς ἀσυμβίβαστος ἢ ποιητικὴ ἐνασχόλησις, μὲ τὴν ιδιότητα τοῦ διευθυντοῦ ἐνὸς μεγάλου ἐμπορομεσιτικοῦ καταστήματος^α.

α) Χαρακτηριστικὴ τῆς ὑποδοχῆς τῆς ποιητικῆς συλλογῆς τοῦ Σκουλούδη εἰς τοὺς κύκλους τῶν συγγενῶν του Χίων, εἶναι ἡ ἀκόλουθος ἐπιστολὴ τὴν ὁποίαν τοῦ ἀπηύθυνε ἐκ Χίου ὁ ἐκ μητρὸς θεῖος του Μ. Καλαρώνης.

Χῖος τὴν 2 8/βρίου 1863

Ἀγαπητὲ Ἀνεπιὲ Στέφανε,

Μὲ τὸν παρελθόντα ἐρχομὸν ἐδῶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἀτμοπλοίου, ἔλαβον τὸ βιβλιόριόν σου «Θυμέλη» συντροφευμένον μὲ διαφόρους ἐφημερίδας διὰ διαφόρους, τὰς ὁποίας ἐγὼ ὁ ἴδιος παρέδωσα εἰς τὸν καθένα. Ἀφοῦ δὲ σὲ εὐχαριστήσω διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἄνω βιβλίου, σὲ λέγω ὅτι μὲ εὐχαρίστησε κατὰ δύο τρόπους. Πρῶτον, διότι εἶναι πόνημά σου, καὶ δεύτερον διότι κατὰ πρώτην φορὰν παρῆσιάζεσαι εἰς τὸ κοινὸν μὲ ἐν σύγγραμμά σου ὄχι πολλὰ σπουδαῖον, ἀλλ' οὔτε εὐκαταφρόνητον. Ἐγὼ δὲν ἔχω ἀρκείας γνώσεις διὰ νὰ τὸ ἐπικρίνω, καὶ νὰ σὲ εἶπω ἂν ἔχεις ἑλλείψεις. Τοῦτο μόνον μοὶ φαίνεται ὀλίγον σπουδαῖον, τὸ τοῦ θέματος τὸ ὁποῖον εὗρισκω μὲν περίεργον, ὄχι δὲ

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ
(1838 - 1928)

ΠΡΟΚΛΗΣ ΒΑΣΙΛΑΔΗΣ
(1821 - 1890)

ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Εν Αθήναις
Ὡν 1 Μαΐου 1867

Πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως

Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως

Ἰ. Β. Βασιλείου
Μεταγραφή

Προέδρου
Μητροπολίτου

Προέδρου

Γαλασσίου

Προέδρου

Π. Διαμαντίου

Μαυραβάνη

Παύλου

Ὁ Γ. τῆς Αἰετείς μετ' ὅσων μίξιαι, ἀνεκαχθῆναι καὶ
με' ἰσθῶν ἢ καὶ ἀμοιόβια καὶ ἀνομιὰ κρείων.

Ἡ Ἐγκύλιος τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως (Ἐγγραφοὺν ἀριθ. 17) ἡ συνιστώσα τὴν ἔγγραφὴν εἰς τὸ Δάνειον τῶν 25.000.000 φράγκων διὰ τὴν πολεμικὴν προπαρασκευὴν τῆς Ἑλλάδος. (Τὸ ἔγγραφο φέρει τὴν σφραγίδα τῆς Φιλικῆς Ἐταιρίας καὶ τὴν ὑπογραφήν ὡς Προέδρου τοῦ Μητροπολίτου Ἀθηνῶν Θεοφίλου ὡς καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς ἐν τέλει δὲ ἐν ὑστερογράφῳ μνείαν Τῆς Ἐταιρίας μας οὔσης μυστικῆς παρακαλοῦμεν νὰ μὴ δοθῶσιν εἰς τὴν δημοσιότητα τὰ ὀνόματα ἡμῶν).

Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ Σκουλούδη διὰ τὴν Κρήτην, διειρηθήθη ἀμείωτον καὶ μετὰ τὴν ἐν Ἀθήναις ἐγκατάστασίν του κατὰ τὸ 1876. Εἶναι γνωστὴ³ ἡ πρωτοβουλία τὴν ὁποίαν ἔσχε πρὸ τῆς ἐκρήξεως τοῦ ἀτυχοῦς διὰ τὴν Ἑλλάδα πολέμου τοῦ 1897, νὰ προτείνῃ, ἐν ἀγνοίᾳ τῆς Κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως, πρὸς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν ψιλὴν κυριαρχίαν τοῦ Σουλτάνου. Ἡ πρότασις τοῦ Σκουλούδη ἐξελήφθη ὡς ἡμιεπίσημος βολιδοσκόπησις γενομένη καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Βασιλέως, ὅταν δ' ἐγένετο γνωστὴ εἰς τὰς Ἀθήνας ἐξ ἀκριτομυθίας τοῦ τότε ἀνταποκριτοῦ τῶν «Times» τοῦ Λονδίνου, τοῦ περιφήμου Μπάουτσερ, ἐδημιούργησε τοιαύτην ἐξέγερσιν, τῇ ὑποκινήσει τῆς πανισχύρου τότε «Ἐθνικῆς Ἐταιρείας», ὥστε ὁ Σκουλούδης εὑρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην ν' ἀπευθύνῃ ἐπιστολὴν πρὸς διαφόρους σημαίνοντας Κρητας, συνιστῶν ὅπως «ὁ Κρητικὸς λαὸς ἀποκρούσῃ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Πρίγκηπος ὅπουθενδήποτε καὶ ἂν προέλθῃ αὕτη». Μετὰ τὴν ἀνατροπὴν τῆς Κυβερνήσεως Δεληγιάννη ὁ Σκουλούδης διορίσθη ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Δ. Ράλλη τὴν σχηματισθεῖσαν τὴν 18 Ἀπριλίου 1897, ἡ ὁποία διεπραγματεύθη τὴν σύναψιν ἀνακωχῆς μετὰ τὴν Τουρκίαν. Ἡ ὑπὸ τοῦ Σκουλούδη προταθεῖσα ἀνεπισήμως λύσις τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ, ἐφηρμόσθη, ὡς γνωστόν, τῇ ἐπεμβάσει τῶν Μεγάλων Δυνάμεων τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1898.

Πληρεστάτην βιβλιογραφίαν τῆς Κρητικῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 - 9 ἐδημοσίευσεν ὁ καθηγητὴς κ. Ν. Β. Τωμαδάκης εἰς τὸν Β' τόμον τῆς «Ἐπετηρίδος τῆς Ἐταιρείας Κρητικῶν Σπουδῶν» (Ἀθήναι 1939 σελ. 198 - 238)⁴. Ἡ βιβλιογραφία αὕτη ἀποτελεῖ πολύτιμον

³) Βλ. σχετικῶς τὸ ὑπὸ τοῦ Σκουλούδη ἐκδοθὲν φυλλάδιον «Ἡ πρὸς τοὺς Κρητας ἐπιστολή μου τῆς 14 Μαρτίου 1897» (Ἀθήναι 1899).

⁴) Εἰς τὸν Α' Τόμον τῆς ἰδίας «Ἐπετηρίδος» (Ἀθήναι 1938) ὁ Καθηγητὴς κ. Τωμαδάκης, ἐδημοσίευσεν ὁμοίως τὴν βιβλιογραφίαν τῆς Κρητικῆς Ἐ-

καὶ σοβαρόν. Παρατηρῶ δὲ ὅτι τὰ πρῶτα σου στιχουργήματα εἶναι κατώτερα τῶν ὑστέρων, καὶ ὡς ἐκ τούτου συμπεραίνω ὅτι ἂν τῶρα ἐστιχουργοῦσες εἴς τι ἀντικείμενον, ἤθελεν εἶσθαι ἐπιυχέστερον. Ἀλλ' ἐν τοσούτῳ, δὲν ἔχω παρὰ νὰ σὲ συγχαρῶ καὶ νὰ εὐχηθῶ νὰ παρόρρησιασθῆς εἰς τὸ ἀκόλουθον ὡς στιχουργὸς καὶ νὰ δοξασθῆς ὡς ὁ Ὅμηρος. Δὲν σὲ ἐκτείνωμαι περισσότερον διότι δὲν ἔχω ὕλην οὐσιώδη, ἀλλὰ σὲ ἀσπάζομαι μετὰ τῆς μητρὸς σου, θείας σου καὶ Μαριγῶς καὶ μένω,

Τῷ Κυρίῳ Στεφάνῳ Σκουλούδῃ

Κωνσταντινούπολιν

*Ο Θεὸς σου

Μ. Καλαρώνης

βοήθημα τῶν ἐπιθυμούντων νὰ μελετήσωσι λεπτομερέστερον τὴν ἔνδοξον ταύτην περίοδον τῆς νεωτέρας ἱστορίας τῆς Κρήτης.

Κατωτέρω ἐκδίδω τὰ ἔγγραφα ταῦτα, μὲ ἐπεξηγηματικὰς σημειώσεις διαφωτιζούσας τὸ κείμενον, καὶ πιστεύω ὅτι ἡ μελέτη τούτων καθίσταται ἰδιαιτέρως ἐπικαιρὸς νῦν, ὅποτε ἐν ἄλλο προσφιλὲς τμῆμα τῆς ἀλυτρώτου ἑλληνικῆς γῆς, ἀγωνίζεται διὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ.

ΣΥΝΤΟΜΟΣ ΒΙΟΓΡΑΦΙΑ ΤΟΥ ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗ

- 1838 — Ἐγεννήθη ἐν Χίῳ.
- 1853 — Ἐγκαθίσταται εἰς Ἀθήνας πρὸς παρακολούθησιν ἐγκυκλίων σπουδῶν. Φοιτᾷ εἰς Ἱατρικὴν Σχολὴν Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν.
- 1856 — Διακόπτει τὰς ἐν Ἀθήνας σπουδὰς του καὶ ἐπιστρέφει εἰς Κωνσταντινούπολιν.
- 1858 — Δημοσιεύει εἰς τὴν «Πανδώραν» (τεῦχος 195 τῆς 1ης Μαΐου 1858 (σελ. 60 - 68) διήγημα ὑπὸ τὸν τίτλον «Θήρας Ἀναμνήσεις» μὲ τὴν ὑπογραφὴν ΣΣ.
- 1863 — Ἀναλαμβάνει τὴν διεύθυνσιν τῶν καταστημάτων Στεφάνου Ράλλη. Δημοσιεύει τὴν ποιητικὴν του συλλογὴν «Θυμέλη».
- 1866 — Ἰδρύει ἐν Κωνσταντινουπόλει ἑλληνόφωνον τεκτονικὴν στοᾶν ὑπὸ τὸ διακριτικὸν ὄνομα «Ἀρετὴ» ὑπὸ τὴν αἰγίδα τῆς Ἡνωμένης Μεγάλης Στοᾶς τῆς Ἀγγλίας.
- 1875 — Ἰδρύει τὴν Τράπεζαν Κωνσταντινουπόλεως.
- 1876 — Ἐγκαθίσταται εἰς Ἀθήνας. Ἀποστέλλεται ὑπὸ τοῦ Κουμουνοῦρου εἰς Ἰωάννινα καὶ Κέρκυραν πρὸς συνεννόησιν μετὰ τῶν Ἀλβανῶν.
- 1879 — Ἀποστέλλεται εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πληρεξούσιος τῶν Ἰωαννιτῶν.
- 1881 — Ἐκλέγεται βουλευτὴς Σύρου τοῦ Τρικουπικοῦ κόμματος.
- 1882 — Ἰδρύει τὴν Ἐταιρίαν Κωπαΐδος.
- 1883 — Διορίζεται πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Μαδρίτην.
- 1886 — Ἀποστέλλεται εἰς Κωνσταντινούπολιν τῇ ὑποδείξει τοῦ Σουλτάνου Χαμίτ Β' πρὸς ἐξομάλυνσιν διαφορῶν τῆς Ἑλλάδος μὲ τὴν Τουρκίαν.
- 1887 — Ἐκλέγεται βουλευτὴς Σύρου.
- 1895 — Ἐκλέγεται βουλευτὴς Θηβῶν.
- 1897 — Εἰσηγεῖται εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις Πρέσβεις τῶν Μεγάλων Δυ-

παναστάσεως τοῦ 1895 - 98 (σελ. 530 - 555) συμπληρωθεῖσαν ὑπὸ τοῦ ἰδίου εἰς τὸν Β' Τόμον (ἐνθ' ἀν. σελ. 239 - 244).

νάμεων τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος διὰ τοῦ διορισμοῦ τοῦ Πρίγκηπος Γεωργίου ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ Κρήτης. Διορίζεται Ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τοῦ Δ. Ράλλη.

- 1899 — Δημοσιεύει τὸ φυλλάδιον «Ἡ πρὸς Κρήτας Ἐπιστολή μου τῆς 14 Μαρτίου 1897» ὡς καὶ τὸ φυλλάδιον «Ἀπάντησις εἰς τὰ λεχθέντα ἐν τῷ Βουλευτηρίῳ».
- 1912 — Διορίζεται πληρεξούσιος τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Διάσκεψιν τοῦ Λονδίνου διὰ τὴν συνθήκην εἰρήνης μετὰ τὴν Τουρκίαν.
- 1915 — Πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος.
- 1918 — Εἰσάγεται εἰς εἰδικὸν δικαστήριον κατηγορούμενος ἐπὶ ἐσχάτῃ προδοσίᾳ.
- 1919 — Δημοσιεύει τὸ φυλλάδιον «Ἀπολογία ἐπὶ τῶν ἀπαγγελθεισῶν κατηγοριῶν».
- 1920 — Δημοσιεύει τὸ φυλλάδιον «L' Affaire de Roupel. Apologie de Mr. Etienne Scouloudi. Δι' ἀποφάσεως τῆς Ἐθνικῆς Συνελεύσεως ἀπαλλάσσεται πάσης κατηγορίας.
- 1928 — Ἀποθνήσκει ἐν Ἀθήναις εἰς ἡλικίαν 90 ἐτῶν.

1.

Ἐπιστολή Π. Δ. Ψωμιάδου ἐκ Τραπεζοῦντος πρὸς τὸν Σκουλούδην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Δίφυλλον, διαστάσεων $27 \times 21,1/2$ ἐπὶ κυανοῦ χάρτου γραφῆς, μετὰ ὕδατογράφημα καθέτων παραλλήλων γραμμῶν. Γραφή Π. Δ. Ψωμιάδου⁵.

Εὐχαριστίαι διὰ τὴν χορήγησιν πληροφοριῶν ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος τῶν Κρη-

⁵) Ποῖος ὁ Π. Δ. Ψωμιάδης, ὁ ὁποῖος ἀπηύθυνε τὴν ἐπιστολὴν ταύτην πρὸς τὸν Σκουλούδην; Κατὰ πληροφορίας τὰς ὁποίας μοὶ ἐχορήγησεν εὐγενῶς (1949) ὁ Χρυσόστομος Μυριίδης ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τῆς «Ἐπιτροπῆς Ποντιακῶν Μελετῶν» καὶ τῶν συνεργατῶν τοῦ «Ἀρχείου Πόντου», πρόκειται περὶ τοῦ λογίου Παρασκευᾶ Δ. Ψωμιάδου, γεννηθέντος εἰς τὴν Τραπεζοῦντα, πιθανῶς περὶ τὸ 1830. Ὁ Ψωμιάδης ἐτύγγανεν εὐρείας ἐγκυκλοπαιδικῆς μορφώσεως, κατὰ δὲ τὸ 1850 τῷ ἀνετέθη ἡ ἀναδιοργάνωσις τοῦ ἀλληλοδιδασκτικοῦ σχολείου τῆς Τραπεζοῦντος τὸ ὁποῖον εἶχεν ἰδρύσει κατὰ τὸ 1840 ὁ Φ. Καρυφύλλης. Ὁ Ψωμιάδης μετωνόμασε τότε τὸ ἀλληλοδιδασκτικὸν σχολεῖον εἰς «Δημοτικὴν Σχολὴν Τραπεζοῦντος» μεταξὺ δὲ τῶν διδασκάλων τοὺς ὁποίους προσέλαβε, ἦτο καὶ ὁ Κωνσταντῖνος Χατζῆ Ἀντωνιάδης. Βραδύτερον, κατὰ τὸ 1862 - 1863 συναντῶμεν τὸν Π. Ψωμιάδην ὡς διδάσκαλον τοῦ Φροντιστηρίου Τραπεζοῦντος, τοῦ ὁποῖου διευθυντῆς ἐτύγγανε τότε ὁ Γεώργιος Παπαδόπουλος. Ὁ Π. Ψωμιάδης, διετέλεσεν ἐπίσης καθηγητῆς τῆς φιλολογίας εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ἔζησε καὶ ἐδίδαξεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη, καὶ ἀπεβίωσεν ἐκεῖ εἰς προβεβηκυῖαν ἡλικίαν. Τὸ ἔτος τοῦ θανάτου του δὲν εἶναι γνωστόν. Ἦτο

τῶν.—Ἐπίσχεσις ἀποστολῆς χρηματικοῦ βοηθήματος.—Ἀνάγκη μυστικότητος πρὸς ἀποφυγὴν τῶν «Ἀρμενοκαθολικῶν» κατασκόπων.

Ἐν Τραπεζοῦντι τῇ 23 9/βρίου 1866

Φίλε κ. Στ. Σκουλούδη,

Ἐν πρώτοις σὲ εὐχαριστῶ πολὺ διότι ἐξεπλήρωσας τὴν αἴτησίν

ἄνθρωπος σοβαρὸς καὶ εὐγενέστατος, τοὺς τρόπους, καὶ ἐξετιμᾶτο ἀπὸ ὅλους. Μέγας πατριώτης, εἰργάζετο ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος ὅλως ἀθορύβως, χωρὶς ποτὲ νὰ γίνῃ ἀντιληπτός ὑπὸ τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν. Ἐπῆρξε συγγραφεὺς καὶ ποιητής, ἀλλὰ δὲν φαίνεται νὰ ἐδημοσίευσε ποτὲ ἔργον του α. Ὁ Π. Ψωμιάδης εἶχεν ἀδελφὴν Ἀννίτσαν, κατοικοῦσαν εἰς τὴν ἐνορίαν τῆς Ὑπαπαντῆς ἐν Τραπεζοῦντι καὶ παραμείναςαν ἄγαμον.

Εἰς τὸ Ἀρχεῖον Σκουλούδη, ὑπάρχει καὶ προγενεστέρα ἐπιστολὴ τοῦ Π. Ψωμιάδου ὑπὸ ἡμερομηνίαν 20 Ὀκτωβρίου 1866 (π. ἡ.), ἀπευθυνομένη ὁμοίως ἀπὸ τὴν Τραπεζοῦντα πρὸς τὸν Σκουλούδην. Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, μὲ περιεχόμενον κυρίως φιλολογικὸν β ὁ Ψωμιάδης, ὁ ὁποῖος, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ γραφόμενά του, ἠσχολεῖτο μὲ τὴν συλλογὴν ἐράνων εἰς Τραπεζοῦντα ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, ἐξορκίζει τὸν Σκουλούδην νὰ τῷ διαβιβάσῃ ἀνταποκρίσεις περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ συμβαινόντων. «*Μάθε — τοῦ γράφει — ὅτι καὶ ἡ Τραπεζοῦς εἶναι κατὰ διάνοιαν ἐντὸς τῆς Κρήτης, καὶ πάντες ἀδημονοῦμεν διότι δὲν ἔχομεν καλὸν ἀνταποκριτὴν ὅπως μᾶς δίδῃ ἀκριβεῖς πληροφορίας τῶν διατρεχόντων καθ' ἑκάστην. Λοιπὸν, ἀπευθύνομαι εἰς σέ. Μετὰ τὴν τῶν ἐλληνικῶν ἐφημερίδων κατάσχесιν, περιήλθομεν εἰς ἄγνοιαν. Ἐπικαλοῦμαι τὸν πατριωτισμὸν σου. Ταῦτα τὰ πράγματα ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τῶν καρδιῶν. Γνωρίζεις πόσον σκιρτῶσιν ὅταν ἀκούωσιν εὐχάριστα. Γνωρίζεις πόσον ὁ ἐνθουσιασμὸς εἰς τοιαύτας περιστάσεις συντελεῖ, καὶ μάλιστα ὅταν πρόκηται νὰ ἔμβῃ ἡ χεὶρ εἰς τὸ βαλάντιον. Ἐννοεῖς, λοιπὸν ἄριστα, πόσον ἀνάγκην ἔχομεν περιγραφικῶν ἐκθέσεων. Τίς τοῦ Σκουλούδη ἀρμοδιώτερος πρὸς τοῦτο; γ*

α) Ὁ Ἐπ. Κυριακίδης δὲν τὸν ἀναφέρει εἰς τὸ ἔργον του «*Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος... Λογίων*» (Ἀθήναι 1897). Οὕτε ὁ Ἀρ. Ἱεροκλῆς εἰς τὴν μελέτην του «*Βιογραφίαι Λογίων Ἀνδρῶν Τραπεζοῦντος*» τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὸ περιοδικὸν «*Εὐξείνος Πόντος*» (1881).

β) Εἰς τὴν ἐπιστολὴν αὐτὴν, ὁ Ψωμιάδης ἀνακοινεῖ εἰς τὸν Σκουλούδην ἀπόσπασμα διαλέξεώς του «*περὶ συνεταιρισμοῦ*» τὴν ὁποίαν ἔκαμε, ὡς γράφει, εἰς τὴν Λέσχην τῆς Τραπεζοῦντος «*ἐνώπιον ἀπάντων σχεδὸν τῶν Τραπεζοῦντιῶν*». Εἰς τὸ ἀπόσπασμα τῆς ὁμιλίας του τὸ ὁποῖον παραθέτει ὁ Ψωμιάδης ἐπαινεῖ τοὺς Χίους οἱ ὁποῖοι «*ἐξωσθέντες τῆς ἰδίας πατρίδος, καὶ διασπαρέντες εἰς ξένας χώρας, οὐ μόνον τ' ἀπωλεσθέντα ἀνέκτησαν, ἀλλὰ μάλιστα ἐδόξασαν καὶ ἑαυτοὺς καὶ ἅπαν τὸ ἐλληνικὸν ἐμπόριον*». Προφανῶς, σκοπὸς τοῦ Ψωμιάδου, ἦτο νὰ κολακεύσῃ τὸν Σκουλούδην ὡς Χίον καὶ ἔμπορον καὶ νὰ τὸν πείσῃ νὰ τῷ στέλλῃ ἀνταποκρίσεις περὶ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος.

γ) Εἰς τὸ ἴδιον γράμμα του πρὸς τὸν Σκουλούδην, ὁ Ψωμιάδης παραθέτει καὶ ἓνα ἔμμετρον Ὑμνον του πρὸς τὸν Ἑλλήσποντον ἀπαρτιζόμενον ἀπὸ 112 ὁμοιοκαταλήκτους δεκαεξασυλλάβους εἰς ἀρχαῖζουσας καθαρεύουσας καὶ προ-

μου⁶. Χθὲς ἔλαβον παρὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ταχυδρομείου⁷ τὰς ἀπὸ 23 καὶ 20 τ. μ.⁸, ἐπιστολάς σου, ὧν τὸ περιεχόμενον συνεκίνησεν οὐ μικρὸν τὰς καρδίας πολλῶν. Ὅσον δὲ διὰ τὸν ὄρον ὃν μοὶ προβάλλεις, ὅτι θὰ μοὶ μεταδίδεις τὰ νεώτερα μόνον ἐὰν σοὶ ἀποστείλω χρήματα, ἄλλως οὐδὲ λέξιν, ἔχεις δίκαιον καθ' ἓνα λόγον⁹ καθόσον δὲν σοὶ διεκοίνωσα ἐν τῇ προηγουμένῃ μου ὅ,τι ἐπράξαμεν καὶ πράττομεν καὶ ἡμεῖς, τοῦτο δὲ φοβούμενος τὴν παράπιωσιν ἢ τυχὸν κατάσχεσιν τῆς γραφῆς μου⁹. Ἦδη δὲ φίλε Στέφανε, σοὶ λέγω ὅτι καὶ ἡ χήρα ἐγκαίρως προσήνεγκε τὸν ὀβολὸν τῆς¹⁰. Πρὸ δύο ἤδη μη-

⁶) Προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν αἴτησιν τῆς προηγουμένης ἐπιστολῆς τοῦ πρὸς τὸν Σκουλούδη τὴν ὁποῖαν ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, ὅπως τοῦ προμηθεύη πληροφορίας περὶ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος.

⁷) Εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολήν του ὁ Ψωμιάδης ἐζήτηε ἀπὸ τὸν Σκουλούδη νὰ τοῦ ἀπευθύνῃ τὰς ἐπιστολάς του διὰ τοῦ γαλλικοῦ ταχυδρομείου, πρὸς μεγαλειτέραν προφανῶς ἀσφάλειαν. Ὁ Σκουλούδης, ἄγνωστον διατί ἐπροτίμησε νὰ τοῦ γράψῃ διὰ τοῦ ὀθωμανικοῦ ταχυδρομείου. Τοῦτο φαίνεται ἐθορύβησε τὸν Ψωμιάδην ὁποῖος ὑποδεικνύει ἐν τέλει τῆς δημοσιευμένης ἐπιστολῆς του τὸν Σκουλούδη νὰ προτιμᾷ ἐφεξῆς τὴν διαβίβασιν τῶν ἐπιστολῶν του δι' ἐμπίσιτων προσώπων.

⁸) Προφανῶς ἐκ παραδρομῆς ὁ Ψωμιάδης ἀναφέρει τὰς ἐπιστολάς τοῦ Σκουλούδη ὡς ἐχούσας χρονολογίαν 23 καὶ 26 (τρέχοντος) μ(ηνός). Ἡ ἐπιστολή του διὰ τῆς ὁποίας ἀπαντᾷ εἰς τὰς ληφθείσας ἐπιστολάς τοῦ Σκουλούδη ἔχει ἡμερομηνίαν 23 Νοεμβρίου 1866 καὶ συνεπῶς αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σκουλούδη θὰ ἔφερον ἡμερομηνίαν Ὀκτωβρίου 1866.

⁹) Διὰ τὸν φόβον μὴ παραπέσουν αἱ ἐπιστολαὶ τοῦ Σκουλούδη, ὁ Ψωμιάδης τοῦ συνιστᾷ εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολήν του τῆς 20 Ὀκτωβρίου 1866 (περὶ τῆς ὁποίας ἀνωτέρω) ὅπως τὰς ὑπογράψῃ μὲ τὸ ψευδώνυμον Κριτίας Νεολόγος.

¹⁰) Ἀπὸ τὴν συμβολικὴν διατύπωσιν τῆς ὑπογραμμισμένης φράσεως (ἢ ὑπογράμμισις τοῦ ἐκδότου) συνάγεται ὅτι καὶ ὁ Ψωμιάδης, ὅπως καὶ ὁ Σκουλούδης, ἦτο μεμνημένος εἰς τὸν ἐλευθεροτεκτονισμόν. (Βλ. σχετικῶς Σ. Ι. Μακρυμιχάλου «Ψήγματα ἀπὸ τὴν δρασίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐλευθεροτεκτονισμοῦ ἐν Τουρκίᾳ κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα» (Ἀθῆναι 1954).

σθέτει : «Παρακαλῶ νὰ μοὶ εἴπῃς διὰ τοὺς στίχους μου ἄνευ κολακείας, ἀλλ' ὡς αὐστηρότατος κριτῆς ἐὰν ἔχουν ὀβολοῦ ἀξίαν...». Ἴδου δεῖγμα τῶν στίχων τοῦ Ψωμιάδου :

- 91 ὦ Ἑλλήσποντε, ἐν μέσῳ τῶν ἠπείρων τί ὑπνώτισις ;
 Φεῦ ! λοιπόν, νὰ μένης, σιέργεις, τῶν τυράννων σὺ δεσμώτης ;
- 107 Οἱ θεοὶ χρησμοδοιοῦσι ἐπὶ τῆς θαλάσσης βράχους
 ὅθεν αἶρει, ἐπὶ τούτων νέους Μαραθωνομάχους
 συγκαλεῖ ἐδῶ, καὶ λέγει : «Ὁ Ἀχέρον ἤδη μίαν
- 110 σπιθαμὴν ἀπέχει μόνον ἀφ' ἡμῶν ἢ τὴν δουλείαν
 θὰ βυθίσωμεν, ἢ πάντες ἐξ ἐνὸς θὰ βυθισθῶμεν,
 θὰ κατέλθωμεν ἐν Ἄδῃ καὶ ἐκεῖ θὰ ἐνωθῶμεν».

νῶν, διὰ τοῦ ἐνταῦθα ὑποκαταστήματος Σκυλίση, ἀπεστείλαμεν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Α. Ὁθ. 150, ἐλπίζομεν δ' ἐντὸς ὀλίγου ν' ἀποστείλωμεν ὑπὲρ τὰς 200 Λίρας. Ἡ βραδύτης μας προέρχεται κυρίως ἐκ τοῦ ὅτι εἰσπράττουμεν ἐν τῷ κρυπιῷ καὶ ἐν παραβύσιῳ διότι καὶ ἐνταῦθα δὲν λείπουν οἱ κατὰσκοποι, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν ἀρμενοκαθολικῶν ἐξ ὧν εἷς διέδωκεν ὅτι μέχρι σήμερον ἀπεστείλαμεν ὑπὲρ τὰς δύο χιλιάδας Λίρας. Οἱ συμπολίται μου εἶναι λίαν προφυλακτικοὶ καὶ δειλοὶ καὶ δίδοντες, δὲν θέλουν νὰ γνωρίζῃ ἢ ἀριστερά των τί πράττει ἢ δεξιά των. Ἐγὼ δὲ κυρίως ἐπὶ τούτῳ ἐπεκαλέσθην τὴν παρὰ σοῦ μετάδοσιν τῶν νεωτέρων, ὅπως λάβω ἀφορμὴν καὶ παροτρύνω διὰ τῶν ἐκθέσεών σου ὅπως μοὶ προσφέρουσιν ἀδρότερον. Τοῦτο δὲ τὸ ὑπεσχέθην καὶ ἐν τῇ προηγηθείσῃ μου, ὅπου σὰς ἔλεγα ὅτι ὅπως ἡ χεὶρ σκαλίση ἀφοβώτερον τὸ βαλάντιον, ἀπαιτεῖται δόσις ἐνθουσιασμοῦ καὶ συγκινήσεως. Σημειώσατε δὲ ὅτι καὶ (ἀπὸ) ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀπεστείλαμεν καὶ (ἀπὸ) ὅσα ἤδη θὰ ἀποστείλωμεν, μόνον μέρος εἰσπραξάμεν μέχρι σήμερον, καὶ κύριος οἶδε πότε θὰ εἰσπράξωμεν (τὸ) ὅλον.

Ἐπαναλαμβάνω φίλε νὰ σὲ εἶπω ὅτι πρὸς εἰσπραξίν των, πλέον παντὸς ἄλλου θὰ συντελέσουν αἱ πρὸς ἐμὲ ἐπιστολαὶ σου. Ἦδη ἡ πρώτη σου ἐπενήργησε λαμπρῶς. Ὡστε, πιστεύω ὅτι δὲν θὰ εἶσαι τόσον σκληρὸς νὰ μᾶς ἀρνηθῆς τὴν συνδρομὴν σου, καὶ ὅτι θὰ ἔχω ἐκάστοτε τὰς θετικὰς εἰδήσεις παρὰ σοῦ. Λάβε πρὸς τούτοις ὑπὸ σημείωσιν ὅτι ἅπαξ γνωστοῦ καταστάντος ὅτι μοὶ μεταδίδει τις τὰ νεώτερα, τότε θὰ μὲ περικυκλώσωσιν εἰς ἐκάστην ἀιμοπλοίου ἄφιξιν καὶ τὴν δεινὴν θέσιν μου πρὸς αὐτούς, μὴ ἔχοντος νὰ τοῖς ἀπαντῶ καὶ νὰ ἱκανοποιήσω τὴν περιέργειάν των. Ἐλπίζω λοιπὸν ὅτι δὲν θὰ φεισθῆς ὅπως θυσιάσης καὶ στιγμὰς τινὰς διὰ τὴν Τραπεζοῦντα, ὅπου, ὡς παρατηρεῖς, ἠσθάνθημεν ὅπωςδῆποτε τοὺς κλονισμοὺς τοῦ ἐθνικοῦ σεισμοῦ ὅστις συνταράσσει σήμερον ἅπαν τὸ πανελλήνιον.

Ἐνταῦθα πρὸ πολλοῦ εἶχε διαδοθῆ ὅτι πολλοὶ τῶν αὐτόθι πλουσίων ὁμογενῶν, διάκεινται δυσμενῶς πρὸς τὸν ἱερὸν ἀγῶνα καὶ τοῦτο συνετέλεσεν ὥστε καὶ οἱ παρ' ἡμῖν εὐπορώτεροι νὰ διετίθεντο ψυχρότερον· διότι, φυσικὰ, ὁ ἄνθρωπος παραδειγματίζεται ἀπὸ τοὺς ἀνωτέρους του. Ὅπωςδῆποτε τοῦτο καλὸν νὰ μοὶ τὸ διαφεύσης, ἐν τῇ ἐπομένῃ σου, ὅπως μὴ μᾶς προβάλλωσι πλέον τοιαύτην πρόφασιν. Ἰὰς δὲ ἐπιστολάς σου, δύνασαι μὲν νὰ μοὶ διευθύνῃς καὶ διὰ τοῦ ταχυδρομείου, ἀλλ' ἂν προτιμήσης, πρὸς εὐκολίαν σου, δύνασαι νὰ τὰς ἐγχειρίζῃς εἰς τὸν κοιμιστὴν τῆς παρούσης μου Θ. Παπαδόπουλον ἢ καὶ πρὸς τὸν Ἀλέκον ἢ Γ. Σεβασιοπούλους, οἵτινες κρατοῦν τακτικὴν ἀντιἀπόκρισιν ἐνταῦθα.

Ὅλος σὸς

Π. Δ. Ψωμιάδης

2.

Μυστικὴ ἔκθεσις Ἡροκλέους Βασιάδου ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. 7σέλιδος διαστάσεων 27 × 21 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς μὲ ὑδατογραφημένας ὀριζοντίας ραβδώσεις. Γραφὴ Ἡροκλέους Βασιάδου¹¹.

Ἀνάγκη προμηθείας ἀμερικανικῶν ὄπλων.— Ἡ ἐξουδετέρωσις τῶν ἐν Ἡπειρῷ Τουρκαλβανῶν εὐχερεστέρα διὰ τῶν ὄπλων ἢ δι' ἐξαγορᾶς.— Ἐνέργειαι παρὰ τῷ Τρικούπη καὶ παρὰ τῷ Προέδρῳ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου.— Οἱ «ρωσσόφρονες» καὶ οἱ ἐν Ρωσίᾳ ὁμογενεῖς.— Μόνον μὲ ἐπαναστασιν εἰς Ἡπειρον, θὰ θριαμβεύσῃ ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης.— Κυβερνητικὴ ἀστάθεια καὶ μεταβολαὶ ἐν τῇ κυβερνήσει.— Εἰσφορὰ τοῦ Βασιλέως ὑπὲρ τῶν Κρητῶν.— Ἐνέργειαι τῆς Πρωσσίας.

19¹²

Τῇ 30 Νοεμβρίου 1866, Ἀθήνησι

Ἀγαπητοὶ φίλοι καὶ ἀδελφοί,

Ἐν τινι τῶν προηγουμένων ἐπιστολῶν ἔγραφον, τὸν λόγον ποιούμενος περὶ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, ὅτι ἀναγκάζεται ν' ἀκολουθῇ

¹¹) Ἡ ἔκθεσις αὕτη, καθὼς καὶ αἱ ἐπόμεναι ὑπ' ἀριθ. 3, 5, 6, 7 καὶ 8 εἶναι γεγραμμένα διὰ χειρὸς τοῦ Ἡροκλέους Βασιάδου. Τὸ ὅτι συντάκτης τῶν εἶναι ὁ Βασιάδης ἀποκαλύπτεται ἀπὸ τὸ περιεχόμενον τῆς ἐκθέσεως ὑπ' ἀριθ. 5. Βλέπε κατωτέρω ὑποσημ. 55. Ἀλλὰ καὶ ὁ γραφικὸς χαρακτὴρ τῶν ἰδιογράφων αὐτῶν ἐκθέσεων τοῦ Βασιάδου, εἶναι ὅμοιος μὲ τὸ δείγμα τῆς γραφῆς τοῦ τὸ δημοσιευθὲν ἐν σελ. 18 τοῦ Πρώτου Βιογραφικοῦ Παραρτήματος τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν». Βλ. ἐπομένην σημείωσιν.

¹²) Ὁ Ἡροκλῆς Βασιάδης, διαπρεπέστατος Ἡπειρώτης φιλόλογος καὶ ἰατρός (1821 - 1890) διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς μέχρι τοῦ 1862. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν καὶ πρωτεργατῶν τοῦ περιφήμου Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως εἰς ἐνεργείας τοῦ δὲ ὀφείλεται ἡ ἴδρυσις τοῦ Ζαπτείου Παρθεναγωγείου, τῆς Ζωγραφείου Βιβλιοθήκης, τοῦ Ζωγραφείου Διδασκαλείου, καὶ τῶν Ζαριφείων Διδασκαλείων τῆς Φιλιππουπόλεως. Ἀνέπτυξεν ἀξιοθαύμαστον δρᾶσιν πρὸς διάδοσιν τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ συνέγραψε πλεῖστα ἔργα. Ἐκτενὴς βιογραφία τοῦ ὑπὸ Ὁδ. Ἀνδρεάδου, ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ Πρώτῳ Βιογραφικῷ παραρτήματι τῶν «Ἡπειρωτικῶν Χρονικῶν» (1927) σελ. 1 - 18. Καίτοι ἦτο γνωστὴ ἡ ἐθνικὴ δρᾶσις τοῦ Ἡροκλέους Βασιάδη, ἐν τούτοις ἐκ τῶν δημοσιευομένων νῦν ἐγγράφων, γίνεται διὰ πρώτην φορὰν γνωστὴ ἡ ἐνεργὸς ἀνάμιξις τοῦ εἰς τὸν κρητικὸν ἀγῶνα καὶ ἡ ἐν Ἀθήναις παραμονὴ τοῦ κατὰ τὸ 1866 ὡς ἐκπροσώπου τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλλήνων εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος. Τὰς δημοσιευόμενας μυστικὰς ἐκθέσεις τοῦ, ὁ Βασιάδης, δι' εὐνοήτους λόγους, δὲν ὑπέγραφε ἀλλὰ ἀντὶ ὑπογραφῆς ἔθετε συνεχῆ αὐξοντα ἀριθμὸν. Ἐκ τῶν 25 ἐν ὄλῳ μυστικῶν ἐκθέσεων τοῦ Βασιάδου, περιεσώθησαν μόνον αἱ δημοσιευόμεναι 6 φέ-

τοῖς πράγμασι, παρασυρομένη ὑπὸ τῶν καθ' ἑκάστην συμβαινόντων, ὡς ὁ ἄπειρος πύκτης ὅστις δὲν τολμᾷ ν' ἀντιβλέψῃ πρὸς τὸν ἀντίπαλον, μηδ' ἐπιτεθῆ κατ' αὐτοῦ, ἀλλὰ φέρει τὴν χεῖρα πρὸς τὸ μέρος τοῦ σιόματος αὐτοῦ, ὃ ἂν προσβάλλῃ ὁ ἐχθρός. Ἡ παρομοίωσις ὅμως αὕτη, ἔχει καλῶς λεγομένη οὐ μόνον περὶ τῆς ἐπιτροπῆς, ἀλλὰ καὶ περὶ τοῦ Ὑπουργείου καὶ περὶ τῶν ὄπλων, μηδ' ἡμῶν αὐτῶν ἐξαιρουμένων, διότι καὶ ἡμεῖς καίτοι γνωρίζοντες τὴν δύναμιν τῶν ἀμερικανικῶν ὄπλων, καὶ μυριάκις εἰπόντες καὶ γράψαντες ὅτι διὰ χιλίων μόνον τοιούτων, ὃ ἀγὼν τῆς Κρήτης εὐδοῦτο καὶ ἐθροιάμβευεν, ἀπωλέσαμεν τοσοῦτον καιρὸν (καὶ ποῖον καιρὸν!) ἐν λόγοις, οὐδὲν ἔργον πράξαντες.

Ἔχετε δίκαιον λέγοντες «ἀπὸ τοῦ δε λόγοι ὀλίγοι, ἔργα πολλά». Φαντασθῆτε ἂν οἱ διακόσιοι ἥρωες τοῦ Ἀρκαδίου¹³ εἶχον διακόσια ὄπλα τοῦ Henry δι' ὧν ἠδύνατο νὰ πυροβολήσωσι ἐν μιᾷ ὥρᾳ 150.000 σφαίρας, τί ἤθελον πράξει! Δὲν ἤθελον καιαστρέφει ὅλον τὸν ἐχθρικὸν στρατόν; Ἐνῶ τώρα, ἀφῆκαν μόνον παράδειγμα φιλοπατρίας καὶ ἡρωϊσμοῦ, ἔσαι ἀξιωμακτικόν. Φίλοι, εἴτε οὕτως, εἴτε ἄλλως, τὰ ὄπλα ταῦτα πρέπει ἀφεύκτως νὰ ἔλθωσι. Ἐν τῇ μετ' ὀλίγον, λοιπόν, γενησομένη συνεδριάσει τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, θέλω προτείνει ν' ἀγορασθῶσι πεντακόσια μὲν παρ' ἡμῶν, ἀλλὰ δὲ πεντακόσια παρὰ τῆς Ἡπειρωτικῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ χίλια παρὰ τῆς Κεντρικῆς, θέλω δὲ εἰς τοσοῦτον ἐπιμείνει, ἕως οὗ ἀποφασισθῆ ἢ ἀγορὰ αὐτῶν καὶ ἢ ἀποστολὴ ἀρμοδίου ἀνδρὸς εἰς Ἀμερικὴν. Ἄν δὲ ἐπὶ χρήμασιν ἀγοράσωμεν δισχίλια ὄπλα, δυνάμεθα ἐπὶ πιστώσει νὰ λάβωμεν ἄλλα τρισχίλια.

Παρὰ πολλῶν Ἡπειρωτῶν, ἤκουσα ὅτι ἐπανάστασις ἐν Ἡπίρῳ δὲν εὐδοκίμεϊ, ἂν πρότερον δὲν ἐξουδετερωθῶσιν οἱ Τουρκαλβανοί, τοῦτο δὲ κατορθοῦται δι' ἐνὸς ἑκατομμυρίου Δραχμῶν. Ἐγὼ δὲ φρονῶ ὅτι καὶ πέντε καὶ δέκα ἑκατομμύρια ἂν δαπανηθῶσιν, οἱ Τουρκαλβανοὶ ἔσονται ἀεὶ ἀμφιρρεπεῖς καὶ ὑποποιοί. Ἄν ὅμως, δαπανῶντες ἡμισυ μόνον ἑκατομμύριον, ἀγοράσωμεν ἐκ τῶν ἀθανάτων τούτων ὄπλων, δυνάμεθα διὰ τοῦ τρόμου νὰ ἐξουδετερώσωμεν τοὺς Ἀλβανούς, ἢ καὶ νὰ καταστρέψωμεν αὐτοὺς συμπολεμοῦντας μετὰ τῶν Τούρκων.

ρῶσαι ἀντὶ ὑπογραφῆς τοὺς αὐξοντας ἀριθμοὺς 19, 20, 22, 23, 24 καὶ 25. Μόνον εἰς τὴν πρώτην τῶν δημοσιευομένων ἐκθέσεων, ἐκ προφανοῦς παραδρομῆς ἔθεσε τὸν ἀριθμὸν 19 ἐν ἀρχῇ τῆς ἐκθέσεως καὶ ὑπέγραψε μὲ τὸν ἀριθμὸν 20 ἐνῶ ὑπάρχει ἢ ἐπομένη ἐκθεσις μὲ τὸν ἀριθμὸν 20.

¹³⁾ Ἡ ἀνατίναξις τῆς ἱστορικῆς μονῆς τοῦ Ἀρκαδίου, ἢ ὁποία προεκάλεσε παγκόσμιον συγκίνησιν, ἔγινε τὴν 8ην Νοεμβρίου 1866. Ἡ ἐκθεσις αὕτη τοῦ Βοσιάδη ἐγράφη 22 ἡμέρας μετὰ τὸ δράμα.

Τούτων ἕνεκεν, καὶ ἡμεῖς ὀφείλομεν ν' ἀγοράσωμεν τοιαῦτα ὄπλα, τοῦλάχιστον 500, γινόμενοι παράδειγμα οὐ μόνον πρωτοβουλίας, ἀλλὰ καὶ πρωτεργίας οὕτως εἰπεῖν.

Ἄν ὁ ἐν Λονδίῳ σύλλογος συνέστη ἐντεῦθεν δι' ἐνεργειῶν τοῦ Τρικούπη¹⁴, συνηργήσατε καὶ ὑμεῖς, διότι εἶχον πρὸς αὐτὸν ἀναγνώσει τὴν ἐπιστολὴν ἐν ἧ ἔξεθείατε τὴν γνώμην τοῦ Μ.¹⁵ περὶ συστάσεως ἐν Ἀγγλίᾳ τοιούτων φιλελληνικῶν συλλόγων. Ὅπωςδὴποτε, ἐπεσκέφθην τὴν σήμερον τὸν κ. Χ. Τρικούπην, καὶ παρεκίνησα αὐτὸν νὰ παραστήσῃ τὴν ἀνάγκην ἐν Λονδίῳ νὰ λάβωσι σωτήρια μέτρα καὶ περὶ τῶν ἐν Κρήτῃ μενόντων καὶ τοιαῦτα δεινὰ πασχόντων. Ἐπεσκέφθην δὲ καὶ τὸν Πρόεδρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, ὃς ἄσμενος ἐδέχθη νὰ γράψῃ πρὸς τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Κανταβρυγίας (Λονδίνου)¹⁶ πρὸς τοὺς ἐπισκόπους καὶ Ποιμένας τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν καὶ πρὸς τοὺς μητροπολίτας Μόσχας καὶ Πειρουπόλεως, οὐ μόνον δι' ὅσα ὁ Ἅγιος Μόσχας εἶπε ὑπὲρ τῶν χριστιανῶν τῆς Ἀνατολῆς πρὸς τὸν ἐπίδοξον διάδοχον, τὸν Πρίγκιπα τῆς Οὐαλλίας¹⁷ ἀλλὰ καὶ διότι διαθρολεῖται ὅτι, αὐτοκρατορικῇ διαιαγῇ, ἐπειράπη ἢ σύστασις φιλελληνικῶν συλλόγων ἐν Ρωσίᾳ. Προέτρεψα δὲ καὶ τινὰς τῶν ρωσσοφρόνων νὰ γράψωσι πρὸς τοὺς Μουρούζην, Βερναρδάκη¹⁸ καὶ ἄλλους τῶν ὁμογενῶν, ἵνα μὴ παύσωσιν ἐνεργοῦντες καὶ συνεισφέροντες, μέχρις οὗ θριαμβεύσῃ ὁ ἑλληνι-

¹⁴) Ὁ Χασίλαος Τρικούπης διετέλει τότε βουλευτὴς Μεσολογγίου. Ἐξελέγη τὸ πρῶτον ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν (ἐπὶ κυβερνήσεως Κουμουνδούρου) τὴν 18ην Δεκεμβρίου 1866. Αἱ διπλωματικαὶ του ἐπιτυχίαι εἰς τὰς ἐν Λονδίῳ διαπραγματεύσεις διὰ τὸ ζήτημα τῶν Ἰονίων νήσων, τὸν εἶχον ἤδη ἀναδειξοί μεταξὺ τῶν νέων πολιτευομένων τῆς χώρας.

¹⁵) Ὁ μυστηριώδης Μ. τὸν ὁποῖον κατ' ἐπανάληψιν ἀναφέρει ὁ Βασιάδης εἰς τὰς ἐκθέσεις του, εἶναι, προφανῶς, ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρόεδρος τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν Morris. Βλ. κατωτέρω σημειώσεις 23 καὶ 24.

¹⁶) Πρόκειται περὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας (Archbishop of Canterbury) καὶ Πριμᾶτου πάσης Ἀγγλίας, ἐδρεύοντος ἐν Λονδίῳ Ἡ Κανταβρυγία (Cambridge) δὲν ἔχει ἐπισκοπὴν. Παλαιότερον ἐγένετο συχνὰ σύγκρισις παρ' ἡμῖν, μεταξὺ Κανταβρυγίας καὶ Καντερβουρίας.

¹⁷) Πρίγκιψ τῆς Οὐαλλίας ἐτύγχανε τότε ὁ πρωτότοκος υἱὸς τῆς Βασιλίσσης Βικτωρίας, Ἀλβέρτος - Ἐδουάρδος, ὁ μετέπειτα Βασιλεὺς Ἐδουάρδος Ζ'.

¹⁸) Πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Ρωσίᾳ μεγάλου ἐθνικοῦ εὐεργέτου Δημητρίου Μερναρδάκη (1800 - 1870) Κρητὸς τὴν καταγωγὴν, ὁ ὁποῖος, πλὴν τῶν παλαιότερων μεγάλων δωρεῶν του (150.000 χρυσῶν δραχμῶν ὑπὲρ τοῦ Πανεπιστημίου, 250.000 χρυσῶν δραχμῶν ὑπὲρ τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μουσείου κλπ.), μεγάλως ἐβοήθησε τὴν κρητικὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1866 δι' ἀποστολῶν τροφίμων, ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων. (Βλ. βιογραφίαν του ἐν Σ. καὶ Κ. Βοβολίνῃ, Μέγα Ἑλληνικὸν Βιογραφικὸν Λεξικόν, σελ. 158 - 163). Βλ. καὶ κατωτέρω σημ. 19.

σμός κατὰ τῆς βαρβάρου ἡμισελήνου. Ὁ Βερναρδάκης εἶπε καὶ πρὸς τὸν Γενναῖον¹⁹ ὅτι καίτοι ἀπώλεσας περὶ τὰ 40 ἑκατομμύρια, θέλει πράξει ὅμως ὅ,τι δύναται καὶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος αὐτοῦ Κρήτης. Ἐάν εἶχε τὴν προτέραν αὐτοῦ κατάστασιν, μόνος, εἶπεν, ἠδύνατο ν' ἀγοράσῃ δύο καὶ τρία θωρακωτά. Φεῦ! Βάσκανος δαίμων καταδιώκει τὴν Ἑλλάδα! Ἔστιν, ὡς φαίνεται, πεπρωμένον, μόνον ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες ν' ἀποκτήσωμεν μετὰ πολλὰς ταλαιπωρίας καὶ χειμάρρους αἱμάτων, ὅ,τι ἄλλοι κερδίζουσι μηδὲν πράττοντες καὶ οἴονεῖ κοιμώμενοι²⁰.

Ἐπεσκέφθη καὶ τὸν κ. Βότσαρη, ἵνα περὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν ὄπλων ὁμιλήσωμεν. Ὁ κ. Β(ότσαρης) παραπονεῖται πικρῶς ὅτι καὶ οἱ ἔξω ὁμογενεῖς καὶ ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ, συνεκέντρωσαν ὅλας αὐτῶν τὰς ἐνεργείας ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Κρήτης, μικρὰν δέ, ἢ οὐδεμίαν παρέχουσι χεῖρα βοηθείας ἵνα καλῶς παρασκευασθῇ καὶ ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἡπείρου, ἧς ἄνευ ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης οὐδέποτε θριαμβεύσει, ὅσας καὶ ἂν πράξωμεν δαπάνας καὶ θυσίας²¹. Ὅλοι, λέγει ἀπαιτοῦσι νὰ ἐγερωθῶμεν, ἀλλ' ἄνευ χρημάτων, πῶς δυνάμεθα νὰ πράξωμεν τοῦτο; Χρήματα δὲ οἱ ὁμογενεῖς, συνεισφέρουσι μόνον ὑπὲρ τῶν Κρητῶν. Ἐπειδὴ φαίνεται ἔχων ἔν τισι δίκαιον, ἐνεκρίθη ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς νὰ γίνῃ αὔριον, ἢ μετὰ τὴν αὔριον, συνεδρίασις καὶ τῶν δύο ἐπιτροπῶν, ἵνα περὶ πάντων τούτων συσκεφθῶσι. Ἐν ταύτῃ παρευρεθήσεται καὶ ὁ ἡμέτερος ἀντιπρόσωπος²².

Τὰ κρυπτογραφικὰ πρὸς τὸν Μ. ἔπεμψα σήμερον, ἐμπερικλείσας ταῦτα ἐν ἐπιστολῇ τοῦ κ. Ζερβοῦ πρὸς αὐτόν. Ὁ δὲ ἀγαθὸς ἀνὴρ, πρὸς ὃν παρακαλῶ νὰ προσφέρητε ἐκάστοτε τὰ σεβάσματά μου, ἄς διατάξῃ

¹⁹) Ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης (1805 - 1868) δευτερότοκος υἱὸς τοῦ Θεοδ. Κολοκοτρώνη, καὶ πρωθυπουργὸς τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν ἔξωσιν τοῦ Ὀθωνος (1862) εἶχεν ἀποχωρήσει ἔκτοτε τῆς πολιτικῆς ζωῆς. Κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1866 ὁ Βασιλεὺς Γεώργιος Α', εἶχεν ἀναθέσει εἰς τὸν Γενναῖον Κολοκοτρώνη νὰ τὸν ἐκπροσωπήσῃ εἰς τοὺς γάμους τοῦ διαδόχου τῆς Ρωσσίας, ἐμπιστευθεὶς εἰς αὐτόν καὶ πολιτικὴν ἀποστολήν, σχετικῶς μὲ τὴν ἀγωνιζομένην τότε τὸν ἀγῶνα τῆς ἐλευθερίας τῆς Κρήτης (βλ. σχετικῶς Ε. Γ. Πρωτοψάλτου, Πρόλογος εἰς Ἀπομνημονεύματα Γενναίου Κολοκοτρώνη, Ἀθῆναι 1955, σελ. 19). Κατὰ τὴν ἐν Ρωσσίᾳ παραμονὴν του, ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης συνήνησε προφανῶς, τὸν Μπερναρδάκη.

²⁰) Ὑπονοεῖ, προφανῶς, τὴν Βουλγαρίαν, ἡ ἀνεξαρτησία τῆς ὁποίας προωθεῖτο ἐνεργείαις τῆς Ρωσσίας, παρὰ τὴν ἀδράνειαν τῶν Βουλγάρων.

²¹) Ἡ ἰδέα ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Ἡπειρον, συγκινεῖ τὸν ἠπειρώτην Βότσαρη καὶ εὐρίσκει καταφανῆ ἀνταπόκρισιν εἰς τὸν ἐπίσης ἠπειρώτην Βασιάδην, ὁ ὁποῖος ἐπυνέρχεται πλέον ἢ ἅπαξ ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ εἰς τὰς μυστικὰς του ἐκθέσεις.

²²) Ἐννοεῖ τὸν ἑαυτόν του.

τὸν ἐν Πειραιεῖ Πρόξενον ν' ἀναβσίνη καθ' ἐκάστην Πέμπτην εἰς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, ἵνα ὑπογράψῃ²³. Ὡμιλήθη ὁ Δελ(ηγιώργης)²⁴ καὶ περὶ τοῦ ἄλλου, καὶ εἶπεν ὅτι ἡ κυβέρνησις ἀσμένως δέχεται νὰ ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῆς ὅπου δεῖ ὑπὲρ τοῦ Μ.²⁵ ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον εὐρίσκειται ἐν τῇ διαλύσει αὐτοῦ²⁵. Χθὲς ἔμελλεν ὁ Βούλγαρος νὰ προσκαλέσῃ τὸν Κουμουνδοῦρον, ἀλλ' ὡς φαίνεται μετεμελήθη πάλιν. Κατὰ τὰ ἀδόμηνα ὁ Κουμ(ουνδοῦρος) ἔμελλε νὰ λάβῃ δύο ὑπουργεῖα²⁶ νὰ μείνῃ ὁ Βούλγαρος καὶ ὁ Δεληγιώργης, νὰ προσληφθῇ εἰς ὀθωνιστῆς καὶ δύο ἄλλοι, ὁ Ζαΐμης καὶ ὁ Γενναῖος. Ὁ Καλλέργης δὲν ἐδέχθη, οὔτε ὁ Σῆμος, ὡς ἐγνώσθη. Ὅπωςδήποτε, τὸ συστηθησόμενον ὑπουργεῖον μέλλει νὰ περιλαμβάνῃ ἄνδρας ἐξ ὅλων τῶν μερίδων. Ἡμεῖς δέ, τοσοῦτους μῆνας, τί ἐφρονάζαμεν; Δόξα σοι ὁ Θεός, ὅ,τι τότε ἐφαίνετο ἀδύνατον, θεωρεῖται σήμερον δυνατόν. Ἡ χθεσινὴ «Ἐλπίς» (29 Νοεμβρίου) ἀρνομένη, ὡς ἔοικεν, ἐξ ἐπιστολῶν τοῦ Δεληγιάννη, ὅς ἀρύεται τὰς εἰδήσεις αὐτοῦ ἐκ τῆς ρωσικῆς Πρεσβείας, περιέχει λίαν περιέργους ἀνακαλύψεις. Ἀναγνωστέας. Διατὶ δὲν μοι γράφετε ἂν λαμβάνητε, ὅσας σᾶς στέλλομεν ἐφημερίδας; Καὶ ταῦτα μὲν πρὸ τῆς συνεδριάσεως²⁷.

Ἐν δὲ τῇ συνεδριάσει, ἐγένετο λόγος περὶ τῆς ἀγορᾶς τῶν ὄπλων.

²³) Ὁ «ἀγαθὸς ἀνὴρ» εἰς τὸν ὁποῖον ἀναφέρεται ἐδῶ ὁ Βασιάδης εἶναι ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε ὑπηρετῶν καὶ διὰ τὰ φιλελληνικά του αἰσθήματα διακρινόμενος Ἀμερικανὸς πρέσβυς παρὰ τῇ Πύλῃ Morris. Αἱ Ἠνωμένοι Πολιτεῖαι ἐξεπροσωποῦντο ἐν Ἑλλάδι διπλωματικῶς διὰ Γενικοῦ Προξένου, ὑπαγομένου εἰς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἀμερικανικὴν πρεσβεΐαν. Ὁ Morris συνίστα τότε ἐπιμόνως εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἑλληνα πρεσβευτὴν Π. Δεληγιάννην ὅπως ἡ Ἑλλάς στείλῃ διπλωματικὸν ἀντιπρόσωπον εἰς τὴν Οὐασινγκτῶνα. (βλ. Ν. Α. Τσιριντάνη, Διπλωματικὴ Ἱστορία τῆς ἐν Κρήτῃ Ἐθνικῆς Ἐπαναστάσεως 1866-8, Τόμ. Α', σελ. 412). Βλέπε καὶ κατωτέρω σημ. 24.

²⁴) Ὁ Ἐ. Δεληγιώργης ἐτύγχανε τότε ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν, μὲ πρωθυπουργὸν τὸν Βούλγαρον. Προφανῶς, τοῦ ἐγίνε εἰσήγησις ὅπως ζητηθῇ ἡ ἀνάθεσις εἰς τὸν Μ(morris) ἢ διπλωματικὴ ἐκπροσώπησις τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν εἰς τὰς Ἀθήνας.

²⁵) Τῷ ὄντι, τὴν 18ην Νοεμβρίου 1866 παρητήθη τὸ ὑπουργεῖον Βούλγαρον καὶ ἐσχημάτισε κυβέρνησιν ὁ Κουμουνδοῦρος μὲ ὑπουργὸν ἐξωτερικῶν τὸν Χ. Τρικούπην.

²⁶) Ὁ Βασιάδης φαίνεται καλῶς πληροφορημένος διὰ τὰς προθέσεις τοῦ Κουμουνδοῦρου. Ὅντως, ὁ Κουμουνδοῦρος εἰς τὴν σχηματισθεῖσαν ὑπ' αὐτοῦ νέαν κυβέρνησιν ἐκράτησε δύο ὑπουργεῖα, τῶν ἐσωτερικῶν καὶ τῆς δικαιοσύνης. (βλ. Σ. Κτεναβέα, Αἱ Ἑλληνικαὶ Κυβερνήσεις ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι σήμερον, Ἀθῆναι 1937, σελ. 20).

²⁷) Ἐδῶ, προφανῶς, διακόπτει τὴν ἐκθεσίν του ὁ Βασιάδης, διὰ νὰ τὴν συνεχίσῃ μετὰ τὴν συνεδριάσιν τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε μέρος, ὅπερ καὶ πράττει διὰ τῆς ἀμέσως ἐπομένης παραγράφου.

Ἐνεκρίθη ἡ ἀγορά, ἀλλ' ἀνεβλήθη μέχρις οὗ ἔλθη ὁ Κινδ(υνέκος)²⁸ ἵνα λάβωμεν ἀκριβεστέρας πληροφορίας. Τὸ ἀθάνατον ἐδόθη εἰς τὸν Καλ(λέργην) ἵνα τὸ δείξῃ εἰς τὸν Β(ασιλέα). Ὁ δὲ προσήνεγκεν αὐτὸ πρὸς τὸν Β(ασιλέα) παρὰ τῆς ἐπιτροπῆς πρὸς ἣν ὁ Βασ(ιλεὺς) ἐξέφρασε τὴν εὐχαρίστησιν αὐτοῦ. Ἡ δέ, τὰς διαβιβάζει πρὸς ὑμᾶς. Ὁ Βασ(ιλεὺς) ἔστειλεν εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν περὶ τὰ δεκακισχίλια φράγκα παρὰ τῶν νεονύμφων²⁹. Εὐχόμεθα αὐτοῖς πολυτεκνίαν καὶ καλλιτεκνίαν. Ἐν τῇ συνεδριάσει ἐγένετο λόγος καὶ περὶ ἀγορᾶς ἢ μισθώσεως ἀτμοταχύπλου, ἀπεφασίσθη δὲ νὰ συεννοηθῶσι περὶ τούτου μετὰ τῆς ἐν Λίβεροπουλ ἐπιτροπῆς.

Ἄλλ' ἄνδρες φίλοι καὶ ἀδελφοί, χαίρειτε! Τὸ «Πανελλήνιον»³⁰ ἐπανῆλθε σῶον καὶ ἀκέραιον. Ἡ ἀναφορὰ τῶν Κρητῶν ἐστάλη διὰ τοῦ Saint - Simon πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Πρωσσίας. Πρὸ μηνῶν, ἡ πρωσικὴ Κυβέρνησις ὠμίλησε πρὸς τὰς Δυνάμεις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, ἀλλ' ἀπεκρίθησαν αὐτῇ ὅτι τειλέσται. Ἴνα μὴ, λοιπόν, καὶ αὐθις, ἐπαναληφθῶσι τοιαῦται προτάσεις, ἡ Πύλη, ὡς ἴδεται, ἔγραψε πρὸς τὸν Μουσταφᾶ Πασᾶν³¹ ἵνα συμβιβασθῇ μετὰ τῶν Κρητῶν, ποιῶν πρὸς

²⁸) Περὶ τοῦ Κινδυνέκου τούτου βλ. κατωτέρω σημείωσιν 42.

²⁹) Τὴν 9ην Νοεμβρίου 1866 (27ην Ὀκτωβρίου 1866 π. ἡ.) ἐτελέσθησαν οἱ γάμοι τοῦ τότε διαδόχου καὶ μετέπειτα (1881 - 1894) Αὐτοκράτορος τῶν Ρώσων Ἀλεξάνδρου Γ' μετὰ τὴν ἀδελφὴν τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' Δάγμαρ μετονομασθεῖσαν Μαρίαν Θεοδώροβναν. Εἰς τοὺς γάμους τούτους ἐξεπροσώπησε τὸν Ἕλληνα Βασιλέα ὁ Γενναῖος Κολοκοτρώνης (βλ. ἀνωτέρω σημ. 19). Ἡ αὐτοκράτειρα Μαρία καὶ βραδύτερον ἐξεδήλωσε τὰς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν συμπαιθείας της. Ὅπως ἀναφέρει ὁ Π. Καρολίδης εἰς τὸ συμπλήρωμα τῆς ἱστορίας τοῦ Παπυρρηγοπούλου (ἐκδ. Ἐλευθερουδάκη 1932, τόμ. 52, σελ. 7?) χήρα πλέον, κατὰ τὸ 1896 ἡ Μαρία ἔστειλε ἀνεπισήμως χρηματικὰς δωρεὰς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν ἐκ τοῦ ἀνακτορικοῦ τομείου, προκαλοῦσα διαμαρτυρίαν τοῦ πρωθυπουργοῦ Μουραβιερ πρὸς τὸν τότε αὐτοκράτορα Νικόλαον Γ'.

³⁰) Πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ ἐμπορικοῦ πλοίου τῆς Ἑλληνικῆς Ἀτμοπλοίας μετὰ τὸ ὅποιον ἀνεφοδιάζοντο οἱ Κρηῖτες ἐκ Σύρου ὑπὸ τὴν προστασίαν τῆς κορβέτας «Ἑλλάς». (βλ. E. Driault & M. Lheritier, «Histoire Diplomatique de la Grèce...», Τόμ. III, σελ. 186 - 7).

³¹) Ἀλβανικῆς καταγωγῆς ἀπεσταλμένος τῆς Πύλης διὰ νὰ ἐπιτύχῃ κατάπαυσιν τῆς ἐπαναστάσεως εἰς τὴν Κρήτην, πλὴν ἀποτυχῶν εἰς τὰς προσπάθειάς του καὶ ἀνακληθεὶς βραδύτερον. Ὁ Μουσταφᾶ πασσᾶς εἶχεν ἐπὶ μακρὸν χρηματίσει διοικητῆς τῆς Κρήτης τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν ἄριστα, καὶ διὰ τοῦτο ἀπεκαλεῖτο Κυριτλῆς ἤτοι κρητικός. (βλ. Παπαρρηγοπούλου - Καρολίδου, ἐνθ. ἀν., τόμος 5 - α σελ. 320. βλ. ὁμοίως Τσιριντάνη, ἐνθ. ἀν., τόμ. Α', σελ. 378) σχετικῶς μετὰ τὰ κατὰ τὴν ἀποστολὴν εἰς Κρήτην τοῦ Μουσταφᾶ Πασᾶ. Λεπτομερείας περὶ τῆς ζωῆς καὶ τῆς δράσεως τοῦ Μουσταφᾶ Ναϊλῆ Πασᾶ ἐν Κρήτῃ βλ. ἐν Τιμοθ. Βενέρη, Τὸ Ἀρχάδι διὰ τῶν αἰώνων, Ἀθήναι, 1938, ἰδίᾳ σελ. 159 κ. ἑξ. Ὡς γνωστὸν ὁ Μουσταφᾶ Ναϊλῆ Πα-

αὐτοὺς ὅλας τὰς παραχωρήσεις, πλὴν τῆς ἐνώσεως μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Καὶ τοῦτο ἐκ τοῦ κατὰ Δηλιγιάννην εὐαγγελίου, ὡς καὶ τὸ ἐξῆς: "Οἱ, ἐν τῷ χορῷ τῆς ρωσικῆς Πρεσβείας, ὁ Ἀλῆ Πασσᾶς³² συνομιλῶν μετὰ τινος διπλωμάτου, ἔλεγεν ὅτι καὶ ἡμεῖς ἤρχισαμεν νὰ δυσπιστῶμεν πρὸς τὰς ἐκθέσεις τοῦ Μουσταφᾶ Πασσᾶ. Ὁ δὲ Φωτιάδης³³ ἐνταῦθα πρὸς ἄλλον διπλωμάτην δυσπιστοῦντα, ἀπεκρίθη — «Μοί, je suis rayé pour y croire», εἶτα, «ἡ μὲν Δύσις» προσέθηκε, «κατασκευάζει ὑφάσματα τινα ἄινα, αὐτὴ μὲν, δὲν μεταχειρίζεται, πέμπει δὲ πρὸς τὴν Ἀνατολήν, ἡ δὲ Ἀνατολή, ἥτοι ὁ Μουσταφᾶς, ἐξυφαίνει εἰδήσεις διὰ τὴν Δύσιν». Πανικὸς φόβος κατέλαβε τοὺς ἐν Κρήτῃ, διαδοθείσης φήμης ἐν Σύρῳ ὅτι εἰσιμάζονται πυροπολικά. Διακωδωνίσατε ὡς βεβαίαν τὴν εἴδησιν ταύτην.

19

Ταύτην τὴν στιγμὴν, λαμβάνω τὰς ἐπιστολάς ὑμῶν. Ἀπορῶ νὰ λέγητε ὅτι ἤρχισα νὰ μὴ σᾶς ἐννοῶ. Ὁ Βότι(σαρης) μὲ ἐκάλεσε νὰ ἀποσφραγίσω τὴν ἐπιστολήν μου, ἵνα προσθέσω νὰ μὴ ζητήσητε ἔτι τὰς συστατικὰς ἐπιστολάς μέχρι τῆς προσεχοῦς ἐβδομάδος, ὅτε γράφει καὶ αὐτὸς πρὸς ὑμᾶς. Ταύτην τὴν ἀπόφασιν ἔλαβον ἀπὸ κοινοῦ χθὲς μετὰ τοῦ Τρικούπη καὶ Μελά. Οἱ λόγοι τῆς ὀλιγοήμερου ἀναβολῆς ἦσαν σπουδαιότατοι, ἀλλὰ δὲν ἔχω τὸν καιρὸν νὰ γράψω αὐτούς, διότι τὸ ταχυδρομεῖον ἀναχωρεῖ. Ἄς δώσῃ ὁ Θεὸς νὰ ἔχωσι καλῶς τὰ τῆς Κρήτης, καὶ τὰ πάντα ἔξουσι καλῶς. Σᾶς ἔγραψα καὶ διὰ τοῦ παρελθόντος γαλλικοῦ.

Σᾶς ἀσπάζομαι

20

Υ. Γ. — Τὰ διπλότυπα στέλλονται τὴν ἐρχομένην Τρίτην. Ὑποβρύχια³⁴ παρηγγέλθησαν ἐντεῦθεν. Ἔστιν ἀληθὲς ὅτι εὐγενεῖς παῖδες Τούρκων κατατάσσονται εἰς τὸν σιρταῖον ὡς ἐθελονταί;

σᾶς ἐξεστράτευσε κατὰ τοῦ Ἀρκαδίου τὸ 1866, ὅτε (8 - 9 Νοεμβρίου) ἔλαβε χώραν τὸ ὀλοκαύτωμα.

³²⁾ Ὑπουργὸς τότε τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, διορισθεὶς βραδύτερον Μέγας Βεζύρης.

³³⁾ Πρέσβυς τῆς Ὑψηλῆς Πύλης ἐν Ἀθήναις, ἀρμενικῆς καταγωγῆς (παρὰ τὸ ἑλληνικώτατον ὄνομα του), διορισθεὶς βραδύτερον (1897) β.μλῆς τῆς Κρήτης. (βλ. Driault & Lheritier, ἐνθ. ἀν., τόμ. III, σελ. 194).

³⁴⁾ Ἐσχεδιάζετο τότε ἐν Ἀθήναις ἡ παραγγελία ὑποβρυχίου πλοίου ἐν Ἡνωμέναις Πολιτείαις, πρὸς καταστροφὴν «δι' ὑποβρυχίων μηχανημάτων» τῶν ἐν Κρήτῃ τουρκικῶν πλοίων. Εἰς τὰ ὑποβρύχια αὐτὰ προφηνῶς ἀναφέρεται τὸ ὑστερόγραφον τοῦτο τοῦ Βυσιάδη. (βλ. σχετικῶς μὲ τὴν τολμηρὰν αὐτὴν

3.

Μυσικὴ ἐκθεσις Ἡροκλέους Βασιάδου ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. 8σέλιδος διαστάσεων 27 × 21 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς, μὲ ὕδατο-γραφημένας ὀριζοντίας ραβδώσεις. Γραφὴ Ἡροκλέους Βασιάδου.

Μεταφορὰ γυναικοπαίδων ἐκ Κρήτης εἰς Πειραιᾶ μὲ τὸ ἀγγλικὸν πολεμικὸν «Assurance».— Ὁ προκληθεὶς ἐνθουσιασμὸς ὑπὲρ τοῦ φιλέλληνος πλοιάρχου Πύμ.— Ὑπόδειξις τῆς ἐπιτροπῆς Κωνσταντινουπόλεως ὅπως ἀποσταλῆ εἰς Ἡνωμένας Πολιτείας ὁ Δ. Βότσαρης πρὸς προμήθειαν ὄπλων διὰ τὴν Κρήτην γίνεται δεκτὴ.— Ὁ τυχοδιώκτης προμηθευτὴς ὄπλων Κινδυνέκος.— Ἡ ἀποστολὴ διπλοτύπων.— Καὶ πάλιν ἡ ἐξέγερσις τῆς Ἡπείρου.— Ἡ συμπεριφορὰ τῶν ἐν Λονδίῳ Χίων.— Ἡ δρᾶσις τοῦ Μουσταφᾶ ἐν Κρήτῃ.— Ἐνισχύσεις ἐκ Ρωσσίας διὰ τὴν ἐξέγερσιν τῆς Ἡπείρου.— Ἡ Σερβία παρακωλύει τὴν συλλογὴν ἐράνων ἐν Βελιγραδίῳ.— Παράπονα κατὰ τοῦ Σκουλούδη.— Ἀθλία ἢ πολιτικὴ κατάστασις ἐν Ἑλλάδι.

Τῆ 6 Δεκεμβρίου 1866, Ἀθήνησι

Φίλοι καὶ Ἀδελφοί,

Πάλιν ἡ Ἀγγλία ἐθαυματούργησε καὶ ἔβαλε τὰ γυαλιὰ εἰς τὴν ἀγίαν Ῥωσίαν, ἧς αἱ εἰκόνας, οὐδὲ αὐταὶ ἄς δωρεῖται ἢ αὐτοκράτειρα, ἔχουσι πλέον θαυματουργὸν δύναμιν, οἷαν τὰ κοῖλα καὶ ἀλά τῆς Ἀγγλίας. Ἡ Ἀγγλία καὶ πάλιν εὐεργετεῖ τὸν Ἑλληνισμόν. Καὶ ἐν ποίᾳ κρισιμωτάτῃ περιπτώσει; Ἀναγνῶντες, κρίνατε. Τὴν Πέμπτην, περὶ μεσημβρίαν, ἐνῶ ἡ Ἐπιτροπὴ συνεδριάζουσα ἐσκυθρόπαζε, καὶ ὑπὸ βαθυτάτης κατείχιο λύπης, διότι ὁ μὲν Βυζάντιος⁸⁵ παρακούων τὰς προσκλήσεις τῆς Συνελεύσεως καὶ τὰς παραινήσεις τῆς Ἐπιτροπῆς, ἐπέμεινε πολιορκῶν τὸ Καστέλλιον, καὶ ἔφοδον διατάξας ἄνευ πεδινῶν τηλεβόλων, ὑπέστη οὐ μικρὰν ζημίαν, καὶ τελευταῖον ἀπεχώρησεν, οὐδὲν κατορθώσας (καὶ ὅμως οἱ λογοποιοὶ ἐν Σύρῳ ἔπλασαν νίκας καὶ θριάμβους) ἡ δὲ Συνέλευσις ἔγραφεν, ὑπερβολικῶς, ὡς εἴωθεν ἐκφραζομένη, ὅτι, ἂν μὴ ἐν ὀκτὼ ἡμέραις ληφθῆ πρόνοια περὶ τῶν γυναικῶν

προσπάθειαν, καὶ τὴν ἀποτυχίαν τῆς ἐν Τσιριντάνῃ, ἐνθ. ἀν., τόμ. Γ', σελ. 398).

⁸⁵⁾ Ὁ διαπρεπὴς στρατιωτικὸς, ἀγωνιστὴς καὶ συγγραφεὺς Χρ. Βυζάντιος, ἀπόστρατος τότε συνταγματάρχης, ἔσπευσεν εἰς ἡλικίαν 61 ἐτῶν νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του εἰς τὴν ἀγωνιζομένην Κρήτην. Ὁ εἰς Κρήτην τότε ἐπίσης εὐρισκόμενος Ζυμβρακάκης, δὲν εἶδε μὲ καλὸν ὄμμα τὴν ἐκεῖ ἄφιξιν τοῦ Βυζαντίου καὶ εἰς ἐπιστολὴν του πρὸς τὸν Μπογιατζόγλου, πρόεδρον τῆς ἐν Σύρῳ ἐπιτροπῆς ἐπὶ τῶν ἀποστολῶν ὑπὸ ἡμερομηνίαν 26 Νοεμβρίου 1866 γράφει: «Ἦλθε καὶ ὁ Βυζάντιος καὶ ἐζήτησε καὶ αὐτὸς ἀμέσως νὰ στεφανωθῆ μὲ δάφνας». (Τσιριντάνῃ, ἐνθ' ἀν., τόμος Α', σελ. 536).

καὶ παίδων, ἢ ἐπανάστασις κινδυνεύει νὰ ἐκπνεύσῃ, ὁ δὲ Σακκόπουλος⁸⁶ ἀνήγγελλεν ὅτι ὁ Μουσταφᾶς ἐπανελθὼν εἰς Χανία, ἠτοιμάζετο νὰ ἐκστρατεύσῃ πανστρατιᾷ κατὰ τοῦ Σελίνου (καὶ) τῆς Κισσάμου, ἀπροσδοκῆτως παρουσιάζεται ἄνθρωπος τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, λέγων ὅτι ὁ Πρόεδρος ἔχει νὰ διακοινώσῃ τι εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν.

Ὁ Μελᾶς ὑπάγει κατεσπενυσμένως καὶ ἀπὸ σκυθρωποῦ καὶ ὀξυκόλου, ἐπανερχεται φαιδρὸς καὶ χαίρων, ἀγγέλλει δὲ ὅτι ἐκ Κρήτης ἀγγλικὸν πολεμικὸν πλοῖον ἀφίχθη εἰς Πειραιᾶ, ἔχον περὶ τὰ 350 γυναικόπαιδα⁸⁷. Ὁ πρόεδρος παρακαλεῖ τὴν Ἐπιτροπὴν νὰ φρονίσῃ περὶ τῶν δυστυχῶν τούτων πλασμάτων, καὶ ἂν ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν ἔχη χορήματα, εἶναι πρόθυμος αὐτὸς νὰ καταβάλῃ, καὶ ἂν μὴ ἀναγνωρίσῃ αὐτὰ ἡ κυβέρνησις του, τὰ ἀδέχεται αὐτός. «Τὰς χάριτας ὅστις εὐγενῶς χαρίζεται, ἡ διστος ἐν βροτοῖσι». Φαντάζεσθε τὴν χαρὰν τῆς Ἐπιτροπῆς. Εἰς δὲ τὸ κοινόν, ἡ χαροποιὰ εἶδησις ἀστραπηδὸν διαδοθεῖσα, ἀνεπιέρωσε τὰς ἐλπίδας. Ἦδη τὸ τέρομα τῶν δεινῶν τῆς Κρήτης πλησιάζει.

Ἀλλὰ τὸ συγκινητικώτερον δράμα, διεδραματίσθη ἐν Πειραιεῖ. Πλῆθος ἄπειρον συνέρρθευσεν εἰς τὴν παραλίαν, οἱ δὲ λεμβοῦχοι περιέζωσαν τὸ πλοῖον, αὐτοφιλοτιμούμενοι τίς πρῶτος νὰ δεχθῆ ἐν τῇ λέμβῳ δωρεὰν τοὺς ἀποβιβαζομένους. Οἱ δὲ ἀξιωματικοί, κατὰ σειρὰν ἱστάμενοι, ἐβοήθουν τὰ γυναικόπαιδα, ἅτινα ἐφίλουν δακρυρροοῦντα τὰς χεῖρας τῶν ἀξιωματικῶν, δι' ὅσας ἐν τῷ διάπλῳ φιλοφροσύνας καὶ περιποιήσεις ἐδαψίλευσαν αὐτοῖς. Ὅτιοι δὲ ἐξῆλθον ἐπὶ τῆς παραλίας, παρίστων ἀλγεινότατον θέαμα. Καὶ πλεῖσται τῶν γυναικῶν ἦσαν ἡμίγυμνοι καὶ ἐξυπόληται, τὸ δὲ βλέμμα εἶχον βλοσυρὸν καὶ ἀρειμάνειον, μάλιστα ὅσαι ἀνδρικὰ ἔφερον ἱμάτια, συναντηθεῖσαι δὲ μετ' ἄλλων προσφύγων, περιεπιτύσσοντο καὶ κρητικῇ διαλέκτῳ ἐθροῖνον τὴν καταστροφὴν τῶν οἴκων καὶ τῶν χωρίων αὐτῶν, καὶ καιηρῶντο τοὺς βαρβάρους καταστροφεῖς καὶ τυράννους.

Τὸ ἑσπέρας τὸ πλῆθος περιεκύκλωσε τὸ πλοῖον ζητωκραυγᾶζον, ἐν δὲ ταῖς Ἀθήναις ὁ λαὸς ἐπανηγύρισε, καὶ πολλὰ καταστήματα αὐθόρμητα ἀνῆψαν φῶτα. Ὁ δὲ βασιλεύς, τὴν ἐπιούσαν ἔπεμψεν εἰς Πει-

⁸⁶) Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Χανίοις, πολλαπλῶς δράσας ὑπὲρ τῆς ἐπαναστάσεως.

⁸⁷) Πρόκειται περὶ τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ «Assurance» τὸ ὁποῖον, κυβερνώμενον ἀπὸ τὸν πλοίαρχον Rym, παρέλαβεν ἐκ Καστελίου Σελίνου 25 τραυματίας καὶ ἀσθενεῖς, 126 γυναῖκας καὶ 161 παιδία καὶ τὰ μετέφερον εἰς Πειραιᾶ, κατόπιν ὀδηγιῶν τοῦ ἀγγλοῦ ἐν Χανίοις προξένου Dickson. (Βλ. τὸ ἱστορικὸν καὶ τὰς διπλωματικὰς συνεπειὰς τῆς ἐνεργείας ταύτης ἐν Τσιριντάνη, ἐνθ' ἀν., τόμος Α', σελ. 568).

ραιᾶ ἐν ἐπισήμῳ στολῇ τὸν Καλλέοργον, ἵνα εὐχαριστήσῃ τὸν πλοίαρχον Πύμ ἐπὶ τῇ φιλανθρωπῳ αὐτοῦ πράξει. Τί ἔλεγον, ἄραγε, οἱ ἀξιωματικοὶ τῶν γαλλικῶν πλοίων, ἀποστερούμενοι τῶν ἀνευφημιῶν, ὧν δικαίως ἀντιποιεῖται τὸ φιλάνθρωπον τῆς Γαλλίας ἔθνος; Δὲν κατηρῶντο τὸν σκληρὸν καὶ ἀπάνθρωπον Τιβέριον; ³⁸ Ὁ δὲ φιλέλληνας Πύμ ἐπεθύμησε νὰ ἴδῃ καὶ ἐπισκεφθῇ τὸ δημοφιλέστατον «Πανελλήνιον». Ἰδὼν δὲ αὐτό, ἔμεινεν ἔκθαμβος πῶς καιόρθωσε τὴν νύκτα τῆς Κυριακῆς νὰ προσορμισθῇ, ἐνῶ αὐτὸς δὲν ἠδυνήθη οὐδὲ τὴν ἡμέραν, τῆς μεγάλης ἔνεκα τρικυμίας. Τὸ «Πανελλήνιον» πρόπει νὰ διαιωνισθῇ, οὐχὶ μόνον ἐν τῇ μνήμῃ τῶν Ἑλλήνων, ἀλλὰ καὶ ὁρατὸν καὶ ψηλαφητόν, ὡς πάλαι ποτε τὸ πλοῖον τοῦ Θησέως, ὃ ἐπανήγαγεν εἰς τὰς κλεινάς Ἀθήνας τοὺς δις ἐπὶ ἐκείνους παῖδας, τὸ δὲ «Πανελλήνιον» φέρει τὴν τύχην καὶ τὴν δόξαν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν ἐλευθερίαν τῆς Κρήτης. Περὶ τούτου ἠδύνατο νὰ γίνῃ λαμπρὸν ποίημα, ἀλλὰ ποῦ ποιητής; Τὸ ἡρωϊκὸν τῆς Κρήτης δράμα, ἐστὶν ἀνώτερον τῶν σημερινῶν ποιητικῶν κεφαλῶν. Τούτου ἔνεκα, ὑπέβαλον εἷς τινὰς τῶν ἐφημεριδογράφων νὰ πραγματοποιθῶσι περὶ τοῦ «Πανελληνίου» ὅπερ καὶ μόνον ἐκπροσωπεῖ τὸν ἐθνικὸν ἡμῶν στόλον ³⁹.

Ἀλλά, σὺν Θεῷ, καὶ στόλος καταρτισθήσεται, διότι οὐδέποτε πανελλήνιοι εὐχαὶ ἐξεφράσθησαν περὶ σοσιάσεως στόλου τοσοῦτον ζωηρῶς ὅπως σήμερον. Ἄν ὁ μὲν ἐν Βαρβακείῳ ἐργαζόμενος Σύλλογος, ἀποβλέπει εἰς μεγάλα καί, ἐπὶ τοῦ παρόντος, δυσκαιόρθωτα, ὃ ἐν Σύρῳ «Πανελλήνιος», ἐργάζεται πρακτικώτερον καὶ σκοπιμώτερον διὰ μετοχῶν 100 δραχμῶν πρὸς ἀγορὰν τοῦ πολυθύρητου καταδρομικοῦ. Ἄν κρίνετε καὶ ὑμεῖς καλόν, λάβετε δέκα μετοχάς. Τὸ δὲ σχέδιον ἡμῶν, τῶν σιδηροφράκτων γενήσεται ἔργον, ὅταν ἔλθῃ τὸ νέον Ὑπουργεῖον καὶ ποιήσῃ δάνειον, οὐ ἄνευ, οὐδὲν ἐστὶ γενέσθαι τῶν δεόντων. Ὁ μέλλων πρωθυπουργός, ἐπεφόρτισεν ἤδη τὸν Προξένον τῆς Ἀμερικῆς διὰ τοῦ κ. Κ. Νάζου νὰ γράψῃ εἰς Ἀμερικὴν. Τοῦτο ὅμως, δὲν εἶναι ἔργον τοῦ προξένου, ἀλλὰ τοῦ ἀποσταλησομένου ὅσον οὔπω. Τέλος πάντων! Οἱ πόθοι ἡμῶν ἐξεπληρώθησαν καὶ ὁ Τρικούπης ὑπεσχέθη. Ἡ δὲ περὶ τοῦ υἱοῦ τοῦ Μάρκου ⁴⁰ ἔμπνευσις ὑμῶν, ἦν θεία, ἐφ' ᾧ

³⁸) Ὑπονοεῖ τὸν πολυπράγμονα αὐτοκράτορα τότε τῶν Γάλλων Ναπολέοντα τὸν Γ' ὃ ὁποῖος, ἀμφιταλαντευόμενος μεταξὺ τῆς ἀγγλικῆς καὶ ρωσικῆς πολιτικῆς, δὲν ἀπέστειλε, καίτοι τὸ εἶχεν ὑποσχεθῆ, γαλλικὸν πολεμικὸν εἰς Κρήτην πρὸς μεταφορὰν γυναικοπαίδων. Τσιριντιάνη, ἐνθ' ἄνωτ., τόμος Α', σελ. 457).

³⁹) Εἰς τὸ Ἱστορικὸν Μουσεῖον Κρήτης εὐρίσκεται κατατεθειμένον τὸ τηλεσκόπιον τοῦ «Πανελληνίου», φέρον τὴν ἐπιγραφὴν: «Εἰς ἀνάμνησιν τῶν εἰς Κρήτην ταξιδίων τοῦ Πανελληνίου, Ἰανουάριος 1867».

⁴⁰) Πρόκειται περὶ τοῦ Δημητρίου Βότσαρη (υἱοῦ τοῦ Μάρκου Βότσαρη)

καὶ θαυμασίως ἐπέτυχε. *Πρὸ τριῶν ἡμερῶν, τοῦ εἶχον ἐπιτεθῆ ἄσχημα, ὅτι σκέπεται, σκέπεται, ὡς ὁ Ὀθων καὶ οὐδὲν πράττει.—« Ἄλλ' εἰπέ καὶ σύ, τί δύναμαι νὰ πράξω;» (μοὶ ἀπήντησε). Μετὰ δύο ἡμέρας, ἔχων ἀνὰ χειρὸς τὴν ἐπιστολὴν ὑμῶν — «ἰδοὺ τί πρόπει καὶ τί ὀφείλεις νὰ πράξης» εἶπον αὐτῶ.*

*Πορακινήθεις δὲ καὶ ὑπὸ τῆς Ἐπιτροπῆς, ἀνεδέχθη τὴν ἀποστολὴν, διὸ ἐνεργήσατε ἵνα ὁ ἀγαθὸς φίλος⁴¹ γράψῃ συστατικὰς ἐπιστολάς, καὶ ἀποσιείλαιέ μιν αἰτῆς ὅσον τάχιστα. Ἔστιν ἐλπίς, ἵνα ὕστερον ὑπάγῃ καὶ ὁ Χαρίλαος, διότι ἀγαθοὶ οἱ δύο ὑπὲρ τὸν ἕνα. Οὕτω δὲ λύεται καὶ τὸ τοσοῦτον βασανῖσαν ἡμᾶς ζήτημα, τὸ περὶ προμηθείας τῶν ὀπλων, Ὁ Βότσαρης καὶ ἄλλοι στρατιωτικοί, ἐξετάσαντες τὰ ὄπλα, εὗρον ἐλλείψεις ἐν αὐτοῖς. Μόνον τὰ τοῦ Henry δὲν ἐξήτασαν, δι' οὓς οἴδτε λόγους. Ὁ δὲ Κινδυνέκος, ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρηθρίου εὔρε τροπὸν νὰ γράψῃ ἐν τῇ «*Ἀδύῃ*» (5 Δεκεμβρίου) ὅτι ὁμογενὴς ἀφίχθη, ἀπεσταλμένος ὑπὸ φιλελληνικοῦ κοιμιᾶτου ἵνα προτείνῃ τὴν προμήθειαν ὀπλων νέας ἐφευρέσεως, ἐπὶ ὅροις οὓς διευκολύνει τὰ μέγιστα τὸ ἀποστέλλον αὐτὸν κοιμιᾶτον κ.τ.λ. Ταῦτα ἀρκοῦσι ἵνα χαρακτηρίσωσι τὸν ἄνδρα καὶ κατατάξωσιν εἰς τὴν χορείαν τῶν Γκικοκερκοπούλων (;), καὶ ἂν ὑμεῖς δὲν ἐλαμβάνετε τὸν κόπον νὰ τὸν συστήσητε⁴². Ἀλλὰ μετὰ*

ἀξιωματικοῦ τοῦ πυροβολικοῦ, τὸν ὁποῖον, προφανῶς, ἡ Ἐπιτροπὴ Κωνσταντινουπόλεως ὑπέδειξεν ὡς τὸ κατάλληλον πρόσωπον ὅπως μεταβῆ εἰς Ἀμερικὴν διὰ τὴν παραγγελίαν τῶν ὀπλων τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα.

⁴¹⁾ Ἐπιβεβαιοῦται διὰ τῆς φράσεως ταύτης ἢ ὑπόθεσις ἢ ὁποία ἐγένετο ἀνωτέρω (βλ. ὑποσ. 23) ὅτι διὰ τῶν λέξεων «ἀγαθὸς ἀνὴρ» ὑποδηλοῦνται ὁ Morgis ὁ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ὁ Βασιάδης ζητεῖ νὰ γράψῃ συστατικὰς ἐπιστολάς διὰ τὸν Βότσαρη εἰς τὰς Ἠνωμένας Πολιτείας.

⁴²⁾ Διὰ τὸν Κινδυνέκον αὐτόν, προμηθευτὴν ὀπλων, γίνεται λόγος καὶ εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολὴν τοῦ Βασιάδη πρὸς τὴν ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως. (βλ. ἀνωτέρω ὑποσ. ἀριθ. 28). Φαίνεται ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἔλαβεν ἱκανοποιητικὰς πληροφορίας δι' αὐτόν, καὶ ἔγραψεν εἰς τὸν Βασιάδην νὰ τὸν προσέξουν. Ἐντεῦθεν ἡ πλήρης καχυποψία συμπεριφορὰ τοῦ Βασιάδου ἀπέναντί του. Τὸν Κινδυνέκον ἀναφέρει ὁ Ἀ. Θ. Γ. Πολίτης εἰς τὸ ἔργον του «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ νεωτέρα Αἴγυπτος» τόμ. Β', σελ. 176, ὡς διατηροῦντα τραπεζιτικὸν Γραφεῖον ἐν Αἰγύπτῳ περὶ τὸ 1860. Ἀφ' ἑτέρου ὁ Α. Ρ. Ραγκαβῆς εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του, τόμ. Γ', σελ. 309 καὶ ἐφ. 329 καὶ ἐφ. κατ' ἐπανάληψιν μνημονεύει τὸν Κινδυνέκον ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ 1868 μετέβη εἰς Ἀμερικὴν καὶ ἐγκατασταθεὶς εἰς Οὐασινγκτῶνα — ὅπου εὗρισκετο ὁ Ραγκαβῆς ὡς Πρέσβυς τῆς Ἑλλάδος — ἀπέκτησε τὴν ἀμερικανικὴν ὑψηλοότητα διὰ νὰ διεκδικήσῃ σημαντικὰς, κατ' αὐτόν, ἀπαιτήσεις του κατὰ τοῦ Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου. Ὁ Ραγκαβῆς τὸν χαρακτηρίζει ὡς «ἐστερημένον παιδείας, ἀλλ' εὐπαρουσίαστον, δραστήριον καὶ ἐνεργητικόν». Ὁ Κινδυνέκος προσήγγισε

τοιαύτην σύστασιν, οὐδὲν μέλος τῆς Ἐπιτροπῆς ἔσχε τὴν ὄρεξιν νὰ ἐπισκεφθῆ αὐτὸν ἐν τῷ λοιμοκαθαρισμῷ. Ἠπόρησαν μάλιστα οὗτοι συνεβουλεύετε τὴν Ἐπιτροπὴν, παραλαβοῦσαν ἐμπείρους στρατιωτικούς, νὰ καταβῆ εὐθύς εἰς Πειραιᾶ καὶ εὔρη τὸν ἄνδρα. Πρὸς τί ἢ τισαύτη βία καὶ σπουδή; «Μέμνησ' ἀπιστεῖν ἄρθρα τάδε τῶν φρενῶν». Ἐγώ, ὁμως, ἐκὼν ἅκων, κατέβην τὴν Παρασκευὴν εἰς Πειραιᾶ μετὰ τοῦ κ. Νάζου καὶ διαβάντες ἐκ τοῦ γαλλικοῦ ταχυδρομείου, ἠρωτήσαμεν ἂν καὶ τις Θωμᾶς Κινδυνέκος ἦλθεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ γραμματεὺς, ἰδὼν τὸν κατάλογον μᾶς ἀπεκρίθη «ὄχι». Μόλις δὲ χθὲς ἔμαθον οὗτι εὐρίσκεται ἐν τῷ λοιμοκαθαρισμῷ, σήμερον δὲ ἐξέρχεται. Ὡστε, θέλω λάβει τὴν τιμὴν νὰ τὸν γνωρίσω καὶ ἐκ τοῦ πλησίον καὶ μάθω τίνας αἱ προτάσεις αὐτοῦ, καὶ ποῖον καὶ τὸ φιλελληνικὸν κομιτᾶτον.

Σήμερον πέμπονται καὶ τὰ πολυθρόλητα διπλότυπα. Ἡ ἀποστολὴ αὐτῶν ἐβράδυνε διότι ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπολιορκεῖτο ὑπὸ ἄλλων ἀσχολιῶν ἀναγκαιοτάτων, ἣν δὲ ἀνάγκη τρεῖς νὰ ὑπογράψωσι, ἐξ ὧν ὁ εἷς εἶχεν ἀσθενήσει, καὶ τελευταῖον διότι μέλη τινα ἠροῦντο νὰ ὑπογράψωσι, λέγοντα οὗτι ἀρκεῖ ἡ γενικὴ ἀπόδειξις, ὡς μέχρι τοῦδε ἐγένετο δι' ὅλας τὰς ἄλλας ἐπιτροπὰς καὶ οὗτι ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν δύναται νὰ παραβῆ τὰ τεταγμένα. Ἐδέησε λοιπόν, νὰ γίνῃ ἰδιαιτέρα προᾶξις, ἵνα τὰ ὑμέτερα διπλότυπα θεωρηθῶσιν (ὑπὸ) τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Ταῦτα δὲ γράφω, οὐχὶ τοσοῦτον ἵνα δικαιολογήσω τὴν βραδύτητα, ὅσον ἵνα γνωρίζητε οὗτι θεωρεῖ εἰς τὸ ἐξῆς περιιτὴν τὴν ἀποστολὴν τῶν διπλοτύπων εἰς Ἀθήνας, διότι ἐπέισθησαν ἤδη καὶ αὐτοὶ οἱ δυσπιστοῦντες ἐν Κωνσταντινουπόλει οὗτι τὰ χορηγηθέντα χρήματα περιῆλθον εἰς χεῖρας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Ἐπειτα, τοῦτο συμφέρει καὶ εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν ἡμῶν ἥτις, λαμβάνουσα ἀποδείξεις περὶ τῶν ἀποστελλομένων χρημάτων, δύναται τὰ ἄλλα νὰ μεταχειρισθῆ ὅπως καὶ ὅπου κρίνει καλόν, ὡς ἐποιήσατε προτείναντες εἰς τὸν νῆδον τοῦ Μάρκου πεντακοσίας κατὰ μῆνα, καὶ ὡς ποιήσατε αὔριον, ὅταν ἐξεγερωθῆ ἡ Ἠπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία. Ἡ μὲν Κρήτη εἰς τὸ ἐξῆς ἀνάγκην χρημάτων δὲν ἔχει, διότι πανταχόθεν πέμπονται συνδρομαὶ καὶ τισαῦται, ὥστε ἀπερορόφησαν πάντας καὶ παρέλυσαν τὰς ἐνεργείας τῆς γενικῆς Ἐπιτροπῆς τοῦ Ἀχιλλέως, Πύρρου καὶ Ἀλεξάνδρου⁴⁸. Ὡς γνωρίζετε, περὶ τούτου, ἔμελλον νὰ

τὸν Ραγκαβῆν καὶ τῷ προσέφερε τὴν προμήθειαν ὄπλων διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ τὴν ἴδρυσιν ὀπλουργείου εἰς Ἑλλάδα. Τὰς προτάσεις ταύτας ὁ Ραγκαβῆς ἀπέρριψεν, ἀφοῦ συνεβουλεύθη τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν.

⁴⁸) Ὑπαινίσσεται τὰς Ἐπιτροπὰς ὑπὲρ τῆς ἐξεγέρσεως τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας.

συνέλθωσιν αἱ ἐπιτροπαὶ καὶ συσκεφθῶσι. Ὁ υἱὸς τοῦ Μάρκου ἐξέθη-
κε σαφῶς καὶ σιτομύλως τὰς αἰτίας δι' ἃς ἡ Ἡπειρος καὶ ἡ Θεσσαλία
δὲν δύνανται νὰ παρασκευασθῶσιν ἔτι. Τὸ δίκαιον τῆς ἀξιώσεως ἀνε-
γνώρισε καὶ ἡ Κ. Ἐπιτροπή, ἀπολογηθεῖσα ὅτι ἐχορήγησε 50.000 δρ.
εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἡπείρου καὶ ὑποσχεθεῖσα καὶ αὐθις νὰ δώσῃ.
Ὁ Β(ότσαρης) μ' ἐπεφόρτισε νὰ ἐπιστήσω καὶ τὴν ὑμετέραν προσοχὴν
ἐπὶ τούτων καὶ νὰ ἐκθέσω ὑμῖν τὴν γνώμην αὐτοῦ ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ
Κωνσι(αντινουπόλεως) ὀφείλει νὰ ἐκτείνῃ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς καὶ ὑπὲρ
τῶν ἄλλων, προσλαμβάνουσα καὶ τινα μέλη ἐξ Ἡπειρωτῶν, Θεσσαλῶν
καὶ Μακεδόνων, ὅταν τὸ καλέσῃ ἡ ἀνάγκη. Ταῦτα ἀποδέχομαι καὶ ἐγώ,
διότι αἱ μὲν Ἐπιτροπαὶ ἐνταῦθα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγχωνευθῶσιν,
ὡς ἕκαστος ὑμῶν εὐκόλως ἐννοεῖ, ἡ δὲ ἡμετέρα δύναται νὰ ἐνεργῇ ὑπὲρ
πασῶν καί, κατὰ τὰς ἀνάγκας, ὅτε μὲν νὰ χορηγῇ χρήματα καὶ ὄπλα
ὑπὲρ τῶν μὲν, ὅτε δὲ ὑπὲρ τῶν ἄλλων. Τούτων ἕνεκα, ἡ ἀποστολὴ τῶν
διπλοτύπων εἰς Ἀθήνας ἀποβαίνει περιττὴ, οἴκοθεν ὁμῶς ἐννοεῖται
(ὅτι) πρέπει νὰ γίνῃται ἀκριβεσιάζη καταγραφὴ, ποῦ καὶ πῶς δαπα-
νῶνται τὰ χρήματα, ἵνα, ἐν καιρῷ τῷ δέοντι, ἀποδειχθῇ ἡ αὐστηρὰ
φειδωλία καὶ τιμιότης τῆς Ἐπιτροπῆς. Καὶ περὶ μὲν τούτων σκεφθέν-
τες, ἀποφασίσαιτε τὸ βέλτιστον, τὰ δὲ ἐνυπόγραφα διπλότυπα ἐγχειρί-
ζοντες, ὀφείλετε νὰ λάβῃτε τ' ἄλλα, ἵνα μὴ οἱ ἅπαξ χορηγήσοντες χρή-
ματα ἔχωσιν ἀνὰ χεῖρας δύο διπλότυπα.

Οἱ δὲ ἐν Λοιδίνῳ πλούσιοι, ἠνάγκασαν τὴν Κ(εντρικὴν) Ἐπιτρο-
πὴν ν' ἀποδώσῃ τὰς παρ' αὐτῶν προσφεροθείσας πρὸ μηνῶν 1500 Λί-
ρας εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις ἀγγλικὴν ἐπιτροπὴν καὶ τοῦτο ἵνα μὴ ἀναγκα-
σθῶσι νὰ καταβάλωσιν αὐθις μεγάλα τινα ποσά, ἀλλὰ μικρά, ἅτινα
ὁμῶς, προστιθέμενα πρὸς τὰ ἀρχαῖα, ποιήσουσι τὸ συναμφοτέρων μέ-
γα. Καὶ οὗτος, χιακὸς ὑπόλογισμός. Ἡ Ἐπιτροπὴ, ἐκοῦσα ἄκουσα, ἐ-
κένωσε τὸ ταμεῖον αὐτῆς, ἐλπίζουσα, πολλὰ ἐκ τῶν ὁμογενῶν τῆς Ἀγ-
γλίας. Διαθρυσθεῖται ἤδη, ὅτι πέμπονται 9000 βελονωτὰ⁴⁴ (ἴδε «Αἰῶ-
να» τῆς 5 Δεκεμβρίου). Διαθρυσθῶνται καὶ ἄλλα, ἃ εὐχῆς ἔργον ν' ἀ-
ποβῶσιν ἀληθῆ, ὅτι αἱ Δυνάμεις ἐπεμβαίνουν ὑπὲρ τῆς Κρήτης, ὅτι
καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Ἰταλὸς πρέσβυς διείαξε τὰ ἐν Σούδα σταθμεύοντα
ἰταλικὰ πλοῖα νὰ παραλάβωσι κρητικὰς οἰκογενείας κιλ. Τὸ ἀληθὲς
ἐστὶν ὅτι ἡ μὲν ἁγία Ρωσσία ῥέγγει, ὁ δὲ πλοίαρχος Πύμ ἀνεχώρησε
καὶ αὐθις εἰς Κρήτην, ἵνα ἐνθαρρύνῃ καὶ εὐελπίσῃ τοὺς ἡμετέρους οἵ-
τινες ἔχουσι μεγίστην ἀνάγκην ἐμψυχώσεως⁴⁵. Διότι ὁ Μουσταφᾶς ἐ

⁴⁴) Βλ. κατωτέρω σημ. 139.

⁴⁵) Ὁ Πύμ δὲν κατώρθωσε, παρὰ τὴν ἐπιθυμίαν του, κατόπιν ὁδηγιῶν τῆς
ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, νὰ συνεχίσῃ τὴν παραλαβὴν γυναικοπαίδων ἐκ Κρήτης.

ξηλθε τῶν Χανίων, ἄγων εἴκοσι καὶ δύο χιλιάδας στρατοῦ. Οἱ ἡμέτεροι εἰσὶ περὶ τοὺς 6000, ἐξ ὧν πολλοὶ ἄπειροι τοῦ πολέμου. Ἡ καρδιά ἡμῶν τρέμει, περιμένουσα τὸ ἀποτέλεσμα τῶν μαχῶν. διότι ἐν αὐταῖς ἐπαίχθη ἀναμφιβόλως ἡ τύχη τῆς Κρήτης.

Περὶ τούτων, θέλω σᾶς γράφει καὶ διὰ τοῦ γαλλικοῦ, ἂν προφθάσω, διότι ἔχω προαίσθημα ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἀπέκρυσαν τὸν Μουσταφᾶν, ἐνθαρρυνθέντες ὑπὸ τῆς ἠθικῆς ἐπεμβάσεως τῆς Ἀγγλίας. Ἄλλ' ἡ ἁγία Ρωσία, ἡ τοσοῦτον θόρουβον ποιήσασα, διατὶ ἀργεῖ⁴⁶; Καὶ ὁμως εἰς τὴν πατρίδα μου⁴⁷ ἐστάλησαν 40.000 δρ. ὑπισχνοῦνται δὲ καὶ ἄλλαι, ἂν ἐξεγεροθῆ. Διατὶ δὲ καὶ ἡ Σερβία, ἡ συνεννόησιν...συνεννόησιν ἐπιφωνοῦσα, κωλύει νὰ συλλεχθῶσι χρήματα ἐν Βελιγραδίῳ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν; Τὸ πρᾶγμα φαίνεται ἀπίθανον, καὶ ὁμως ἀναφέρει αὐτὸ ἡ «Κλειὼ» τῆς 25 Νοεμβρίου, ἣν πέμπομεν μετὰ τῶν ἄλλων. Δείξαντες αὐτὴν εἰς τὸν ἐπιτειραμμένον, ἐρωτήσατε ἂν διὰ τοιούτων μέσων ἐπιθυμεῖ ἡ Σερβικὴ Κυβέρνησις νὰ συνεννοηθῆ μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἐπειδὴ καθυστερεῖ τὸ αὐστριακόν, δὲν ἔλαβον τὰς ἐπιστολάς ὑμῶν, ἵνα ἴδω ἂν μοὶ γράφητε τι περὶ τῶν σερβικῶν. Ὁ Πετρουλάκος μετὰ 800 Μανιατῶν μεταβαίνει εἰς Κρήτην. Νομίζω ὅτι οἱ ἡμέτεροι ἐν Σύρῳ ἐτοιμάζουσι πυροπολικά, ἐφ' ᾧ ἀνέβαλον ἐπ' ὀλίγον τὸ ταξείδιον τοῦ «Πανελληνίου».

Προχθὲς ὁ Χριστόπουλος⁴⁸ ἀπαντήσας με, ἠρώτησε: «Τί νεώτερον ἐκ Κωνσταντινουπόλεως»; — «Τὰ γνωρίζεις» τῷ ἀπήντησα, ἀναγνοὺς τὴν ἐπιστολήν. — «Ἔχεις καὶ ἄλλα, ἅτινα μὲ κρύπτεις. Ἐγὼ γνωρίζω ὅτι ὁ ἰδικός σου (τίς ὁ Στέφανος Σκουλούδης ἢ ὁ Μ(orris) (;) ἔγραψεν ὅτι ἡ συνάντησις ἐν Χίῳ δὲν ἐγένετο δεκτὴ». Παρακαλῶ νὰ μοὶ λύσητε τὸ αἴνιγμα τοῦτο. Ἐγὼ δὲν σᾶς κωλύω νὰ γράφητε καὶ εἰς ἄλλους, ἀλλ' ἀπαιτῶ νὰ γνωρίζω τὰ γραφόμενα. Τί ἠθέλετε εἰπεῖ ὑμεῖς, ἂν ἐγὼ ἔγραψον εἰς τὸν Μ(orris), ; περὶ πραγμάτων ἅτινα ἀπέκρυπτον πρὸς ὑμᾶς; Ἡμεῖς μέχρι τοῦδε ἐνεργοῦμεν ὡς ἀδελφοὶ ἀπὸ κοινοῦ καὶ συμφώνου, οὐδ' ἐννοοῦμεν τὴν εἰλικρίνειαν ὡς ὁ Βούλγαρος καὶ ὁ Κουμουνδούρος, ὧν τὰς ἐπιστολάς ἀνάγνωτε ἐν τῇ «Ἀληθείᾳ» (5 Δε-

⁴⁶) Κατόπιν τῆς λαμπρᾶς ἐντυπώσεως τὴν ὁποίαν ἐδημιούργησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ὑπὸ τοῦ ἀγγλικοῦ πολεμικοῦ «Assurance» παραλαβὴ γυναικοπαίδων ἐκ Κρήτης, ἡ Ρωσία διὰ νὰ μὴ ὑστερήσῃ, ἀπέστειλε τὸ πολεμικὸν «Μέγας Ναύαρχος» τὸ ὁποῖον παρέλαβε τὴν 13 Δεκεμβρίου 1866 εἰς Τρουπητὴν 1143 ἄτομα, μεταξὺ τῶν ὁποίων 425 γυναῖκας καὶ 523 παιδία. (Βλ. Τσιριντάνη, ἔνθ' ἄνωτ. τόμ. Α', σελ. 579 καὶ ἐφ.).

⁴⁷) Ἐννοεῖ ἐνταῦθα τὴν Ἡπειρον.

⁴⁸) Χ. Χριστόπουλος, βουλευτής, φίλος τοῦ Κουμουνδούρου καὶ μέλος τῆς Κεντρικῆς ἐπὶ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς.

κεμβρίου), ἵνα ἴδῃτε εἰς ποίαν ἀθλιότητα εὗρισκονται τὰ ὑπουργικά.

20

4.

Ἐπιστολὴ Angelo di Tedesco πρὸς Στέφ. Σκουλούδη. Μονόφυλλον διαστάσεων 26,5 × 21 ἐπὶ κυανωποῦ γραμμογραφημένου χάρτου γραφῆς μὲ ὑδατογραφημένας καθέτους ραβδώσεις.

Αἰτήσεις πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς βελγικῆς ἑφημερίδος «L' Orient» τῶν Βρυξελλῶν διὰ τὴν ἐπιτήρησιν τῆς κρητικῆς ὑποθέσεως⁴⁹.

ADMINISTRATION DE L' ORIENT
3e DIVISION

Alexandrie, le 11 Décembre 1866

Monsieur Etienne Scouloudis
Constantinople

Monsieur,

J' ai l' honneur de vous remettre ci - inclus une lettre que le patriote D. L. Sgouta m' a remis pour Vous, et dont le but vous est expliqué.

L' oeuvre que j' ai entreprise est gigantesque. Il me faut du secours de toute part. Aussi, je vous demande avec confiance votre noble appui, afin que le Journal «L' Orient» ait beaucoup d' abonnés, et que des correspondances régulières soient expédiées de Constantinople à la Rédaction du journal «L' Orient» à Bruxelles. Adresse; 30, Rue de l' Orangerie.

⁴⁹) Ὁ Angelo de Tedesco εἶχεν ἀναλάβει διὰ τῆς ἐν Βρυξέλλαις ἐκδιδομένης ἑφημερίδος τοῦ «L' Orient» («Ἀνατολή») τὴν διαφωτιστικὴν κοινὴν γνώμην τῆς Εὐρώπης ἐπὶ τῶν δικαίων τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, ἐπέτυχε δὲ νὰ πείσῃ τὸν ἐν Βρυξέλλαις τότε ἐν ἐξορίᾳ εὗρισκόμενον, λόγῳ τῆς ἀντιθέσεώς του πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῶν Γάλλων Ναπολέοντα τὸν Γ', διάσημον γάλλον ποιητὴν Βίκτωρα Οὐγκώ, νὰ δημοσιεύσῃ εἰς τὴν ἑφημερίδα του μίαν φλογερὰν προκήρυξιν πρὸς τοὺς Κρητας. Ἡ προκήρυξις αὕτη τοῦ Οὐγκώ, ἐνεθουσίασε κατ' ἀρχὰς τοὺς ἐπαναστάτας, ἀλλ' ὅπως ἀπεδείχθη κατόπιν, ἔκαμε περισσότερον κακὸν παρά καλόν, διότι ὁ Οὐγκώ περιέλαβεν εἰς τὸν χαιρετισμὸν του πρὸς τοὺς Κρητας καὶ δριμυτάτας ἐκφράσεις κατὰ τοῦ Ναπολέοντος καὶ τοῦ μοναρχικοῦ συστήματος, μὲ ἀποτέλεσμα ν' ἀπαγορευθῇ ἡ κυκλοφορία τῆς ἑφημερίδος εἰς τὴν Γαλλίαν καὶ νὰ κατασχεθῇ ὑπὸ τῶν γαλλικῶν ἀρχῶν τὸ φύλλον τῆς 2 Δεκεμβρίου 1866 ὅπου ἐδημοσιεύθη ἡ προκήρυξις τοῦ Οὐγκώ. (Βλ. τὸ κείμενον τοῦ πρὸς τοὺς Κρητας χαιρετισμοῦ τοῦ Οὐγκώ ἐν Τσιριντάνη, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Α', σελ. 552 · 3).

Ce n'est que par de grands efforts de tous les amis de la Grèce, que nous arriverons à notre but.

Si vous ne voulez pas figurer, servez - vous de notre Agent Mr. H. Weiss, libraire à Péra, et aidez - le puissamment.

Honorez - moi d' une réponse et agréez, Monsieur, l' assurance de ma haute estime.

Le Commandeur Angelo de Tedesco

Μετάφρασις

ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ ΤΗΣ ΕΦΗΜΕΡΙΔΟΣ «L' ORIENT»
ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ 3η

Ἀλεξάνδρεια, 11 Δεκεμβρίου 1866

Κύριον Στέφανον Σκουλούδη
Κωνσταντινούπολιν

Κύριε,

Ἔχω τὴν τιμὴν νὰ σᾶς ὑποβάλω συνημμένως μίαν ἐπιστολὴν πρὸς ὑμᾶς τὴν ὁποίαν μοὶ παρέδωσεν ὁ πατριώτης Δ. Λ. Σγούτας⁵⁰ καὶ τῆς ὁποίας σᾶς ἐξηγεῖ τὸν σκοπὸν.

Τὸ ἔργον τὸ ὁποῖον ἀνέλαβον, εἶναι γιγάντιον. Χρειάζομαι βοήθειαν ἀπὸ παντοῦ. Συνεπῶς ζητῶ μὲ ἐμπιστοσύνην τὴν εὐγενῆ σας ὑποστήριξιν, διὰ ν' ἀποκτήσῃ ἡ ἔφημερις «L' Orient» πολλοὺς συνδρομητὰς καὶ διὰ ν' ἀποστέλλωνται τακτικῶς ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἀνταποκρίσεις πρὸς τὴν σύνταξιν τῆς ἔφημερίδος («L' Orient») εἰς Βρυξέλλας. Ἡ διεύθυνσις εἶναι : 30 Rue de l' Orangerie.

Μόνον διὰ μεγάλων προσπαθειῶν ὅλων τῶν φίλων τῆς Ἑλλάδος, θὰ ἐπιτύχωμεν τοῦ σκοποῦ μας.

Ἐὰν δὲν θέλετε νὰ ἐμφανίζεσθε ὑμεῖς, χρησιμοποιήσατε τὸν ἐν Πέρα ἀντιπρόσωπόν μας βιβλιοπώλην κ. H. Weiss, καὶ βοηθήσατέ τον γενναίως.

Τιμήσατέ με παρακαλῶ διὰ μιᾶς ἀπαντήσεως, καὶ δεχθῆτε κύριε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ὑψηλῆς μου ἐκτιμῆσεως.

(ὑπογρ) Ὁ ταξίαρχος Angelo de Tedesco⁵¹

⁵⁰) Ἄγνωστος ὁ «πατριώτης» Δ. Λ. Σγούτας τὸν ὁποῖον ἀναφέρει ὁ ἐπιστολογράφος, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ τοῦ γνωστοῦ καὶ διαπρεποῦς νομομαθοῦς Λεωνίδα Σγούτα ὅποτε τὸ γράμμα «Δ» τὸ προτασσόμενον τοῦ ὀνόματός του πιθανῶς νὰ ὑποδηλῇ τὸν τίτλον τοῦ Δόκιμος (DR).

⁵¹) Ὁ τίτλος τοῦ «ταξίαρχου» τὸν ὁποῖον προτάσσει εἰς τὴν ὑπογραφὴν του ὁ De Tedesco πιθανῶς ἀναφέρεται εἰς βαθμὸν παρασήμου μὲ τὸ ὁποῖον εἶχε τιμηθῆ.

5.

Μυστικὴ ἔκθεσις Ἡροκλέους Βασιάδου ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. ὁσέλιδος (ἐξ ὧν ἢ μία λευκὴ) διαστάσεων 27×21 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς ἄνευ ὕδατογραφημένων γραμμῶν ἢ γραμμογραφῆσεως. Γραφὴ Ἡροκλέους Βασιάδου.

Ἡ ἐθνικωτάτη δρᾶσις τοῦ νεαροῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' — Οἱ βασιλικοὶ πόθοι διὰ τὴν σύμπραξιν τῶν κομμάτων. — Ἀπροθυμία τῶν πολιτικῶν ἀρχηγῶν πρὸς συμμόρφωσιν πρὸς τὴν βασιλικὴν ἐπιθυμίαν. — Αἱ διαδόσεις τῶν «γαλλοφρόνων» καὶ ἡ δρᾶσις τῶν Ἀγγλων καὶ τῶν Ρώσων. — Καὶ πάλιν ὁ τυχοδιώκτης Κινδυνέκος ἐπὶ σκηνῆς. — Αἱ ἐκ Κρήτης εἰδήσεις.

Τῆ 13 Δεκεμβρίου 1866, Ἀθήνησιν

Φίλοι καὶ Ἀδελφοί,

Ἐνθυμεῖσθε ὅτι ἐν τῇ πρώτῃ, ἢ τῇ δευτέρᾳ, ἐπιστολῇ μου⁵² σᾶς ἔγραψον ὅτι ὁ Δεληγιώργης δικαιολογούμενος ὅτι τὸ Ὑπουργεῖον δὲν εἶναι λίαν ἐνεργητικόν, οὐδὲ πράττει ὑπὲρ τῆς Κρήτης ὅσα ὄφειλε, ἀπέδιδε τὴν αἰτίαν αὐτοῦ εἰς τὸν ἀνώτατον Ἀρχοντα, ὃς πιεζόμενος ὑπὸ τῆς ἐξωτερικῆς διπλωματίας, παρενέβαλλε προσκόμματα εἰς τὰς ἐνεργείας τῶν ὑπουργῶν. Κατὰ πόσον τοῦτο εἶχειο ἀληθείας πρὸς τῆς ἐλεύσεώς μου, ἀγνοῶ. Ἀλλ' ἐξ οὗ χρόνου διατρίβω ἐνιαῦθα, βλέπω μετὰ πλείστης ἀγαλλιᾶσεως ὅτι ὁ νεαρὸς ἡμῶν βασιλεὺς φρονεῖ καὶ πράττει ἐθνικώτατα καὶ ἑλληνικώτατα, μὴ ἐπιλαθόμενος ὅτι ἐκλήθη νὰ βασιλεύσῃ πάντων τῶν Ἑλλήνων. Τούτου ἕνεκα, συναγωνιᾷ περὶ τοῦ ἀγῶνος τῆς Κρήτης, χαίρει καὶ λυπεῖται κατὰ τὰς καλὰς ἢ κακὰς ἐκεῖθεν εἰδήσεις, γράφει πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς αὐτοῦ συγγενεῖς, ἐπικαλούμενος τὴν τελεσιουργὸν αὐτῶν συνδρομὴν ὑπὲρ τῆς καλῆς ἐκβάσεως τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος.

Ἀλλὰ καὶ περὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὁ βασιλεὺς ἐκ τῶν αὐτῶν πανελληνίων ἐμπνέεται ἀρχῶν. Καὶ ὅτε, οἱ ἀρχηγοί, ἢ μᾶλλον οἱ ἀρχιαβδηροῦνται τῶν πολιτευομένων, ἀποτροπιάζονται τὴν ἔνωσιν καὶ σύμπραξιν καὶ ἀνακηρύττουσιν ἐν ταῖς ἑφημερίσιν αὐτῶν ὅτι ἡ μὲν ὁμόνοια ἐν τοῖς συνταγματικοῖς κράτεσιν ἐστὶ βλαβερὰ, ἡ δὲ διχόνοια λυσιτελής καὶ ἐθνοσωτήριος, (Τίς ἤθελε τὸ πιστεύσει; Καὶ ὁμως ἀνάγνωτε τὸ φύλλον τῆς «Νέας Γενεᾶς» τῆς 10 Δεκεμβρίου), ὁ βασιλεὺς προσκαλεῖ αὐτοὺς καὶ ἀπαιτεῖ, κατὰ τὰς πανελληνίους εὐχὰς, νὰ συνενωθῶσι καὶ συμπράξωσι. Τοῦτο ἐγένετο χθές. Καὶ οἱ μὲν περὶ τὸν Βούλγαρον καὶ Δεληγι-

⁵²) Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται, δυστυχῶς, δὲν περιεσώθησαν.

ώρην φαίνονται πρόθυμοι νῦν, αὐτοὶ ἐκεῖνοι οἷτινες πρὸ δύο μηνῶν ἀπέκρουσαν τὴν συγχώνευσιν, λέγοντες ὅτι θεωρητικῶς μὲν ταῦτα εἰς λίαν καλά, ἀλλὰ πρακτικῶς ἀκατόρθωτα. Οἱ δὲ περὶ τὸν Κουμουνδοῦρον, ἀποδοκιμάζουσι τὴν συνένωσιν καὶ σύμπραξιν ὡς ἀντισυνταγματικὴν. Ὡστε, φόβος πολὺς, μήπως οἱ πανελλήνιοι καὶ βασιλικοὶ πόθοι ναυαγήσωσι διὰ μικρὰ καὶ εὐτελεῆ πάθη καὶ συμφέροντα, καί, ὡς τελευταία ἀνάγκη, ἐπέλθῃ ἡ διάλυσις τῆς Βουλῆς, ἣτις μυρίων ἔσται δυσιχημάτων παραίτιος.

Ἄλλὰ τίς ἔστιν ὁ αἷτιος τούτων καὶ καιάπτυστος πιαίστης; Πάντες οἱ πολιτευόμενοι, πλὴν τοῦ Βασιλέως ὅς, ἀνώτερος τῶν κοιμητικῶν παθῶν, συνεβούλευσε τὰ δέοντα καὶ ἐπεθύμησε τὰ ὑπάρχοντα ἰσχυρὸν ὑπουργεῖον, ἵνα ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐσπερίαν Εὐρώπην καί, διὰ τῆς παρουσίας αὐτοῦ, καὶ τῶν συγγενῶν, ἐνεργήσῃ ὑπὲρ τῶν ἐν δουλείᾳ στεναζόντων ἀδελφῶν. Ἡ εὐκαιρία πρὸς τοῦτο καταλληλοτάτη. Διότι, τὸ ἠρωϊκὸν μεγαλόρρημα τοῦ Ἄρκαδίου βαθέως συνεκίνησε τὴν Εὐρώπην καὶ ἡ κοινὴ γνώμη, μετ' ἀποσιροφῆς ἀποκηρύξασα τὰς ἀναιδεῖς ψευδολογίας τοῦ «Μηνύτορος»⁵³ συνειτάχθη ὑπὲρ τῆς Κρήτης. Μικρὰ ἐπιμονὴ ἔτι, καὶ συνταχθήσονται καὶ αἱ κυβερνήσεις. Ἡ φιλανθρωπικὴ αὐτῶν ἐπέμβασις πρὸς σωτηρίαν τῶν γυναικοπαίδων, ἔσεται ἐξ ἀνάγκης πολιτικὴ ἐπέμβασις πρὸς ἀπελευθέρωσιν τελείαν τῆς Κρήτης. Ἦδη οἱ γαλλόφρονες καὶ λογοποιοὶ ἀγγέλλουσιν ὅτι ἡ πολιτικὴ τοῦ Ναπολέοντος ὅσον οὐπω μεταβάλλεται καὶ ἐκπλήξῃ διὰ τὴν γενναιοδωρίαν τοὺς Ἕλληνας. Καὶ περὶ μὲν ταύτης, ἐξέστω ἀμφιβάλλειν. Ἡ δὲ Ἄγγλία καὶ Ρωσσία ἀνεκηρύχθησαν ἀναφανδόν, καὶ πράττουσιν ὑπὲρ τῆς Κρήτης. Καὶ ὁ μὲν «Μέγας Ναύαρχος»⁵⁴ περιμένεται (ἀκόμη περιμένεται) εἰς Πειραιᾶ μετακομίζων ἐκ Κρήτης παῖδας καὶ γυναῖκας, ὁ δὲ φιλελληνικὸς σύλλογος ἐν Λονδίῳ, ὡς ἀπαρχὴν τῶν συνεισφορῶν αὐτοῦ, ἀπέστειλε δισχιλίας Λίρας. Οἱ Ἄγγλοι δὲν ἀγαπῶσιν ἡμιτελεῆ τὰ πράττωσιν ἔργα, ἢ μόνον μέχοι λόγων τὰ προβαίνωσι.

Κατὰ τοῦτο, καὶ ἡμεῖς ἐσμὲν Γάλλοι καὶ Ρῶσσοι μᾶλλον, ἢ Ἄγγλοι. Δι' ὅ, καὶ ὁ Βότσαρης τὸ μὲν πρῶτον ἐδέχθη ἀσμένως. Εἶτα, ἐπῆλθεν ἡ σκέψις καὶ ἀνήρρεσε τὴν πρῶτην ἀπόφασιν. Ὡστε τῶρα περιμένει τὴν σύστασιν τοῦ νέου Ὑπουργείου, καὶ ἂν μὴ ἐκλεχθῇ, ἐξ ἅπαντος ἀπέρχεται εἰς τὴν Καπερναοῦμ τὴν παραθαλασσίαν. Ἐπειδὴ δὲ ἐπεθύ-

⁵³) «Moniteur Universel» ἐπίσημος ἑφημερὶς τῆς γαλλικῆς Κυβερνήσεως. Ἀπὸ τοῦ 1869 ἀντικατεστάθη ὑπὸ τῆς «Journal Officiel».

⁵⁴) Τὴν ἰδίαν ἡμέραν κατὰ τὴν ὅποιον ἔγραψε τὴν ἐκθεσὶν τοῦ αὐτῆν ὁ Βασιᾶδης τὸ ρωσικὸν πολεμικὸν «Μέγας Ναύαρχος» παρελάμβανε 1143 γυναικόπαιδα ἐκ Κρήτης. Βλ. ἀνωτέρω ὑποσ. 46.

μει νὰ λάβῃ πεῖραν τῶν ὄπλων, καὶ γνωρίζει ἐνὸς ἐκάστου τὰς ἀρετὰς καὶ τὰς ἑλλείψεις, ἢ Ἐπιτροπὴ, χαριζομένη. ἵνα ἔχῃ αὐτὸν ὑποχείριον καὶ πρόθυμον εἰς τὴν ἀποστολὴν, παρεχώρησε τὰ 4 ὄπλα, τὸ δὲ πέμπτον ἐδωρήσατο τῷ Καλλέργῃ. Ἐγὼ ἐλυπήθην καὶ ἐδυσφόρησα, ἀλλ' ἢ Ἐπιτροπὴ ἀπεκρίθη μοι ὅτι αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ πέμψῃ αὐτὰ εἰς Κρήτην, διότι ὀλίγα ὄντα καὶ ἀνόμοια, ἤθελον ἀποβῆ ἄχρηστα. Ἀλλ' ἐγὼ δὲν εἶμαι πεπεισμένος περὶ τῆς ἀχρησιίας αὐτῶν, δι' ὃ, ὅταν ὁ Βότσαρης ἀναχωρήσῃ, θέλω φροντίσει νὰ παραλάβω αὐτὰ καὶ ἀποστείλω εἰς Κρήτην.

Ἐκ δὲ τῶν ὄπλων τοῦ Κινδυνέκου, τὸ μὲν ἀρχαιότερον ἐπεδοκιμάσθη ὡς καλὸν καὶ χρήσιμον, τὸ δὲ ἕτερον, ἀπεδοκιμάσθη ὡς κυνηγετικὸν μᾶλλον, ἢ στρατιωτικόν. Ὁ δὲ Κινδυνέκος — ὅταν μὲν ἐπαινεῖ τις αὐτό, ὑψώνει τὴν τιμὴν μέχρι τριῶν - τεσσάρων λιρῶν, ὅταν δὲ ψέγῃ τις τὸ ὄπλον, καταβιβάζει τὴν ἀξίαν μέχρι 6 - 7 χαρτίνων ταλλήρων — εἶπε πολλὰ περὶ τῶν ἐν Ἀμερικῇ, ἀλλ' ἐν πᾶσι τοῖς λεγομένοις ἐνυπολανθάνει κερδοσκοπία. Ἐρχόμενος εἰς Ἀθήνας, ἐνόμιζεν ὅτι ἠδύνατο νὰ κατορθώσῃ ν' ἀγορασθῶσι δι' αὐτοῦ ἕξ Ἀμερικῆς ὄπλα ἀντὶ τριῶν λιρῶν ἕκαστον, ἐνῶ ἡ πραγματικὴ αὐτῶν ἀξία ἐστὶ μία λίρα. Περὶ τούτου, ἀπειράθη πρὸς πολλούς, ἀλλ' ἀπέτυχεν. Ἀποτυχῶν δέ, ἔστρεψε τὰ βλέμματά του πρὸς τὴν βαθύπλουτον Αἴγυπτον. Ὑπέβαλέ μοι νὰ πείσω τὴν Ἡπειρωτικὴν Ἐπιτροπὴν νὰ γράψῃ πρὸς τὸν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ Ἡπειρώτην Κωνστ. Νάλκον⁵⁵ ἵνα ἕξ Ἀμερικῆς ἀγοράσῃ, (ἐννοεῖται διὰ τοῦ Κινδυνέκου) τρισχίλια ὄπλα ὑπὲρ τοῦ ἐθνικοῦ ἀγῶνος. Τοιοῦτος ὁ ἀνὴρ, τυχοδιώκτης καὶ κερδοσκόπος. Ἀλλ' ὅπως δὴποτε, ἐγένετο ὠφέλιμος, πανταχοῦ ὁμιλῶν περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ νὰ σταλῇ ὅσον τάχιστα κατάλληλος ἄνθρωπος εἰς Ἀμερικὴν καὶ συστηθῶσι φιλελληνικοὶ σύλλογοι ἕξ Ἑλλήνων καὶ Ἀμερικανῶν. Καίτοι, ἐγὼ δὲν ἔχω δικαίαν ἀφορμὴν νὰ παραπονεθῶ καθ' ὑμῶν ἐπὶ τῇ ἀποστολῇ τοιοῦτου ἀνδρός, διότι πολὺ ἀνύψωσέ μου τὴν ἀξίαν κηρύσσων πανταχοῦ ὅτι, ἀναχωρῶν, ἀφίνει εἰς Ἀθήνας ἀντιπρόσωπον τὸν φίλον αὐτοῦ Βασιάδην⁵⁶. Ἀλλ' ὁμως ὑμεῖς δόξετε νοῦν ἔχειν, μεμνημένοι τοῦ ἀρχαίου γνωμικοῦ:

Μέμνησ' ἀπιστεῖν, ἄρθρα τάδε τῶν φρενῶν⁵⁷.

⁵⁵) Ἄγνωστος ἀλλαχόθεν ὁ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ὁμογενὴς οὗτος Ἡπειρώτης. Ὁ Ἀθ. Πολίτης δὲν τὸν ἀναφέρει εἰς τὸ μνημειῶδες δίτομον ἔργον του «Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ Νεωτέρα Αἴγυπτος» Ἀλεξάνδρεια 1928 - 30.

⁵⁶) Ἐδῶ ὁ Βασιάδης ἀποκαλύπτει τὸν ἑαυτόν του ὡς συντάκτην τῶν ἀνω-νύμων μυστικῶν ἐκθέσεων, καίτοι οὐδεμία ἀμφιβολία παρέμενε περὶ τούτου ἐκ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος αὐτῶν. Βλ. ἀνωτ. ὑποσ. 11.

⁵⁷) Ὁ ἀρχαιομαθέστατος Βασιάδης παραθέτει συχνὰ γνωμικὰ καὶ ἀπο-
ΚΡΗΤΙΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΙΒ.

Ἡ ἐγκύκλιος ἐδημοσιεύθη καὶ πέμπω ὑμῖν ἀντίτυπά τινα. Ὁ δὲ Καλλέργης, ἀπέστειλεν εἰς πολλὰς *Illustrations* τὴν εἰκόνα καὶ περιγραφὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ Ἀρκαδίου καὶ τὴν βιογραφίαν τοῦ τελευταίου ἡγουμένου του, ἀειμνήστου Γαβριήλ. Ταύτην δὲ τὴν ἐβδομάδα, αἱ ἐκ τῆς Κρήτης εἰδήσεις ἀγαθαί. Οἱ ἡμέτεροι ἀντέχουσι κατὰ τοῦ πολυαριθμοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ, ποῦ μὲν ἐνεδρεύοντες καὶ προσβάλλοντες, ποῦ δὲ ὑποχωροῦντες, διότι ὁ ἐκ τοῦ συσιάδην πόλεμος ἀπρόσφορος. Οἱ ἡμέτεροι δὲν λησμονοῦσιν ὅτι ἡ Κρήτη ἔσεται ἐλευθέρα ἐὰν ἡ ἐπανάστασις διαρκῆ. Διὰ τὰ καθ' ἕκαστα, ἀνάγνωτε τὸ παράρτημα τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ὃ συναποστέλλω ὑμῖν μετὰ τῶν ἐφημερίδων, εἰς τὸ ἡμίφυλλον τοῦ «Αἰῶνος» τῆς 12 Δεκεμβρίου.

Πάντες οἱ πεποιθότες ἐπὶ τοῖς φιλελληνικοῖς φρονήμασι τοῦ ἀγαθοῦ φίλου, ἐλυπήθησαν σφόδρα ἐπὶ τῇ βραδύτητι τῶν ἀμερικανικῶν πλοίων, διότι ἐν ἀγῶσι φιλανθρωπίας οἱ Βόρειοι Ἀμερικανοὶ συνήθως προεξάρχουσι τῶν ἄλλων. Ἀλλ' οὐδὲν ἦτιον, μυρίας ὁμολογοῦσι χάριτας καὶ μέγαν ἀνακηρύττουσιν εὐεργετήν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, δι' ὅσα λέγει καὶ πράττει ὑπὲρ ἡμῶν, ἀντιστρατευόμενος τοῖς Τούρκοις.

Ἡ 19 ἀποσταλεῖσα διὰ τοῦ προπαρελθόντος γαλλικοῦ, ἐλήφθη; Μει' αὐτῆς ἦν καὶ ἐπιστολὴ τοῦ κ. Μαλικοπούλου πρὸς τὸν φίλιτον Γ. Μακ. (;) καὶ διὰ τοῦ παρελθόντος γαλ(λικοῦ) ἐπέστειλα ὑμῖν τὴν 21 ἀνυπόγραφον. Ἀπὸ τοῦδε, θέλω παύει ἐπισιέλλων ὑμῖν καὶ διὰ τοῦ γαλλικοῦ, ἵνα μὴ παραπίπτωσιν αἱ ἐπιστολαί. Μέχρι ταύτης τῆς ὥρας, τὸ αὐστριακὸν Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἀφίχθη. Τὰς πρὸς ἄλλους ἐπιστολάς ὑμῶν, σιέλλετε, παρακαλῶ, ἐσφραγισμένας, ἵνα μὴ κινδυνεύω νὰ δαπανῶ 25 δραχμάς, ὡς μοὶ συνέβη διὰ τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Μ πρὸς τὸν Βόι(σαρην). Ὁμιλῶν μετὰ τοῦ Μελά, ἔλαθον ἐνθὲς χαρτονόμισμα 25 δραχμῶν καί, εἶτα, σφραγίσας ἀπέστειλα τὴν ἐπιούσαν, ἐνόησα τὸ δαπανηρὸν τοῦτο λάθος. Παθῶν δὲ καὶ νήπιος ἔγνω. Ὁ δὲ Μελάς, κάτθανε γέλω, καὶ πρὸς με, φοβούμενον μὴ δυσαρεστηθῆ ὁ Βόι(σαρης) «Μένε ἧσυχος», εἶπε, «τὰ μικρὰ δῶρα συντηροῦσι τὴν φιλίαν...».

22

6.

Μυστικὴ ἔκθεσις Ἡροκλέους Βασιάδη ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. 6σέλιδος δια-

σπάσματα ἀπὸ ἀρχαίους Ἑλληνας συγγραφεῖς. Τὸ γνωμικὸν τοῦ Ἐπιχάρμου τὸ ὁποῖον παραθέτει εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο τῆς ἐπιστολῆς του, καὶ τὸ ὁποῖον εἶχε μνημονεύσει καὶ εἰς προηγουμένην του ἔκθεσιν, (βλ. ἀνωτέρω ἔγγραφον 3 σελ. 26) ἔχει ἀκριβῶς ὡς ἐξῆς: «Νᾶφε καὶ μέμνασ' ἀπιστεῖν' ἄρθρα γὰρ ταῦτα τῶν φρενῶν».

στάσεων 27 × 21 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς ἄνευ γραμμογραφίσεως ἢ ὑδατογραφήματος. Γραφή Ἡροκλέους Βασιάδου.

*Αφιξίς τοῦ ρωσικοῦ πολεμικοῦ «Μέγας Ναύαρχος» μὲ γυναικόπαιδα ἐκ Κρήτης.— Αἱ ἔριδες τῶν ἐν Κρήτῃ σωματαρχῶν.— Τὸ νέον Ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου.— Σύσκεψις περὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἐπαναστάσεως εἰς Ἡπειρον καὶ Θεσσαλίαν.— Ὁ Βασιάδης ἐτοιμάζεται νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν.— Αὐστηραὶ κρίσεις του περὶ τῶν Κρητῶν.— Κατάκρισις τῶν ἐκδηλώσεων δουλοφροσύνης.— Ἡ διάθεσις τῶν ὀπλων.

Τῆ 20 Δεκεμβρίου 1866, Ἀθήνησι

Φίλοι καὶ ἀδελφοί,

Τέλος πάντων! Ὁ ἀπὸ δύο ἑβδομάδων ἐν ἀγωνίᾳ ψυχῆς περιμενόμενος «Ναύαρχος»⁵⁸ εἰσέπλευσε τὸ παρελθὸν Σάββατον (τὴν 17ην) περὶ τὰς ὀκτὼ π. μ., εἰς Πειραιᾶ, φέρων ὑπὲρ τὰς 1200 ψυχάς, γυναῖκας, μικρὰ παιδιά καὶ τινὰς πληγωμένους ἐθελοντάς, ἐξ ὧν, ὁ ἐκ Πύλου Λεωνίδας Παπαντωνίου, ὑπαξιωματικός, ἐξέπνευσεν ὅταν τὸ πλοῖον εἰσῆρχετο εἰς τὸν λιμένα, ἐτάφη δ' ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει καὶ ἐξεφωνήθησαν λόγοι συγκινητικώτατοι ἐν τε τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου, ὥστε ὁ συρρέυσας λαός, ἀπερχόμενος, ἐμακάριζε τοὺς ὑπὲρ πατρίδος ἀγωνιζομένους καὶ θνήσκοντας καὶ ἐφαίνετο τοιαύτης δόξης γλιχόμενος. Μετὰ τὴν κηδείαν, μετέβην εἰς τὸν «Μέγαν Ναύαρχον», ἐπιθυμῶν ὅπως, ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς, ἴδω τὴν κατάστασιν τῶν προσφύγων. Οἱ πλεῖστοι ἦσαν γυμνοὶ ἢ ρακενδύται. Καὶ ὅμως, τῶν γυναικῶν τὰ πρόσωπα, φαιδρὰ καὶ γελόεντα, περιπτυσσομένων τὰ πολλὰ αὐτῶν τεκνία. Ἡ γονιμότης τῶν Κρητῶν, τεραστία. Ἄνευ ὑπερβολῆς, ἐκάστη ἐξ αὐτῶν, εἶχε 6, 7, 8 παιδιά, μία δὲ καὶ ἐγέννησεν ἐν τῷ πλοίῳ κόρην, ἣν ἐβάπτισεν ὁ πλοίαρχος. Οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ναῦται προσηνέχθησαν φιλανθρωπικώτατα καὶ χριστιανικώτατα, ἐκφράζοντες ἀφελῶς τὴν λύπην αὐτῶν, ὅτι δὲν ἠδυνήθησαν, ἔνεκα τῆς τρικυμίας, νὰ παραλάβωσι πλείονας. Διότι, τρισχίλια ἄλλα γυναικόπαιδα, ἀπὸ σπηλαίου εἰς σπήλαιον περιπλανώμενα, περιμένουσιν ἀγγλικά ἢ ἀμερικανικά, ἢ καὶ ἄλλης φιλανθρώπου Δυνάμεως πλοῖα, ἵνα σωθῶσι.

Κίνδυνος δὲ μέγας, μήπως ὁ βάροβαρος Μουσταφᾶς ἐπέλθῃ καὶ κατασφάξῃ αὐτά. Διότι, δυστυχῶς, ἐπῆλθε καὶ κατέχει τὸ πλεῖστον τοῦ Σελίνου, ὡς ἐπληροφόρησάν με ὁ ἐπίσκοπος Κισσάμου καὶ ὁ ὑποπλοίαρχος μεθ' οὗ ἐπὶ πολλὴν ὥραν συνωμίλησα. Ὁ ἄγριος ἄλβανός, ἔχων ἅπαντα τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἐπῆλθεν ἀμαχητεῖ, διότι οἱ ἡμέτεροι ἤριζον περὶ ἀρχηγίας καὶ παρ' ὀλίγον νὰ ἤρχοντο εἰς χεῖρας, καὶ παρίσταινον

⁵⁸) Πρόκειται περὶ τοῦ ρωσικοῦ πολεμικοῦ «Μέγας Ναύαρχος». Βλ. καὶ ἄνωτ. ὑποσημ. 46 καὶ 54 καὶ Τσιριντιάνη, ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Α', σελ. 579.

σπαραξικάρδιον θέαμα. Ὁ κίνδυνος, μόλις διέλυσεν αὐτούς, καὶ ὁ μὲν Ζυμβρακάκης μένει μετὰ τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως, ὑποχωρῶν καὶ καταφεύγων εἰς δύσβατα καὶ ἀπρόσιτα μέρη, ὁ δὲ Κορωναῖος λαβὼν χιλίους, τοὺς περὶ τὸν Βυζάντιον καὶ Γενήσαρην, ἀπῆλθε μετὰ τοῦ ὀπλαρχηγοῦ Κόρακα εἰς τὰς ἀνατολικὰς ἐπαρχίας, ὅπως καὶ πάλιν ἐπαναστατήσῃ αὐτὰς καὶ ἀναγκάσῃ τὸν Μουσταφᾶν ἢ νὰ διαιρέσῃ τὰς δυνάμεις αὐτοῦ, ἢ νὰ δράμῃ πρὸς καταδίωξιν. Οἱ ἡμέτεροι διχονοοῦντες, οὔτε δύνανται, οὔτε σκοποὺς ἔχουσι νὰ νικήσωσι τὸν ἐχθρόν, μαχόμενοι ἐκ τοῦ συσιάδην, ἀλλὰ νὰ ἐξαντλήσωσιν αὐτὸν διὰ τῶν ἐπιδρομῶν ἀπὸ ἐπαρχίας εἰς ἐπαρχίαν. Εἰς μάτην μαίνεται καὶ λυσοῦ καὶ θηριωδῶς καταστρέφει τὰ χωρία καὶ σφάζει τ' ἀσθενῆ γυναικόπαιδα. Ἡ ἐπανάστασις ζῆ. Τοιαύτη ἢ ἀληθῆς κατὰστασις τῶν ἐν Κρήτῃ πραγμάτων. Ἐάν οἱ ἡμέτεροι εἶχον ὁμόνοιαν, καὶ εἰς ἣν κοίρανος, ἠδύναντο ἐν τοῖς στενοῖς τοῦ Σελίνου νὰ καταστρέψωσι τὸν στρατὸν τοῦ Μουσταφᾶ⁵⁹.

Αἱ δὲ ὑπουργικαὶ ἔριδες καὶ διχόνοιαί, ἐλύθησαν ἐπ' ἀγαθῶ. Συνεκροτήθη νέον ὑπουργεῖον, σπουδαῖον, ἐθνικόν, δραστήριον. Ἐχουν τὴν καλὴν πρόθεσιν, ἂν μὴ ἔξωθεν (τὸ ὑπουργεῖον) πιεσθῆ ὑπὸ σιβαρᾶς χειρός, νὰ προβῆ εἰς δάνειον, εἰς ἐπιβολὴν νέων φόρων καὶ εὐθύς, εἰς ἀγορὰν πλοίων σιδηροφράκτων, ὑποβρυχίων, ὄπλων, πολεμοφοδίων καὶ εἰς ταχεῖαν ἀποστολὴν ἀνδρῶν ἀξίων ἀλλαχοῦ τε καὶ εἰς Ἀμερικὴν. Ὁ πρωθυπουργὸς⁶⁰ ἅμα συγκροτήσας τὸ ὑπουργεῖον, προσεκάλεσε τὴν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν ἵνα μάθῃ τί ἀπήτησε παρὰ τοῦ πεσόντος ὑπουργείου, ὅπερ δὲν ἐγένετο. Παρ' ἐμοῦ δέ, ἐζήτησε τὴν ἐπιστολὴν τοῦ Στ(εφάνου Σκουλούδη;) καὶ τὸ ἀγγλιστὶ γεγραμμένον τεμάχιον. Χθὲς δὲ τὸ ἑσπέρας, ἐνεχείρισα τῷ Βότ(σαρη), ὑπουργῶ τῶν Στρατιωτικῶν, τὴν ἣν ἔλαβον νέαν ἐπιστολὴν τοῦ φιλιάτου Στ(εφάνου Σκουλούδη;) ἵνα ἀναγνῶσιν ἐν ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, καὶ ἴδωσι τί μελετῶσιν οἱ ἐχθροὶ ἡμῶν περὶ ἀποστολῆς. Ὅ,τι ἐρρέθη καὶ ἀπεφασίσθη, θέλω μάθει μετὰ μεσημβρίαν, καὶ πρὶν ἢ σφραγίσω τὴν ἐπιστολὴν γράψω πρὸς ὑμᾶς ταῦτα⁶¹.

⁵⁹) Περὶ τῶν διχονοιῶν τῶν ἐν Κρήτῃ σωματαρχῶν. Βλ. Τσιριντάνη, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 582 καὶ ἐφ.

⁶⁰) Τὴν 18ην Δεκεμβρίου 1866 ἐσηματίσθη νέα κυβέρνησις («Ἐπουργεῖον» ὅπως τὴν ἀποκαλεῖ ὁ Βασιάδης) ὑπὸ τὸν Κουμουνδοῦρον ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ Βότσαρης κατέλαβε τὸ Ἐπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν. Βλ. καὶ ἄνωτ. ὑποσημ. 25 καὶ 26.

⁶¹) Ἐν ὑστερογράφῳ τῆς ἐκθέσεώς του ταύτης, ὁ Βασιάδης προσθέτει τὰς πληροφορίας τὰς ὁποίας ἔλαβε παρὰ τριῶν ὑπουργῶν, μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ πρώτου ὑπουργικοῦ συμβουλίου τῆς νέας κυβερνήσεως. Βλ. κατωτέρω σελ. 40.

Ὁ πρωθυπουργὸς χθὲς ἐν τῇ Βουλῇ ἐξεφώνησε λόγον ἐν εἴδει προγράμματος, ἀνδρικὸν καὶ πανελλήνιον, τολμήσας ν' ἀντιβλέψῃ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ εἶπῃ σαφῶς τί ἀπαιτοῦσιν αἱ σημεριναὶ περιστάσεις νὰ πράξῃ τὸ ἔθνος. Ἐν ὃ λόγος τυπωθῆ ἴσμερον, ἔξετε αὐτὸν καὶ ἐξ αὐτοῦ θέλετε κρίνει ὅτι τὸ ὑπουργεῖον προτίθεται νὰ βαδίσῃ ἐθνικώτερον καὶ εὐτολμότερον⁶². Συγκροτοῦσι δὲ αὐτὸ οἱ ἐξῆς: Κουμουνδοῦρος Πρόεδρος καὶ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν καὶ προσωρινῶς τῆς Δικαιοσύνης, Χ. Τρικούπης τῶν Ἐξωτερικῶν, Κεχαγιᾶς τῶν Οἰκονομικῶν, Βότσαρης τῶν Στρατιωτικῶν, Χριστόπουλος τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Παιδείας, Λομβάρδος τῶν Ναυτικῶν. Οἱ πλεῖστοι, παρεκάλεσάν με νὰ ἐπισκέπτωμαι αὐτοὺς ἐλευθέρως ὅταν λαμβάνω ἐπιστολὰς ὑμῶν, καὶ ὅταν ἔχω νὰ διακοινώσω αὐτοῖς σπουδαῖόν τι. Ἐγὼ δὲ ἠρξάμην εὐθὺς ἐκ τοῦ σπουδαιοτάτου, ἐκ τῆς συγχωνεύσεως τῶν Ἐπιτροπῶν καί, τῇ συμπράξει τοῦ ὑπουργείου, ἐλπίζω ὅτι (τοῦτο) κατορθωθήσεται ὅσον οὔπω.

Χθὲς συνελθόντες νὰ συσκεφθῶμεν περὶ τῶν Θεσσαλικῶν καὶ ἠπειρωτικῶν, συνεσκεφθήμεν καὶ περὶ τούτου. Ἐν Ἠπειρῷ καὶ Θεσσαλίᾳ ἦν δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῆ ἡ ἐπανάστασις, ἀλλ' ἐνεκρίθη μέχρι Μαυρίου νὰ ὑπάρχῃ μόνον ἔναυσμά τι, ἕως οὔ τὰ πράγματα καταρτισθῶσι καλῶς. Οἱ ἐν Ἀγγλίᾳ φιλελληνικοὶ σύλλογοι προσδεύουσι. Μόνον ὁ ἐν Λονδίῳ συνέλεξεν ὑπὲρ τὰς δεκακισχιλίας λίρας. Οἱ δὲ ἐν Μαγχεστρίᾳ καὶ Λιβερπούλῃ ἡμέτεροι, ἔχουσιν 6 χ(ιλιάδας λίρας) πρὸς ἀγορὰν τοῦ καταδρομικοῦ⁶³. Ἐπὶ τῷ αὐτῷ, ὡς οἴδατε, σκοπῶ, συνελέγησαν καὶ ἐν Σύρῳ 200.000 δραχμῶν, διὰ τῶν ἀιρῶν μόχθων τοῦ ἀκαμάτου Ἀφεντούλη, ὅς οὐδέποτε παύεται λέγων καὶ πράττων καὶ ἐπιβεβαιῶν τὸ γνωμικὸν τοῦ Ἡρακλείτου: «Ὁ εἷς, μύριοι, ἂν ἄξιός ᾗ».

Τὴν περὶ ἐπανόδου μου ἀπόφασιν ὑμῶν, ἀποδέχομαι ἀσμένως, ἔν' ἀποφύγωμεν τὰς περιττὰς δαπάνας καὶ διότι, ἀπὸ τινος χρόνου, ἀηδιᾶσας τὰ ἐν Ἀθήναις, νοσταλγῶ, διότι τοῦτο ἀπαιτοῦσι καὶ τὰ ἴδιά μου συμφέροντα καί, τελευταῖον, διότι τὸ νέον ὑπουργεῖον, γνωρίζον καλῶς τί προτείνομεν, καὶ ἔχον τὴν καλὴν διάθεσιν νὰ πραγματοποιήσῃ αὐτά, καθιστᾷ περιττὴν τὴν ἐν Ἀθήναις περαιτέρω διαμονήν μου. Ὀφείλω ὁμως νὰ εἶπω πρὸς ὑμᾶς ὅτι χθὲς, ὅτε διεκοίνωσα τὴν ἀπόφασίν μου ταύτην πρὸς τοὺς Βόι(σαρην) καὶ Τρ(ικούπην), μὲ παρεκάλεσαν νὰ

⁶²) Τὸν λόγον τοῦ πρωθυπουργοῦ, ἐκτυπωθέντα ἐν παραρτήματι τῆς ἐφημερίδος «Ἡ Ἀνατολή» ὁ Βασιάδης ἀπέστειλεν αὐθημερὸν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Βλ. κατωτέρω ἔγγραφον ἀριθ. 7.

⁶³) Τὸ καταδρομικὸν τὸ ὁποῖον ἠγοράσθη ἀπὸ τοὺς ἐν Ἀγγλίᾳ ὁμογενεῖς ἐστοίχισε 12.000 λίρας καὶ ὠνομάσθη «Ἀρχάδιον», ἔφθασε δὲ εἰς Σύρον τὴν 12 Φεβρουαρίου 1867. Βλ. καὶ Τσιριντάνη, ἐνθ' ἀν. τόμ. Β', σελ. 77-78.

μείνω μέχρι Μαρτίου, διότι ἐνδεχόμενον νὰ συμμετάσχω τῶν ἐργασιῶν τῆς, μετὰ τὴν συγχώνευσιν, πανελληνίου Ἐπιτροπῆς, ἢ ἐπιφορτισθῶ ἀποστολὴν τινα. Ἐάν ἴδω ὅτι ὑπάρχει ἀπαραίτητος ἀνάγκη νὰ μείνω, οὐδὲν ἀποφασίσω πρὶν ἢ γράψω πρὸς ἡμᾶς καὶ ἀκούσω τὴν ὑμετέραν γνώμην. Διότι τοῦτο ἀπαιτεῖ ὁ ἀδελφικὸς ἡμῶν σύνδεσμος, ἂν δὲ καὶ παρ' ὑμῶν ἐγκριθῇ ἢ διαμονή μου νὰ παραταθῇ ἐν Ἀθήναις, οὐδεμίαν δαπάνην ἀπαιτήσω ἐκ τοῦ ταμείου. Ὅστις, ἄλλοτε, διὰ τὴν ἰδέαν, ὑπέστη ἀγογγύστως ἀπώλειαν μηνιαίως 20 λιρῶν⁶⁴ δύναται διὰ τὴν πραγματοποίησιν αὐτῆς τῆς ἰδέας νὰ θυσιάσῃ ὄχι μόνον τὴν μικρὰν αὐτοῦ περιουσίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν αὐτοῦ τὴν ζωὴν. Βεβαιωθεῖτε ὅτι ὁ Μάρτιος εὐρήσει τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν ἐν Ἡπείρῳ, ἧς τὸ ἱερὸν ἔδαφος ὠρκίσθη νὰ μὴ πατήσῃ δοῦλον. Τούτου ἕνεκα, ἐπιθυμῶ νὰ ἔλθω εἰς Κωνσταντινούπολιν) ἵνα τελειώσω τὰς ὑποθέσεις μου καὶ μείνω ἀπηλλαγμένος.

Προχθὲς τὴν Κυριακὴν, ἐτελέσθη ἐν τῇ Μητροπόλει μεγαλοπρεπέστατον μνημόσυνον ὑπὲρ τῶν μαρτύρων τοῦ Ἀρκαδίου, οὓς ἐπαξίως ἐξύμνησεν ὁ ἡμέτερος Σαρίπολος ἐκφωνήσας εὐφραδέστατον λόγον, ὃν πέμπω πρὸς ὑμᾶς σήμερον ἵνα δημοσιευθῇ ἐν καιρῷ. Πέμπω δὲ ἀντίτυπά τινα ἐκ τῆς διατριβῆς «Ὁ Μακιαβέλλης καὶ ἡ Κρήτη». Τὸ ὄνομα τοῦ συγγραφέως μενέτω ἀπόκρυφον⁶⁵.

Οἱ δὲ σημερινοὶ Κρηῖτες (ὑπάρχουσιν ἐξαιρέσεις πολλαί) οὐ μόνον ψεῦσται, ἀλλὰ καὶ μικροραδιοῦργοι εἰσίν⁶⁶. Ἀπὸ τίνος, μυρία ὅσα ὑπενεργοῦσιν, ἵνα εἰσβιάσῃ τὴν εἴσοδον τῆς Ἐπιτροπῆς, καὶ παρακαθίσωσιν, ἢ ἐπιφορτισθῶσιν ἀποστολὴν τινα εἰς Ἀμερικὴν καὶ διαπραγματευθῶσιν κρητικὸν δάνειον. Προεξάρχει τῶν κρητικῶν τούτων ραδιοῦργῶν ὁ «Μαχάων»⁶⁷ τοῦ «Ἐθνοφύλακος», ὃς μαθὼν ὅτι μέλλει

⁶⁴) Ἐδῶ ὁ Βασιάδης προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν παῦσιν τοῦ ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ καθηγητοῦ τῆς Μεγάλης τοῦ Γένους Σχολῆς κατόπιν τῆς παρ' αὐτοῦ ἐκφωνήσεως τὸν Ὀκτώβριον 1862 πατριωτικοῦ λόγου ὑπὲρ τῆς ὑποψηφιότητος τοῦ Ἀλφρέδου εἰς τὸν χηρεύοντα θρόνον τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Ἀ ν δ ρ ε ἀ δ ο υ, ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 5.

⁶⁵) Προφανῶς συγγραφεὺς τῆς «διατριβῆς» ταύτης, εἶναι ὁ ἴδιος ὁ Βασιάδης ὁ ὁποῖος ἐκφράζει ἐνταῦθα τὴν ἐπιθυμίαν ὅπως μὴ γνωσθῇ ὁ συντάκτης τῆς. Ὁ Ν. Τ ω μ α δ ἄ κ η ς ἀναφέρει τὴν μελέτην ταύτην ἐν τῇ Βιβλιογραφίᾳ τοῦ τῆς Ἐπαναστάσεως τοῦ 1866 (ΕΕΚΣ τομ. Β', σελ. 204 μὲ συγγραφέα τὸν V. Vitelli. Ἴσως νὰ πρόκηται περὶ ψευδωνύμου τὸ ὁποῖον ἐχρησιμοποίησε, δι' εὐνοήτους λόγους, ὁ Βασιάδης.

⁶⁶) Διὰ τοὺς ἀσυνήθως δριμεῖς χαρακτηρισμοὺς τούτους τοῦ Βασιάδου κατὰ τῶν Κρητῶν, βλ. ἐπομένην ὑποσημείωσιν ἀριθ. 67.

⁶⁷) Ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον «Μαχάων» καὶ ἄλλα, ὁ ἐκ Κυθήρων ἱατρὸς Ἀναστάσιος Ἰωαννίδης αὐτοαποκαλούμενος «ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν» τῶν ἐπα-

ν' ἀποσταλῆ ὁ Βότσαρης, ἔγραψεν εἰς Κρήτην ἵνα ἡ Γενικὴ Συνέλευσις ἐπιφορτίσῃ τὸν Σ. Ἀντωνιάδην, τὸν Διμπρίτην καὶ αὐτόν, ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο. Ταράττουσιν ὁμως τὴν ἐπιτροπὴν κρύφα καὶ ἐν ἀγνοίᾳ αὐτῆς καὶ ὑπορριπίζουσι τὴν διχόνοιαν τῶν ἐν Κρήτῃ κομμάτων. Ταῦτα, πρὸς γνῶσιν ὑμῶν, διότι δὲν συμφέρει νὰ κοινολογῶνται, μηδὲ νὰ γράφωνται.

Ἐν τοῖς Χαντείοις ἐστέφθη ὁ ἀγγλικὸς «Χρόνος» διὰ τὸ ὠραῖον αὐτοῦ ἄρθρον ὑπὲρ (τῆς) Κρήτης. Δυστυχεῖς Ἕλληνες! Ὡς οἱ ἐπαῖται! Ὅσοις ἀπλώσῃ τὴν χεῖρα, τοῦτον θαυμάζομεν καὶ μέχρι τρίτου οὐρανοῦ ἀναβιβάζομεν. Ὡ! Πρέπει νὰ μεγαλώσῃ τὸ ἔθνος, ἵνα παύσῃ ἡ ταπεινωτικὴ αὕτη ἔκφρασις τῶν εὐγνωμοσυνῶν. Σήμερον εὐγνωμο-νοῦμεν πρὸς τὸν Moustier⁶⁸ δι' ἀρετὰς ὧν ἄμοιρος ὑπάρχει καὶ δι' εὐεργεσίας ἃς οὐδὲ διανοήθη νὰ πράξῃ πρὸς τὸ ἡμέτερον ἔθνος, καὶ αὐριον πρὸς ἄλλον ὅμοιον ἢ καὶ χειρότερον αὐτοῦ. Κατὰ ταῦτα, ἡμεῖς οἱ Βυζαντινοὶ⁶⁹ προεξάρχομεν τῶν ἄλλων. Διὰ ταῦτα, καὶ μᾶλλον τῶν ἄλλων πρέπει νὰ ἐνεργήσωμεν πρὸς ἀπαλλαγὴν τῆς χθαμαλῆς ταύτης δουλοφροσύνης.

Τὰ σταλέντια διπλότυπα ὑπερβαίνουναι τὰς 43 χιλ(ιάδας) δραχμῶν, ἅς παρ' ἡμῶν ἔλαβε(ν ἢ Ἐπιτροπὴ;). Περιμένει καὶ τὸ ἐλλεῖπον πο-σόν, ἵνα ὑπογράψῃ ταῦτα. Διὰ τοῦ παρελθόντος αὐστριακοῦ καὶ γαλλι-κοῦ, γράμματα ὑμῶν δὲν ἔλαβον.

Σᾶς ἀσπάζομαι ἀπὸ καρδίας

23

ναστατῶν, ἀπέστειλεν ἀνταποκρίσεις εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν ἑφημερίδα «Ἐθνοφύ-λαξ» ἀντιστρατευόμενος τὰς ἐνεργείας τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς. Ὁ Ἰωαννί-δης ἐνεφάνιζε τὰς ἀνταποκρίσεις του ὡς προερχομένας δῆθεν ἀπὸ τὸ «Ἑλλη-νικὸν Στρατοπεδαρχεῖον» τῆς Κρήτης. (Βλ. Τσιριντάνη, ἔνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 336) καὶ ἐντεῦθεν αἱ δριμεῖαι καὶ ἄδικοι περὶ Κρητῶν κρίσεις τοῦ Βασιάδη εἰς τὴν παροῦσαν (ἄνωτ. ὑποσ. ἀριθ. 66) καὶ τὴν ἐπομένην ἐκθεσίν του (Βλ. κατωτέρω ὑποσ. 73).

⁶⁸) Marquis de Moustier, Πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ ὁποῖος διορισθεὶς ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς χώρας του, εἶχε διέλθει ἐξ Ἀθηνῶν περὶ τὰ μέσα Δεκεμβρίου 1866 κατὰ τὴν μετάβασίν του εἰς Παρι-σίους καὶ ἐξυμνήθη ὡς φιλέλληνα. Περὶ τῶν παραδόξων δηλώσεών του τῶν γε-νομένων τότε εἰς Ἀθήνας Βλ. Παπαρηγοπούλου - Καρολίδου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ Ἔθνους (Ἐκδοσις Ἐλευθερουδάκη) τόμ. 6Α, σελ. 326.

⁶⁹) Ἡ δύσθυμος διάθεσις τοῦ Βασιάδη τὴν ὁποίαν μαρτυρεῖ τὸ τέλος τῆς ἐκθέσεώς του ταύτης, στρέφεται ἐδῶ καὶ ἐναντίον τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει συναδέλφων του τοὺς ὁποίους κατηγορεῖ, ἀδίκως βεβαίως, ὡς «δουλόφρονες». Διὰ ν' ἀπαλύνη τὴν κατηγορίαν, περιλαμβάνει καὶ τὸν ἑαυτόν του μεταξὺ τῶν «βυζαντινῶν» τοὺς ὁποίους κατηγορεῖ, ἐνῶ ἀλλαχοῦ (Βλ. ἄνωτ. ὑποσ. 47) χα-ρακτηρίζει ὡς πατρίδα του τὴν Ἡπειρον.

Υ. Γ. — *Εἶδον τρεῖς τῶν ὑπουργῶν. Ἡ ἀποστολή πρέσβευος τούρκου εἰς Ἀμερικὴν, δὲν εὐχαριστεῖ. Ἴσως ὁμοῦς, ὁ ἡμέτερος ἀναχωρήσῃ πρὸ αὐτοῦ. Ὁ Βόι(σαρης) δὲν εὐχαριστήθη ἐκ τῆς ἐπικρίσεως ὑμῶν, καὶ δυσαρρεσκείας ὅτι ἐδόθησαν αὐτῷ τὰ ὄπλα. Ἀλλὰ καὶ τὰ 10 ἄτινα ὑμεῖς στέλλετε ἀπ' εὐθεΐαν εἰς Κρήτην, ἅς λέγη καὶ ἅς γράφη ὅτι θέλει ὁ ὑποσχεθεὶς, καὶ ἐὰν στείλῃ, οὐδενὶ χρησιμεύσουσι. Τοῦτο γνωρίζω ἐγὼ λίαν καλῶς, θέλετε δὲ καὶ ὑμεῖς γνωρίσει ὀλίγον τι ὀψιαίτερον. Διό, ἀνάγκη τὰ 100 τοῦ Henry νὰ δοθῶσιν εἰς ἐμπείρους καὶ ἐκλεκτούς, οὓς ἐκλέξει ἡ Ἐπιτροπὴ καὶ ὁ Ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν. Περὶ τούτου, σκέφθητε ὠρίμως καὶ μὴ παρασύρεσθε παρ' ἄλλων οἴτινες, ἐξ ἀγνοίας τῶν ἡμετέρων, βλάβης μᾶλλον ἢ ὠφελείας, ἔσονται πρόξενοι.*

23

7.

Μυστικὴ ἐκθεσις Ἡροκλέους Βασιάδου ἐξ Ἀθηνῶν πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Γεγραμμένη ὀπισθεν ἐντύπου «Παραρτήματος» διαστάσεων 44 × 26,5 χιλ. τῆς ἐφημερίδος «Ἡ Ἀνατολή», περιέχοντος τὴν ἐνώπιον τῆς Βουλῆς ἀγόρευσιν τοῦ πρωθυπουργοῦ Ἀλεξάνδρου Κουμουνδούρου καὶ τὰς προγραμματικὰς αὐτοῦ δηλώσεις τὴν 19ην Δεκεμβρίου 1866. Γραφὴ Ἡροκλέους Βασιάδου.

Ἐπεξηγήσεις εἰς τὰ περὶ ὄπλων γραφέντα εἰς τὴν προηγουμένην ἐκθεσιν. — Παρεξήγησις μεταξὺ Βασιάδου καὶ Μαλλικοπούλου. — Ἡ ἀντιβασιλεία τοῦ Πρίγκηπος Ἰωάννου Γλύκσβουργ.

Τῆ 20 Δεκεμβρίου 1866, Ἀθήνησι

Ἀγαπητοὶ Ἀδελφοί,

Χθὲς ⁷⁰ σᾶς ἔγραψα ὀλίγα τινα περὶ ὄπλων, ἀλλὰ ἐπειδὴ ἐνδεχόμενον νὰ παρεξηγηθῶ, καὶ αἱ παρεξηγήσεις αὗται, ὡς ἄλλοτε, νὰ διαβιβασθῶσιν ἐνταῦθα καὶ μᾶς περιπλέξωσιν εἰς σκοτοῦρες, ἔρχομαι νὰ διασαφήσω τὰ χθὲς γραφέντα μοι (sic) ⁷¹. Ὅτε ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ

⁷⁰) Ἀναφέρεται ἐνταῦθα ὁ Βασιάδης εἰς τὸ ὑστερόγραφον τῆς προηγουμένης ὑπ' ἀριθ. 23 ἐκθέσεώς του, ἡ ὁποία ὁμοῦς φέρει ἰδίαν ἡμερομηνίαν μὲ τὴν παροῦσαν (20 Δεκεμβρίου 1866). Προφανῶς μὲ τὸ «χθὲς» ὑπονοεῖ ὅτι ἡ ἐκθεσις τοῦ ἀριθ. 24 ἐγράφη τὴν 21ην ἀλλὰ ἔθεσε ἐκ παραδρομῆς τὴν ἡμερομηνίαν τῆς προηγουμένης.

⁷¹) Ἐκ παραδρομῆς προφανῶς καὶ ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ἐκ τοῦ κειμένου μαρτυρουμένης ταραχῆς τοῦ ὁ Βασιάδης ἔγραψεν ἐδῶ τὴν φράσιν «γραφέντα μοι» ἀντὶ γραφέντα ὑμῖν».

ἔμαθε παρὰ τῶν ἐπιφορτισθέντων πρὸς ἐξέτασιν στρατιωτικῶν ὅτι τὰ ὄπλα εἰς χεῖρας τῶν ἐθελοντῶν ἦσαν ἄχρηστα, διότι οὔτε τοῦ αὐτοῦ εἴδους εἶναι, οὔτε εὐχρηστα, ἴσως δὲ καὶ ἐπικίνδυνα, μοὶ ἐξέφρασε ταῦτα καὶ μὲ ἀφῆκεν ἐλεύθερον νὰ πέμψω τὰ ὄπλα εἰς Κρήτην. Ἀλλὰ τὴν ἐπιούσαν ὁ (μὲν) κύριος Νάζος μοὶ εἶπεν ὅτι αὐτὸς καὶ ὁ κύριος Ρενιέρης ἐνέκριναν νὰ δώσωσιν ἐν ὄπλον εἰς τὸν κύριον Καλλέργη διότι ἐζήτησεν αὐτό, καὶ ὅτι τὸν ἐπεφόρτισεν ὁ Ρ(ενιέρης) νὰ ζητήσῃ καὶ τὴν συγκατάθεσίν μου. Ἐγὼ τὰ ἐμάσησα καὶ εἶπον ν' ἀναβληθῆ ἄχρις οὔ ἔλθῃ ὁ Κινδυνέκος, ἀλλ' ὕστερον ἔμαθον παρὰ τοῦ Παπαδάκη ὅτι ἐπειδὴ ὁ Βόιτο(αρη) ἐζήτησε τὸ ὄπλον, ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ αὐτό τε καὶ τὰ ἄλλα δέκα ἅτινα ἔμελλον νὰ ἔλθωσιν εἰς Σύρον. Τότε ἐσκέφθημεν μετὰ τοῦ Μαλλικοπούλου, νὰ στείλωμεν τὰ δέκα ἐκ Σύρου κατ' εὐθεΐαν εἰς Κρήτην, ἀλλὰ διὰ τίνος μέσου; Ὁ κ. Μαλλικόπουλος ἤθελε διὰ τοῦ Πετροπούλακη ἐγὼ δὲ ἐνόμιζον, καὶ νομίζω, ὅτι διὰ τοῦ Πετροπούλακη δὲν θέλουσι φθάσει εἰς τὸν πρὸς ὃν ὄρον, δηλ. εἰς τὸν Κορωναῖον⁷² πρῶτον διότι οὐδεὶς οἶδε ποῦ θ' ἀποβιβασθῆ ὁ Πετροπούλακης, καὶ δεύτερον ἐπειδὴ οἱ ἀνδρῶν ἀπάντων κλεπίεσταιοι, εἶναι πιθανὸν νὰ τὰ κρατήσωσι δι' ἑαυτούς, τὸ δὲ πιθανώτερον νὰ τὰ θεωρήσωσιν ὡς ὄπλα ἐορτερὰ καὶ αὐτὰ μὲν, ὡς κτῆμα ἐς αἰί, νὰ τὰ ἀφήσωσιν οἴκοι, νὰ λάβωσι δὲ μεθ' ἑαυτῶν εἰς τὸν πόλεμον τὰ ὠραῖα καρνοφύλλια⁷³.

Ἴδὸν διατὶ ἔγραφον χθὲς ὅτι δὲν θέλουσι χρησιμεύσει δι' οὓς σκοποὺς παρ' ὑμῶν ἀποσιέλλονται. Ἀλλ' εἶπατέ μοι, παρακαλῶ, πόθεν ὁ κύριος Μαλλικ(όπουλος) λαβὼν τὴν ἐξουσίαν, εἶπε μοι, ὅτι, ἂν ἐγνώριζε, δὲν ἤθελε δώσει τὰ ὄπλα εἰς τὸν Βόι(σαρη); Δὲν προχωρῶ περισσότερο, διότι ἄλλως θέλω ἔλθει εἰς ἐξηγήσεις δυσαρέστους καὶ δι' ἐμὲ καὶ δι' ὑμᾶς. Διό, ταύτας μὲν εἶσομεν χαίρειν. Πρέπει νὰ μείνωμεν ἀδελφοὶ ἐν ὁμοιοῖᾳ καὶ ἀγάπῃ καὶ νὰ περιποιηθῶμεν τὸν Βόι(σαρη) ὅσον δυνάμεθα, διότι ἐξ αὐτοῦ πολλὰ προσδοκῶμεν. Ἡ ἀντιβασιλεία ἀνειέθη εἰς τὸν θεῖον τοῦ Βασιλέως Ἰωάννην⁷⁴.

Σᾶς ἀσπάζομαι

24

⁷²) Πόσον εἶχε δίκαιον ὁ Βασιάδης εἰς τὰς κρίσεις του περὶ τοῦ Πετροπούλακη ἀποδεικνύεται ἐκ τῶν ἐρίδων αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1867 μεταξὺ Κορωναίου καὶ Πετροπούλακη. Βλ. Τσιριντάνη, ἐνθ' ἀν., τόμ. Β', σελ. 166.

⁷³) Διὰ τὴν αἰτίαν τῶν πικρῶν διὰ τοὺς Κρητας χαρακτηρισμῶν τοῦ Βασιάδη βλ. ἀνωτέρω ὑποσημ. 67.

⁷⁴) Ὁ θεῖος τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' πρίγκηψ Ἰωάννης τοῦ Γλύκσβουργ. διωρίσθη ὑπ' αὐτοῦ ἀντιβασιλεὺς τῆς Ἑλλάδος καὶ ἤσκησε τὴν ἀντιβασιλείαν

8.

Μυστική ἔκθεσις Ἡροκλέους Βασιάδου ἐκ Σύρου πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος εἰς Κωνσταντινούπολιν. Μονόφυλλον δισέλιδον διαστάσεων 21 × 27 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς, ὑδατογραφημένου μὲ τὰς λέξεις *Lacroix Frères*. Γραφὴ Ἡροκλέους Βασιάδου.

Εὐχαὶ ἐπὶ τῷ Νέῳ Ἔτει 1867.— Ἀποβίβασις ἀνδρῶν καὶ πολεμοφοδίων εἰς Κρήτην μὲ τὰ ἀτμόπλοια «Πανελλήνιον» καὶ «Ἕδρα».— Δυσφορία διὰ τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐκθέσεως Γενήσαρλη.— Ἀναχώρησις τοῦ Βασιάδου διὰ Κωνσταντινούπολιν.

Τῆ 28 Δεκεμβρίου 1866 ἐν Σύρῳ

Φίλοι καὶ Ἀδελφοί,

Χαρῆτε καὶ εὐφρανθῆτε! Τὸ νέον ἔτος ἔσται ἔνδοξον καὶ εὐδαιμον, τῆ Ἑλληνικῆ φυλῆ, διότι μέγα αὐτῆς μέρος ἀποτινάξει τὸν ζυγὸν καὶ ἔσει ἑλεύθερον· τί δὲ ἄλλο ἑλευθερίας εὐδαιμονέστερον; Καὶ ἐγὼ δὲ ἐπευχόμενος ὑμῖν τὸ νέον ἔτος, οὐδὲν ἄλλο κρῖνω ὡς πολυτιμώτερον δῶρον νὰ πέμψω, ἢ ἄνθος ἐκ Κρήτης ὅπερ χθὲς τὴν ἐσπέραν ἐνεχείρισέ μοι ὁ πλοίαρχος τοῦ «Πανελληνίου», ἀπὸ τῆς μεγαλωνύμου νήσου ἐπανελθών. Τὸ «Πανελλήνιον» καὶ ἡ «Ἕδρα» ἀποπλεύσαντα ἐκ τῆς Ἰου, προσωρμίσθησαν τὴν Δευτέραν τὸ ἐσπέρας περὶ τὰς ἑννέα εἰς τὴν (Ἀγ.) Πελαγίαν τῆς ἐπαρχίας Ἡρακλείου, εἰς τὴν μύτην, οὕτως εἶπεῖν, τοῦ φρουρίου, ὅπερ ἦν κατάφωτον ἔνεκα τοῦ ραμαζανίου. Τὸ «Πανελλήνιον» ἀτμόπλοιον ὡς ἀετὸς ἀπεβίβασεν 600 περίπου ἄνδρας, τοὺς περὶ τοὺς Πειροπουλάκη καὶ Κώσταν Τσάκωναν, τρισχίλια τουφέκια, δισχίλια βαρέλια πυρίτιδος καὶ πεντακοσίας χιλ(ιάδας) φουσεκίων, ἅτινα οἱ χωρικοί, καταβάντες ἐκ τῶν ὄρεινῶν χωρίων, παρέλαβον καὶ ἔθηκαν εἰς μέρος ἀσφαλῆ. Τὸ ταξείδιον τοῦτο τῶν πανελληνίων ἀτμοπλοίων, ὑπῆρξεν εὐτυχέστατον πάντων, διότι ἀπεβίβασαν ὅλα, καὶ εἰς μέρος ὅπου μέχρη τοῦδε μικρὰ πράγματα εἶχον σταλῆ. Ἀλλὰ τὴν δύνανται πέντε καὶ ἕξ μῆνας νὰ μάχωνται καὶ νὰ διαφεύσωσι τὰς διαβεβαιώσεις τοῦ Μουσταφᾶ καὶ τοῦ ἀναιδοῦς «Μηνύτορος» ⁷⁵ ὅτι τὰ μέρη ταῦτα

ἀπὸ 11 Ἀπριλίου 1867 μέχρι τῆς 12 Νοεμβρίου 1867, ἦτοι καθ' ὅλην τὴν περίοδον κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ Γεώργιος Α' ἀπουσίασεν ἐξ Ἑλλάδος φαινομενικῶς μὲν διὰ νὰ ὑποστηρίξῃ παρὰ ταῖς Εὐρωπαϊκαῖς Αὐλαῖς τὸ κρητικὸν ζήτημα, εἰς τὴν πραγματικότητά ὅμως διὰ νὰ μνηστευθῆ τὴν Μεγάλην Δούκισσαν τῆς Ρωσσίας Ὀλγαν. Βλ. Γ. Ἀσπρέα, Πολιτικὴ Ἱστορία τῆς Νεωτέρας Ἑλλάδος, τόμ. Β', σελ. 21 καὶ Lheritier, ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. III, σελ. 235.

⁷⁵) Βλ. ἀνωτέρω ὑποσημ. 53. Ὁ «*Moniteur Universel*» ἤσκει φιλότουρκον πολιτικὴν.

ἦσαν ὑποτεταγμένα. Ἡ ἐπανάστασις, ἐξαπλουμένη, καταλήφεται ἅπασαν τὴν νῆσον, μάλιστα οἷαν, μετὰ δέκα ἡμέρας, ἀφιχθῆ τὸ περιώνυμον ταχυδρομικὸν «Ἀρκάδιον»⁷⁶ καὶ διαδεχθῆ τὸ ἀθάνατον «Πανελληνιον» οὗ τὸ κλέος οὐ ποτ' ὀλῆται ἐν τῇ τῶν Ἑλλήνων μνήμῃ.

Ἐκ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, οὐδὲν νεώτερον, διότι τὸ αὐστριακὸν τῆς Κρήτης καθυστερεῖ καὶ μόλις αὔριον ἀφιχθήσεται. Τὰ πράγματα εἶχον ὡς προέγραφα ὑμῖν. Οἱ ἡμέτεροι ὑπεχώρουν, ἴσως ζητοῦντες εὐκαιρίαν νὰ ἐπιτεθῶσι κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Οὐδεὶς ἐν Σελίνῳ ὑπειτάχθη, ὅσα δὲ γράφει ὁ Μουσταφᾶς, εἶναι χάλτεια⁷⁷. Κατὰ δυστυχίαν ὁμως, τὸ μεγαλείτερον κακὸν δὲν κάμνει ὁ Μουσταφᾶς, ἀλλ' οἱ ἡμέτεροι ἀρχηγοί, ἀποσιέλλοντες πρὸς δημοσίευσιν «ἐκθέσεις» ἃς ὄφειλον βαθύτατα εἰς τὰ σκότη νὰ θάψωσι. Τοιαύτη ἡ ἐν τῷ «Μέλλοντι» δημοσιευθεῖσα ἔκθεσις τοῦ Γενήσαρλη⁷⁸ δι' ἣν δυσανασχετήσας, ἀπῆλθον ἐξ Ἀθηνῶν καὶ ἦλθον εἰς Σύρον⁷⁹ ἵνα περάσω τὰς ἐορτὰς μετὰ τοῦ ἀρχ(...)⁸⁰ καὶ ἂν δὲν συμβῆ ἔκτακτόν τι, ἐντεῦθεν ἀναχωρήσω κατ' εὐθείαν πρὸς τὰ ἡμέτερα λημέρια.

Σᾶς ἀσπάζομαι

25

Υ. Γ. — Ταύτην τὴν στιγμήν ἔλαβον ἐν Σύρῳ τὰ ὑμέτερα γράμματα καὶ στέλλω εὐθὺς εἰς Ἀθήνας πρὸς τὸν κύριον Βότσαρη, ὄν, καὶ

⁷⁶) Τὸ «Ἀρκάδιον» δὲν ἔφθασεν εἰς Σύρον «μετὰ δεκαήμερον» ὡς ἀναγγέλλει ὁ Βασιάδης ἀλλὰ μόνον τὴν 12ην Φεβρουαρίου 1867. Βλ. ἀνωτέρω ὑποσημ. 63.

⁷⁷) Χάλτεια, τουρκικὴ λέξις σημαίνουσα ψεῦδος. Ἦτο ἐν χρήσει τὴν ἐποχὴν ἐκείνην καὶ εἰς τὸν ἡμερήσιον τύπον, ἐξοβελισθεῖσα ἔκτοτε παντελῶς.

⁷⁸) Εἰς τὸ φύλλον τῆς 23 Δεκεμβρίου 1866 τῆς «δισεβδομαδιαίας πολιτικῆς καὶ φιλολογικῆς» ἑφημερίδος «Τὸ Μέλλον» ἐδημοσιεύθη ἔκθεσις τοῦ συνταγματάρχου Γενήσαρλη σταλεῖσα ἀπὸ τὸ Κουστογέρακον πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις ἐπιτροπὴν τῶν Κρητῶν ἐπὶ τῆς εἰσόδου τοῦ Μουσταφᾶ εἰς Σέλινον, εἰς τὴν ὁποίαν, μεταξὺ ἄλλων, ἀνέφερε ὅτι «ἐγκατελείφθη ὑπὸ πάντων» καὶ ὅτι μὲ 160 ἄνδρας καὶ «30 καὶ μόνον Κρητὰς» ἐκλήθη νὰ ἐμποδίσῃ τὴν διόδον εἰς «20.000 Τούρκους»!

⁷⁹) Ἡ ἐκ Σύρου ἔκθεσις αὕτη τοῦ Βασιάδη πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπιτροπὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν, εἶναι προφανῶς ἡ τελευταία σταλεῖσα παρ' αὐτοῦ ἐξ Ἑλλάδος. Ἐντὸς τοῦ Ἰανουαρίου 1867 ὁ Βασιάδης ἐπέστρεψε προφανῶς εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου τὸν συγαντῶμεν βραδύτερον (Φεβρουάριον 1867) συνεχίζοντα τὴν ἐθνικὴν του δρᾶσιν, ἀλλὰ τὴν φορὰν ταύτην μὲ σκοπὸν τὴν ἐξέγερσιν τῶν ἐν Ἠπειρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ Ἑλλήνων. (Βλ. κατωτέρω ἔγγραφον ἀριθ. 11).

⁸⁰) Λέξις δυσανάγνωστος.

ἀναχωρῶν, παρεκάλεσα ν' ἀναδεχθῆ αὐτὸς τὴν ἔκτακτον εἰς Ἀμερικὴν ἀποστολήν, ἀφίνων προσωρινῶς τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν εἰς τινα τῶν συναδέλφων αὐτοῦ⁸¹. Ἀγνοῶ τί ἀπεφάσισε. Ἄς ἔχειτε σπουδαῖα πράγματα, γράψατε καὶ εὐθεῖαν εἰς Ἀθήνας.

9.

Ἐπιστολὴ τοῦ Angelo de Tedesco πρὸς τὸν Στέφανον Σκουλούδη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Δίφυλλον διαστάσεων 21 × 27 χιλ. ἐπὶ κυανωποῦ χάρτου γραφῆς, ἄνευ ὕδατογραφήματος καὶ ἀγραμμογράφου. Γραφὴ ἰδίου.

Νέα αἰτήσεις χρηματικῆς ἐνισχύσεως.

Alexandrie 15 Janvier 1867

Monsieur Etienne Sco(u)loudis

Chez Mr. A. Ralli

Constantinople

Monsieur,

J' ai bien reçu v/ estimée lettre et vous remercie sincèrement pour vos bonnes intentions à l'égard du journal «L' Orient» qui a bien besoin d' être secondé pour pouvoir continuer à être utile à la cause des Philhellènes.

De mon côté, j' ai fait assez de sacrifices pécuniaires p/ le faire marcher jusqu' à ce jour, renonçant à tous les avantages que pouvaient m' offrir les camps opposés, et payant de ma poche de fortes sommes mensuelles pour payer la rédaction de Bruxelles. Je m' adresse, donc, avec confiance à tous ceux qui défendent la cause de leur nationalité pour m' aider dans le lourd fardeau que je soutiens tout seul. Veuillez, Monsieur, avoir l' extrême obligeance d' engager vos nombreux amis et les patriotes Grecs qui sont à Constantinople de venir à mon secours par des abonnements ou des cotisations; c' est les seul moyen pour que leur plus grand défenseur en Europe, puisse continuer sa besogne.

⁸¹) Παρὰ τὰς ἐντόνους ἐνεργείας τοῦ Βασιάδη ὅπως ἀποσταλῆ ὁ Βότσαρης εἰς τὴν Ἀμερικὴν, ἀνετέθη ἐν τέλει εἰς τὸν Καλλέργην ἢ σχετικὴ ἀποστολή. Βλ. φύλλον τῆς 7 Ἰανουαρίου 1867 τῆς ἡμερηίδος «Τὸ Μέλλον». Ἀλλὰ καὶ ὁ Καλλέργης, ἀσθενήσας, δὲν μετέβη, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ. (Βλ. Ἀ. Ρ. Ραγκαβῆ, Ἀπομνημονεύματα, τόμος Γ', σελ. 180).

Quant à payer des correspondances à Constantinople, mes moyens ne me le permettent pas pour le moment, mais je suis tout disposé de destiner les sommes que vous pouvez réunir pour «L' Orient» à récompenser le correspondant dont vous me parlez dans votre lettre. Faites donc en sorte, Monsieur, de ramasser le nécessaire pour nous attacher un homme d' un tel mérite et vous aurez bien mérité de la patrie.

Si vous trouvez des jeunes gens qui veulent se charger de procurer des abonnements au journal «L' Orient» (ils) recevront une bonification de 10 % sur chaque abonnement.

Je vous serai très reconnaissant pour tout ce que vous pourrez faire pour nous et je vous salue distinctement.

(Signé) Angelo de Tedesco

Μετάφρασις

Ἀλεξάνδρεια, τῆ 15ῃ Ἰανουαρίου 1867

Κύριον Στέφανον Σκουλούδη

Παρά τῷ κ. Α. Ράλλη

Κωνσταντινούπολιν

Κύριε,

Ἔλαβον τὴν ἔντιμον ἐπιστολήν σας⁸² καὶ σᾶς εὐχαριστῶ εἰλικρινῶς διὰ τὰς καλὰς σας προθέσεις ἔναντι τῆς ἔφημερίδος «L' Orient» ἣ ὁποία ἔχει ἀνάγκην ὑποστηρίξεως διὰ νὰ δυνηθῇ νὰ συνεχίσῃ⁸³ οὐσα ὠφέλιμος εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῶν φιλελλήνων.

Προσωπικῶς ὑπέστην ἀρκετὰς χρηματικὰς θυσίας διὰ νὰ τὴν κάμω νὰ προοδεύσῃ μέχρι σήμερον, ἀποκρούων ὅλα τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα ἠδύναντο νὰ μοὶ προσφερθοῦν ἀπὸ τὸ ἀντίθετον στρατόπεδον⁸⁴ καὶ καταβάλλων ἐξ ἰδίων μου σημαντικὰ ποσὰ μηνιαίως διὰ τὴν πληρωμὴν τῆς ἐν Βρυξέλλαις συντάξεως. Ὅθεν, ἀπευθύνομαι μὲ ἐμπιστοσύνην πρὸς ὅλους ὅσοι ὑπερασπίζουσι τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἔθνους των

⁸²) Ὁ Σκουλούδης προφανῶς ἀπήντησεν ἀμέσως εἰς τὴν προηγουμένην ἐπιστολήν τοῦ de Tedesco πρὸς αὐτόν. Βλ. προηγούμενον ἔγγραφο ἀριθ. 4.

⁸³) Ὑπαινίσσεται προφανῶς τὴν εἰς τὸ φύλλον τῆς ἔφημερίδος του δημοσιευθεῖσαν διακήρυξιν τοῦ Βίκτωρος Οὐγκῶ πρὸς τοὺς Κρητας. Βλ. ἀνωτέρω ὑποσ. ἀριθ. 49.

⁸⁴) Οὐχὶ τόσον εὐπρεπὴς ἢ ἐνταῦθα ὑποκρυπτομένη ἀπειλή περὶ δυνατότητος προσχωρήσεως τοῦ γράφοντος εἰς τὸ «ἀντίθετον στρατόπεδον».

καὶ τοῖς ζητῶ νὰ μὲ βοηθήσουν εἰς τὸ ὅπερ φέρω μόνος βαρὺ φορτίον. Εὐαρεστηθῆτε, κύριε, νὰ ὑποδείξητε εἰς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει εὐρισκομένους πολυπληθεῖς φίλους σας καὶ Ἑλληνας πατριώτας, νὰ ἔλθουν εἰς βοήθειάν μου διὰ συνδρομῶν ἢ εἰσφορῶν. Εἶναι ὁ μόνος τρόπος διὰ νὰ δυνηθῆ νὰ συνεχίσῃ τὸ ἔργόν του, ὁ μεγαλειέτερος τῶν ἐν Εὐρώπῃ ὑπερασπιστῶν σας.

Τὰ μέσα μου δὲν μοῦ ἐπιτρέπουν ἐπὶ τοῦ παρόντος, νὰ πληρώσω ἀνταποκρίσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλ' εἶμαι πρόθυμος νὰ διαθέσω τὰ ποσὰ τὰ ὅποια θὰ δυνηθῆτε νὰ συγκεντρώσητε διὰ τὴν (ἐφημερίδα) «L' Orient» πρὸς ἀμοιβὴν τοῦ ἀνταποκριτοῦ περὶ τοῦ ὁποίου μοὶ ὁμιλεῖτε εἰς τὴν ἐπιστολήν σας⁸⁵. Φρονίσατε, συνεπῶς, κύριε, νὰ συγκεντρώσητε τ' ἀπαιτούμενα διὰ νὰ μᾶς ἐξασφαλίσῃτε ἓνα ἄνθρωπον τοιαύτης ἀξίας, καὶ θ' ἀποβῆτε ἄξιος τῆς πατρίδος.

Ἐὰν εὔρετε νέους οἱ ὅποιοι θὰ θελήσουν ν' ἀναλάβουν τὴν ἐγγραφὴν συνδρομητῶν εἰς τὴν ἐφημερίδα «L' Orient» (οὗτοι) θὰ λάβουν προμήθειαν 10 % ἐφ' ἐκάστης συνδρομῆς.

Θὰ σᾶς εἶμαι λίαν εὐγνώμων διὰ πᾶν ὅτι δυνηθῆτε νὰ πράξητε δι' ἡμᾶς, καὶ σᾶς χαιρετῶ μετὰ πάσης διακρίσεως.

(ὑπογρ.) Angelo de Tedesco

10.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς, πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν. Δίφυλλον (δύο σελίδες λευκαί) διαστάσεων 21 × 27 χιλ., μὲ ὑδατογραφημένας ὀριζοντίας ραβδώσεις. Γραφὴ ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη). Γνωστοποίησις λήψεως ἐμβάσματος.— Συστάσεις ἀποστολῆς μεγαλειέτερων εἰσφορῶν πρὸς ἐνίσχυσιν τοῦ ἀγῶνος.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 31 Ἰανουαρίου 1867

*Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ
Πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν.*

Ἐντιμοὶ Κύριοι,

Ἐλάβομεν ἀσμένως γνῶσιν τῶν πρὸς τὸν συνάδελφον ἡμῶν Κον Α. Φ. Παπαδάκην ἐπιστολῶν ἀπὸ 13 καὶ 20 Ἰανουαρίου τοῦ ἀξιοτί-

⁸⁵) Προφανῶς ὁ Σκουλούδης εἶχεν ὑποδείξει εἰς τὸν de Tedesco τὴν ἐπ' ἀμοιβῇ ἀνάθεσιν εἰς σημαντικὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει πρόσωπον ὅπως ἐπιστέλλῃ πρὸς τὴν ἐφημερίδα ἀνταποκρίσεις ἐκ Κωνσταντινουπόλεως

μου συναδέλφον σας Κου Ι. Γκιών, διὰ τῶν ὁποίων ἀνήγγελε τὴν ἀποστολὴν 7.860 δραχμῶν, ἰσότημον 300 ὀθ(ωματικῶν) Λιρῶν, ὡς καὶ τὰς, γνωστὰς ἡμῖν πρὸ πολλοῦ, πατριωτικὰς καὶ φιλανθρωποὺς ὑμῶν ἐνεργείας ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων ἀδελφῶν μας.

Ὁ ἀγὼν τῶν Κρητῶν, ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον παραταθεὶς, ἔνεκα τῆς ἀναληθείας τῆς διπλωματίας, ἐπολλαπλασίασε τὰς ἀνάγκας αὐτῶν. Ἐκτὸς τῆς ἐν ἀρχῇ παρουσιασθείσης ἐλλείψεως τῶν πολεμοφοδίων, ἦν διὰ τῶν διαφόρων συνδρομῶν τῶν ὁμογενῶν ἀνεπληρώσαμεν καὶ ἀναπληροῦμεν καθ' ἑκάστην, πρὸ τινος καιροῦ, παρουσιάσθη καὶ ἔλλειψις τῶν τροφῶν καὶ ἔτι τῶν ἐνδυμάτων. Αἱ τρεῖς αὗται κυριώτεραι ἐλλείψεις, κατὰ τι μόνον ἀναπληροῦμεν διὰ τῶν γλίσχρων μέσων ἅτινα ἔχομεν ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τοῦ ἀγῶνος τῶν ἀδελφῶν, κατατρούχουσι τὸν κρητικὸν λαόν, ὅστις, ἐν μέσῳ τοιούτων στερησέων, δίδει μάχας καὶ διαπράττει τοιαῦτα ἅτινα ἐγείρουσι τὸν θαυμασμὸν τοῦ κόσμου. Ἐὰν ἠδυνάμεθα νὰ διαθέσωμεν ὑπὲρ αὐτοῦ περισσότερα μέσα, ἠθέλομεν ἀκούσει μεγαλείτερα ἀνδραγαθήματα. Εἰς τοιαύτην θέσιν εὕρισκομένων τῶν ἀδελφῶν μας, καθῆκον ἔχομεν νὰ διπλασιάσωμεν τὰς ἐνεργείας μας καὶ τοὺς κόπους μας, μικροῦς, ἄλλως τε, ἀναλόγως ἐκείνων οὓς ὑφίστανται οἱ ἀδελφοί μας.

Ἐρειδόμενοι εἰς τὸν πατριωτισμὸν ὑμῶν, οὕτινος, μέχρι τοῦδε, ἱκανὰ δείγματα, εἶδομεν, ἐλπίζομεν ὅτι καὶ πάλιν θέλομεν λάβει τὰς πατριωτικὰς ὑμῶν συνδρομὰς ὅπως, δι' αὐτῶν καὶ τῶν λοιπῶν ἀναπληροῦμεν, ἂν ὄχι ἄλλο, τοῦλάχιστον τὴν ἔλλειψιν τῶν καθ' ἑκάστην καταναλισκομένων εἰς τὰς διαφόρους μάχας πολεμοφοδίων. Ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης δὲν κατηννάσθη, ἀλλ' ἐπὶ πολὺ ἔτι θέλει διατηρηθῆ. Μὴ σὰς λυπήσῃ καὶ ἡ ἐκ νέου ἄφιξις 300 ἐθελοντῶν⁹⁶. Ἡ ἀναχώρησις αὐτῶν, μᾶλλον ὠφελεῖ ἢ βλάπτει τὴν ἐπανάστασιν.

Ἐγκλείομεν ᾧδε πρὸς ὑμᾶς τὴν διπλότυπον ἀπόδειξιν τῆς παραλαβῆς τῶν 7.680 δραχμῶν. Σὰς στέλλομεν τὰ βιβλιάρια τῶν ἀποδείξεών σας ἐπικεκυρωμένα διὰ τῆς σφραγίδος μας καὶ διὰ τῆς ὑπογραφῆς ἐνὸς τῶν μελῶν τῆς Ἐπιτροπῆς μας.

Ἐν ὀνόματι τοῦ κρητικοῦ λαοῦ σὰς εὐχαριστοῦμεν διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνεργείας σας, παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς νὰ διαβιβάσῃτε τὰς εὐχαριστήσεις καὶ πρὸς πάντας τοὺς αὐτόθι συνεισενεγκόντας φιλοπάτριδας ὁμογενεῖς. Εἶθε ὁ Ὑψιστος νὰ κατευοδώσῃ τὸ ἔργον τῶν ἀδελφῶν μας

⁹⁶) Ὁ συντάκτης τῆς ἐπιστολῆς, ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὴν ἐκ Κρήτης ἐπιστροφὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐθελοντῶν ἀπειροπολέμων τοὺς ὁποίους εἶχε συγκεντρώσει ἐκ τῶν ἐνόντων καὶ ἀποστείλει εἰς Κρήτην ἢ ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπῆ. Βλ. καὶ Τσιριντάνη, ἐνθ' ἀν., τόμ. Α', σελ. 612 - 3.

Κρητῶν κατὰ τοὺς πόθους αὐτῶν, οἷτινες εἰσὶ καὶ πόθοι τῆς Μεγάλῃς
Ἑλλάδος! Εἶθε!

Σᾶς ἀσπαζόμεθα ἀδελφικῶς.

(Ἑπογραφαί)

Λέων Μελάς

Μ. Ρενιέρης

Α. Φ. Παπαδάκης

Δ. Σ. Μαυροκορδάτος

Ἰ. Σκαλισούνης

Γεώργιος Π. Σκουζές

(Σφραγίς κυκλική)

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

11.

Ἐπιστολή τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας» πρὸς τοὺς Ἡροκλέα Βασιάδην καὶ Α. Βαφιάδην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τετρασέλιδον (μία σελὶς λευκή) διαστάσεων 18 × 23 χιλ. ἄνευ ὕδατογραφήματος ἢ γραμμογραφῆσεως. Γραφή ἄγνωστος.

Ἀποστολή ἐγκυκλίου τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας».— Σκοπός: ἡ ἐξεύρεσις μέσων πρὸς ἐξέγερσιν Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας.— Ὑπόδειξις περὶ συστάσεως ἐπιτροπῆς καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει πρὸς συλλογὴν ἐράων.— Ποῖα τὰ μέλη τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς

ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΙΑΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20ῇ Φεβρουαρίου 1867

Πρὸς τοὺς Κυρίους Ἡρ. Βασιάδην⁸⁷ καὶ Α. Βαφιάδην⁸⁸

Εἰς Κωνσταντινούπολιν

Λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ διευθύνωμεν πρὸς ὑμᾶς ἔγκλειστον⁸⁹ τὴν

⁸⁷) Ὁ Βασιάδης, προφανῶς, ἀφοῦ ἀπέστειλε τὴν 28 Δεκεμβρίου 1866 ἐκ Σύρου τὴν τελευταίαν του ὑπ' ἀριθ. 25 μυστικὴν ἔκθεσιν τοῦ πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως, ἐπέστρεψεν εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ Ἰανουάριον ἢ τὰς ἀρχὰς Φεβρουαρίου 1867 καὶ συνέχισεν ἐκεῖ τὴν ἐθνικὴν του δρασίαν, ὄχι μόνον ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξέγερσιν τῶν Ἡπειρωτῶν, Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων.

⁸⁸) Ὁ Ἀ. Βαφιάδης ἦτο ἐκ τῶν πρωταγωνιστούντων εἰς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὲρ τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐκ τῶν μᾶλλον διακεκριμένων ὁμογενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὑπῆρξεν ἐκ τῶν ἰδρυτῶν τοῦ

πρὸ πολλοῦ ἐκδοθεῖσαν ὑπὸ τῆς ἐνταῦθα Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας» ἐγκύκλιον.

Κύριος σκοπὸς τῆς Ἐπιτροπῆς ἡμῶν εἶναι ἡ ἐξεύρεσις τῶν ἀναγκαίων πρὸς ὑποστήριξιν ἀγῶνος ἐν Ἡπείρῳ, Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ μέσων. Ἄλλ' αἱ ἄχρῃ τοῦδε προσπάθειά μας, ὀλίγιατα ἔφερον ἀποτελέσματα. Τὸ μὲν διότι ὁ ἐν Κρήτῃ ὑφιστάμενος ἀγὼν ἐφείλκυσεν ἰδίως τὴν προσοχὴν τῶν ὁμογενῶν καὶ ἀπερορόφησε τὰ βοηθήματα αὐτῶν, τὸ δὲ διότι ἠναγκασμένοι, καθ' ὃ ἐπιτροπὴ ἀναδεχθεῖσα τὴν προετοιμασίαν μέλλοντος ἀγῶνος, νὰ ἐργαζόμεθα ἐν μυστικότητι, δὲν ἐδυνάμεθα, οὔτε δυνάμεθα εἶ, νὰ ἐκτεθῶμεν διὰ τῶν ὑπογραφῶν μας καὶ νὰ καταστήσωμεν γνωστὰς εἰς τὸ κοινὸν τὰς ἐργασίας μας, ὡς πράττει τοῦτο ἡ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ, πρόφασιν προτείνουσα τὴν περιθάλψιν τῶν ἀπόρων ἐκ Κρήτης προσφυγουσῶν ἐν τῇ ἐλευθέρῳ Ἑλλάδι οἰκογενειῶν⁹⁰.

Ἐν τούτοις, τὸ ὅλως ἀνεπαρκὲς καὶ ἀσήμαντον τῶν μέσων μας, ἐματαιώσε σχεδὸν τὸ ἐν Ἀγράφῳις ἀρξάμενον κίνημα καὶ μόλις κατ' αὐτὰς προσπαθοῦμεν διὰ τῶν ἐνόντων γλίσχρων μέσων νὰ ὑποστηρίξωμεν αὐτό, ὅπως, μέχρις αἰσιωτέρων περιστάσεων, μὴ σβεσθῇ ὀλοτελῶς ἡ μικρὰ αὕτη διαμαρτύρησις κατὰ τῆς τουρκικῆς δυναστείας, ἀλλὰ διατηρηθῇ ὡς ἔναυσμα πρὸς εὐρυτέραν, ἐν καιρῷ εὐθέτω, διάδοσιν τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τοῖς ὁμόροις ἐπαρχίαις⁹¹.

Ἐκπαιδευτικοῦ Φροντιστηρίου καὶ τοῦ διαδεχθέντος τοῦτο Φιλολογικοῦ Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως.

⁸⁹⁾ Βλ. τὴν ἐγκύκλιον ταύτην κατωτέρω. (Ἐγγραφον ἀριθ. 12).

⁹⁰⁾ Ὁ Βασιάδης, δὲν ἠγνόμενος προφανῶς τὴν ὑπαρξιν τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας» οὔτε τοὺς σκοποὺς αὐτῆς. Οἱ ὑπαινεγμοὶ τοὺς ὁποίους κάμνει σχετικῶς εἰς τὰς μυστικὰς του ἐκθέσεις πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως, εἶναι ἀρκετὰ χαρακτηριστικοί. «Χθὲς συνελθόντες νὰ συσκεφθῶμεν περὶ τῶν Θεσσαλικῶν καὶ Ἡπειρωτικῶν» γράφει εἰς τὴν μυστικὴν του ἐκθεσιν τὴν φέρουσαν ὡς ὑπογραφήν τὸν ἀριθμὸν 23 (βλ. ἀνωτέρω ἔγγραφον ἀριθ. 6 σελ. 37), «συνεσκέφθημεν καὶ περὶ τούτου» (περὶ συγχωνεύσεως δηλ. ὅλων τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐπιτροπῶν) «Ἐν Ἡπείρῳ καὶ Θεσσαλίᾳ ἦν δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῇ ἡ ἐπανάστασις, ἀλλ' ἐνεκρίθη μέχρι Μαρτίου νὰ ὑπάρχη μόνον ἔναυσμά τι, ἕως ὅτου τὰ πράγματα καθαρισθῶσι καλῶς». Καὶ κατωτέρω, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐκθέσει γράφει, «Βεβαιωθῆτε ὅτι ὁ Μάρτιος εὐρήσει τὸν ἀδελφὸν ὑμῶν ἐν Ἡπείρῳ, ἧς τὸ ἱερὸν ἔδαφος, ὠρκίσθη νὰ μὴ πατήσῃ δοῦλον». Τέλος, εἰς τὴν τελευταίαν μυστικὴν του ἐκθεσιν ὑπ' ἀριθ. 25, ἐκ Σύρου (ἀνωτέρω ἔγγραφον ἀριθ. 8) ἀρχίζει «Τὸ νέον ἔτος ἔσται ἐνδοξον καὶ εὐδαιμον τῇ ἑλληνικῇ φυλῇ, διότι μέγα μέρος αὐτῆς ἀποτινάξῃ τὸν ζυγὸν καὶ ἔσει' ἐλεύθερον».

⁹¹⁾ Διὰ τὸ ἀποτυχὸν κίνημα τῶν Ἀγράφων βλ. τὰς ἐφημερίδας τῆς ἐποχῆς. Ὁμοίως Driault & Lheritier ἐνθ' ἀνωτ. τόμος III σελ. 187. Τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς ἐνταῦθα εἶναι σχεδὸν ταυτόσημον μὲ τὰ γραφόμενα τῆς μυσ-

Ἡ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις αὐταῖς δυσαρέσκεια τῶν χριστιανῶν, ὁσημέραι αὐξάνει. Τὰ ἐν Κρήτῃ λαμπρὰ κατορθώματα τῶν ἀγωνιζομένων ἀδελφῶν μας, ἢ καθ' ὅλην τὴν Εὐρώπην διαδηλουμένη ὑπὲρ τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν Ἑλλήνων συμπάθεια καὶ ἡ, ἐσχάτως, ἐν ταῖς ἡμερῶσι δημοσίευσις ἐπισήμων ἐγγράφων, ἀποδεικνύοντων ὅτι σκέψις γίνεται ἐν τοῖς Ἀνακτοβουλίοις περὶ τῆς τύχης τῶν Χριστιανῶν⁹² ταῦτα πάντα ἀναπτεροῦσι τὰς ἐλπίδας των καὶ καθιστῶσι λίαν π(ε)πιθανὰ κινήματα προσεχῆ ἐκ μέρους αὐτῶν. Ἐθεωρήσαμεν, ἐπομένως, ἀπαραίτητον καθῆκον ἡμῶν ν' ἀποτα(ν)θῶμεν πρὸς ὑμᾶς διὰ τῆς παρούσης μας καὶ νὰ σᾶς παρακαλέσωμεν ὅπως, συνειτὴν ποιούμενοι (χοῆσιν) πρὸς τοὺς μᾶλλον ἐχεμύθεις χοῆσιν αὐτῆς (ὡς φερούσης τὰς ὑπογραφὰς ἡμῶν), συστήσητε ἐν τῇ πόλει σας Ἐπιτροπὴν ἵνα, συμφώνως πρὸς τὴν ἐγκλειομένην ἐγκύκλιον, φροντίσωσι περὶ ταχείας συνεισφορᾶς τῶν ἀπαιτουμένων, πρὸς ὑποστήριξιν ἐπικειμένων κινήματων.

Εὐαρεστηθῆτε δὲ νὰ λάβητε εἰς σημείωσιν :

Αον. Ὅτι αἱ πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν μας ἐπιστολαί, δέον νὰ ἐπιγραφῶνται ἔξωθεν πρὸς τὸν κ. Γ. Α. Βασιλείου Ὑποδιοικητὴν τῆς Τραπεζῆς (G. A. Basili, Sous - Gouverneur de la Banque)⁹³.

Βον. Τὰ μὲν χρήματα νὰ ἐμβάζονται ἢ νὰ στέλλονται εἰς τὴν διαταγὴν τῶν κ. κ. Λέοντος Μελά, Δ. Στ. Μαυροκορδάτου καὶ Γ. Α. Βασιλείου, ἢ καὶ δύο μόνον ἐξ αὐτῶν. Τὰ δὲ ὄπλα καὶ πολεμοφόδια νὰ διευθύνονται εἰς Πειραιᾶ εἰς παραλαβὴν τῶν κ. κ. Γ. Κ. Τισαμενοῦ, Σ. Καραϊσκάκη καὶ Κ. Ν. Κωσιτῆ ἢ καὶ δύο μόνον ἐξ αὐτῶν.

Γον. Ὅτι τοῦ λοιποῦ, αἱ ἐπιστολαί μας δὲν θέλουν φέρει ὑπογραφάς, ἀλλ' ἀντ' αὐτῶν τὰς δύο ἐπὶ τῆς παρούσης σφραγίδας⁹⁴.

Δον. Ἄν αἱ συστηθεῖσαι ἐπιτροπαὶ ἀποφασίσωσι νὰ μεταβάλωσιν εἰς ὑλικὸν τὰς συνεισφορὰς, δέον ν' ἀνατίθεται ἡ περὶ τῆς προμηθείας

στικῆς ἐκθέσεως τοῦ Βασιάδου πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. (Βλ. ἄνωτέρω ὑποσημ. 90).

⁹²) Διὰ τὴν ἀπότομον μεταστροφὴν τοῦ Ναπολέοντος Γ' ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τὰς προτάσεις τῆς Ρωσσίας πρὸς τὴν Πύλην ὡς καὶ τὰ διαβήματα τῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρεσβευτῶν τῆς Αὐστρίας, Ἰταλίας καὶ Πρωσσίας, Βλ. Driault & Lheritier, ἔνθ' ἄνωτ. τομ. III σελ. 204 καὶ ἐφ.

⁹³) Ὁ Γ. Α. Βασιλείου ἦτο εἰς ἐκ τῶν τριῶν ὑποδιοικητῶν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς, οἱ ὅποιοι διωρίσθησαν κατὰ τὸ 1861 τῇ προτάσει τοῦ τότε Διοικητῆ καὶ ἰδρυτοῦ τῆς Τραπεζῆς Γεωργίου Σταύρου. Οἱ ἄλλοι δύο ἦσαν οἱ Εὐθ. Κεχαγιᾶς καὶ ὁ Μ. Ρενιέρης. Ὁ τελευταῖος διεδέχθη τὸν Γ. Σταύρου εἰς τὴν διοίκησιν τῆς Ἐθνικῆς Τραπεζῆς κατὰ τὸ 1869, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Σταύρου. Βλ. βιογραφίαν του ἐν Σ. καὶ Κ. Βοβολίνη, Μέγα Ἑλληνικὸν Βιογραφικὸν Λεξικὸν σελ. 175 - 176).

⁹⁴) Βλέπε πίν. Γ'.

αὐτῶν φροντὶς εἰς τὸν ἐν Παρισίοις διατρίβοντα ἀξιωματικὸν κ. Ἀδόλφον Ράϋνεκ⁹⁵. Αἱ πρὸς αὐτὸν ἐπιστολαὶ θέλουσι συνιστᾶσθαι πρὸς τὸν ἐν Παρισίοις Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ἑλλάδος κ. Ἐρλάγκερ (Monsieur Emile D' Erlanger, Consul Général de Grèce, 20 Rue Taitbout, Paris).

(Κυκλικὴ σφραγὶς)
ΕΝ Τῇ ΕΝΟΤΗΤΙ Η ΙΣΧΥΣ

(Ἵπογραφαὶ)
Δ. Σ. Μαυροκορδάτος
Γ. Α. Βασιλείου
Ἀριέμιος Μιχαηλίδης
Ν. Δαμασκηνὸς
Χρ. Χατζηπαύλου
Γ. Κ. Τισαμενὸς
Σ. Καραϊσκάκης
Ι. Κ. Παπαζαφειρόπουλος
Κ. Ν. Κωσιτῆς
Α. Καλ... (δυσανάγνωστος)

12.

Ἐγκύκλιος (ἄνευ ἡμερομηνίας καὶ ὑπογραφῆς) τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρίας» πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑλληνας καὶ Φιλέλληνας. Τετρασέλιδον (μία σελὶς λευκὴ) ἐπὶ χάρτου λευκοῦ ἄνευ γραμμογραφῆσεως ἢ ὑδατογραφῆσεως. Γραφὴ ἀγνώστου (ἐν ἡμικλάστῳ). Διαστάσεων 20,5 × 30 χιλ.

Ἐκκλησίαι πρὸς ἀποστολὴν χρηματικῶν βοηθημάτων ἢ ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων πρὸς ὑποβοήθησιν τῆς ἐξεγέρσεως τῶν Ἡπειρωτῶν, Θεσσαλῶν καὶ Μακεδόνων.

ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Ἑλληνας καὶ Φιλέλληνας

Καὶ πάλιν ἡ Πατρίς πρὸς ὑμᾶς ἀτενίζουσα, ἐξαιτεῖται τὴν γενναίαν ὑμῶν ἀρ(ο)ωγὴν πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας, ἧς οἱ πατέρες ἡμῶν διὰ μυρίων ὄσων θνυσιῶν καὶ κινδύνων κατήρξαντο.

Ἡ Ἑλλάς, ὅπως τανῦν ἔχει, εἶναι ἀδύνατον νὰ ὑπάρξῃ, περιορι-

⁹⁵) Γερμανικῆς καταγωγῆς ἀξιωματικὸς τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτικοῦ, γενόμενος κατὰ τὸ 1897 ὑπασπιστὴς τοῦ Βασιλέως καὶ συμμετασχὼν εἰς τὰς ἀποβατικὰς ἐνεργείας τοῦ ὑπὸ τὸν Βάσσον ἐκστρατευτικοῦ σώματος εἰς Κρήτην.

σθεῖσα ἐντὸς τῶν σιενῶν ὁρίων τὰ ὁποῖα, ἀστόργου διπλωματίας ὁ ἄνισος διαβήτησ διεχάραξεν. Ἡ δυσανάλογος ἀνάπτυξις τῶν πνευματικῶν αὐτῆσ δυνάμεων πρὸς τὰς ὑλικὰς τοῦ τόπου ἀνάγκασ, ἐγέννησε καὶ παράγει ἐκάστοτε τὰς πολιτικὰς <ἀνωμαλίαις;> ὑφ' ὧν διηνεκῶσ ἡ μικρὰ ἡμῶν χώρα κατατρώχεται.

Νῦν, ὑπέροποτε ἄλλοιτε, παρίσταται εὐκαιρος ἡ περίστασις ὅπως, οἱ ὑπὸ ζυγὸν ἀδελφοὶ ἡμῶν, διεκδικήσωσι τὰ ἀπαράγραπτα αὐτῶν δικαιώματα, ὅπως ἀποτινάξωσι πολυχρονίου δουλείας τὸν βαρὺν ζυγὸν καὶ ἐνωθῶσι μετὰ τῆσ μητρὸσ αὐτῶν Ἑλλάδος.

Οἱ Κρηῖτες, πρὸ πολλοῦ ἀναλαβόντες τὸν ὑπὲρ τῶν ὅλων ἀγῶνα, καρτερικῶσ, μέχρι τοῦδε, ἀντέστησαν κατὰ τῶν πολυαρίθμων δυνάμεων τῆσ τουρκικῆσ αὐτοκρατορίας, ἀναπληροῦντες διὰ τῆσ παραδειγματικῆσ αὐτῶν ἀνδρείασ, τὰς ποικίλας ἐλλείψεις τῶν πρὸς πόλεμον ἀναγκαίων. Οἱ Ἑπειρῶται, οἱ Θεσσαλοὶ, οἱ Μακεδόνες, εἰσὶν ἔτοιμοι νὰ μιμηθῶσι τὸ γενναῖον τῶν Κρητῶν παράδειγμα, ἀλλὰ δυστυχῶσ στεροῦνται τῶν ἀπαιτουμένων, πρὸς ἔναρξιν τοιοῦτου ἀγῶνοσ, μέσων. Ἡ ἐλευθέρα Ἑλλάσ, παρ' ἧσ ἐπανειλημμένωσ ἠτήσαντι, καὶ ἀναμένουσι, τὴν δέουσαν συνδρομήν, δὲν δύναται νὰ ἐπαρκέσῃ ἐκ τῶν ἐνόντων αὐτῆσ πόρων, ἀφ' ἐνὸσ μὲν εἰς ὑποστήριξιν τοῦ κινήματοσ τῆσ Κρήτησ ἀφ' ἐτέρου δὲ εἰς προπαρασκευὴν καὶ χορήγησιν τῶν ἀναγκαίων τοιοῦτου ἐπιχειρήματοσ μέσων.

Ὅθεν, ἐπὶ τῆσ αἰτήσῃ τῶν ἐν τῆσ δούλῃ Ἑλλάδι ἀδελφῶν ἡμῶν, συνέσιτῃ ἐνταῦθα Κεντρικῆ Ἐπιτροπῆ πρὸς συλλογὴν βοηθημάτων. Πεποιθυῖα δὲ αὕτη εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων καὶ εἰς τὰ γενναιόφρονα τῶν φιλελλήνων αἰσθήματα, ἐλπίζει ὅτι, ἕκαστος, τὸ καθ' ἑαυτὸν, προθύμωσ θέλει παράσχει, τὸν ἱερὸν τοῦτον πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν ἀνθρωπότητα φόρον.

Ἡ Κεντρικῆ Ἐπιτροπῆ τῆσ «Φιλικῆσ Ἐταιρείασ» δέχεται συνεισφοράσ, οὐ μόνον χρηματικὰσ ἀμέσωσ, ἀλλὰ καὶ ὅπλων καὶ πολεμοφοδίων.

Παρακαλοῦνται μόνον, οἱ προτιμῶντες νὰ συνεισφέρωσιν ὅπλα, νὰ παραγγείλωσι τοιαῦτα γαλλικοῦ συστήματοσ καὶ ὀγκῆσ, ραβδωτὰ τῆσ γραμμῆσ, καί, κατὰ προτίμησιν, κοντοτούφεκα (*Mousquetons de gendarmerie rayés*) μὲ ξιφολόγχασ (*Sabre baionnette*)⁹⁶.

13.

Ἐπιστολὴ τῆσ ἐν Ἀθήναισ Κεντρικῆσ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆσ πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν. Τετρασέλιδον (δύο

⁹⁶) Ἡ προκήρυξις σταματᾷ ἀποτόμωσ εἰς τὸ σημεῖον τοῦτο. Οὐδεμία ὑπογραφή ὑπάρχει, καὶ ἀκολουθεῖ μια σελὶς κενή.

σελίδες κεναί) διαστάσεων 21,5 × 27 ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς μὲ ὕδατογραφημένας ὀριζοντίους γραμμάς. Γραφή ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη). Ἰδιόγραφον ὑστερόγραφον Λέοντος Μελά.

Ἀποστολὴ 100 ἀμερικανικῶν ὄπλων.— Ἡ ἀποστολὴ δῆθεν πληρεξουσίων Κρητῶν χριστιανῶν ὑπὸ τοῦ Μουσταφᾶ εἰς Κωνσταντινούπολιν.— Ὑποδείξεις τρόπου ἀντιδράσεως.— Διαμαρτυρία τῶν δῆθεν πληρεξουσίων πρὸς τὰς Πρεσβείας.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ
Πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν.

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Ἐλάβομεν τὴν ἀπὸ 15 λήγοντος πατριωτικὴν ὑμῶν ἐπιστολήν, εἰς τὴν ὁποίαν προθύμως σπεύδομεν ν' ἀπαντήσωμεν.

Καὶ πάλιν εὐχαριστοῦμεν ὑμᾶς διὰ τὰς ἀκαμάτους καὶ μετὰ τοσαύτης προθυμίας τελουμένας ἐνεργείας ὑμῶν, οὐ μόνον πρὸς συλλογὴν συνεισφορῶν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἐξέγερσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος τῶν αὐτίσσε ἀδελφῶν.

Τὰς τριακοσίας πενήκοντα (350) λίρας ἐλάβομεν καὶ ἐγκλείομεν ἄρδε πρὸς ὑμᾶς τὴν διπλότυπον ἀπόδειξιν τῆς παραλαβῆς αὐτῶν. Ὡσαύτως ἐλάβομεν καὶ τὰ ἔντοκα γραμμάτια, ὡς καὶ τὴν ὁμολογίαν τοῦ ἐθνικοῦ δανείου, θέλομεν δὲ σᾶς ἀποστείλει καὶ τούτων τὴν διπλότυπον ἀπόδειξιν τῆς παραλαβῆς, ὅταν διαπραγματευθῶμεν αὐτά. Ἐκφράσατε παρακαλοῦμεν τὰς εὐχарιστήσεις ἡμῶν πρὸς τοὺς συνεισενεγκόντας τὸ ποσὸν αὐτὸ κ. κ. Κλεόβουλον καὶ Πορτοκάλλην.

Ἀνυπομόνως περιμένομεν τὰ 100 ἀμερικανικὰ ὄπλα μετὰ 16 000 φυσεκίων. Συνεσκέφθημεν δὲ περὶ τούτων μετὰ τοῦ κ. Θ. Μάνου καὶ θέλομεν συνεννοηθῆ καὶ μετὰ τοῦ κ. Βότσαρη περὶ τῆς προσφορωτέρας αὐτῶν χρήσεως. Μᾶς γράφετε νὰ σᾶς πληροφορήσωμεν τίς θὰ εἶναι εἰς τὸ ἐξῆς ὁ προμηθευτὴς τῶν πυριτοβολῶν τῶν 100 αὐτῶν ὄπλων, ἡμεῖς ἢ ὑμεῖς; Ἐνταῦθα, τῷ ὄντι, δυσκολευόμεθα νὰ σᾶς ἀπαντήσωμεν. Νομίζομεν, ὁμως, ὅτι ὑμεῖς αὐτίσσε, θὰ ἔχετε μεγαλείτερα μέσα συνεννοήσεως μετὰ τοῦ πωλητοῦ τῶν ὄπλων αὐτῶν, ὅστις δύναται νὰ προμηθευθῆ εὐκολώτερον τὰς πυριτοβολὰς καὶ νὰ τὰς ἀποσιέλλῃ ἐνταῦθα. Ἐπὶ τούτου, ὁμως, παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς γράψητε ὅπως συνεννοηθῶμεν καλλίτερον. Ἐγράψαμεν εἰς Σύρον πρὸς τὸν κ. Ζ. Δαμαλᾶ περὶ τῶν 10 ὄπλων μετὰ τῶν 4000 πυριτοβολῶν, περὶ τῶν ὁποίων οὐδέποτε μᾶς ἔγραψέ τι.

Αἱ νεώτεραι ἐκ Κρήτης εἰδήσεις, εἰσὶ λίαν εὐχάριστοι, ὡς, βεβαίως, ὑμεῖς θὰ γνωρίζητε. Ὁ Μουσταφᾶς, ἤδη, εἰς οὐδὲν ἄλλο κατα-

γίνεται ἢ εἰς τὴν, δι' ὑποσχέσεων, ἀπειλῶν καὶ διὰ μυρίων ἄλλων δολίων μέσων, παραλαβὴν ἐκ τῶν πόλεων τῆς Κρήτης, ἀνθρώπων τινῶν χριστιανῶν, οὓς αὐτὸς ὀνομάζει πληρεξουσίου τῆς Κρήτης, καὶ τοὺς ὁποίους θέλει ν' ἀποστείλῃ εἰς Κωνσ<ταντινούπο>λιν, ὅπως συζητήσωσι, συνεννοηθῶσι ἢ προτείνωσι τι εἰς τὰς νέας παραχωρήσεις τῆς Πύλης⁹¹. Πολλοὶ τῶν πληρεξουσίων τούτων τοῦ Μουσταφᾶ, διεμαρτυρήθησαν καὶ ὅλως ἀπεποιήθησαν, προβάλλοντες ὅτι ἡ ἐκλογή των δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ψηφοφορίαν τοῦ λαοῦ, ἐπομένως δὲν δύνανται ν' ἀπέλθωσι νὰ διαπραγματεύωνται ζητήματα περὶ ὧν οὐδεμίαν ἔχουσιν ἐντιολήν. Ἐπειδὴ, ὅμως, εὐρέθησάν τινες, χωρικώτατοι καὶ βάνανσοι ὅλως ἄνθρωποι, οἵτινες ἐφάνησαν πρόθυμοι εἰς τὴν πρόσκλησιν τοῦ Πασσᾶ — ἀμφιβάλλομεν δὲ ἂν ἦναι καὶ Ἑλληνας, διότι οἱ Τοῦρκοι τῆς Κρήτης ὀμιλοῦσιν ἑλληνικὰ — καὶ πιθανὸν νὰ τοὺς ἀποστείλῃ αὐτόσε, (μολονότι ἠκούσαμεν ἐνταῦθα ὅτι διεμαρτυρήθησαν οἱ Πρόξενοι κατὰ τῆς ἀνόμου ταύτης ἐκλογῆς), ἠθέλετε πράξει μέγιστον ἔργον καὶ θέλετε προσφέρει μεγάλην ὑπηρεσίαν εἰς τοὺς ἀδελφούς μας Κρητας, ἂν ἤρχεσθε εἰς συνεννόησιν μετὰ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν, τῶν πληρεξουσίων, καταπειθόντες αὐτοὺς διὰ παντὸς μέσου, νὰ διαμαρτυρηθῶσι κατὰ τῆς ἐκλογῆς των, καὶ νὰ εἴπωσιν ὅτι ἀναγκαστικῶς, δι' ἀπειλῆς, προσεκλήθησαν νὰ λάβωσι μέρος εἰς ὑποθέσεις τὰς ὁποίας δὲν ἦσαν ἀρμόδιοι νὰ διαπραγματευθῶσι. Τοιοῦτόν τι ἂν συνέβαινε, παρόντων αὐτόσε καὶ τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Δυνάμεων, ἠθέλεν ἔχει σπουδαῖα ἀποτελέσματα ὑπὲρ ἡμῶν.

Θὰ λάβετε μετὰ τῆς παρούσης ἐπιστολῆς μας καὶ διπλότυπα φυλλάδια ἅτινα ἐπεκυρώσαμεν.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21 Φεβρουαρίου 1867

(Ἐπογραφαὶ)

(Σφραγίς)

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Λέων Μελάς

Ἰ. Σκαλισσοῦνης

Α. Φ. Παπαδάκης

Γεώργιος Σκουζὲς

Δ. Σ. Μαυροκορδαῖος

Υ. Γ. Διὰ τοῦ κυρίου Νάζου σᾶς ἀπεστείλαμεν ἅπαντα τὰ βιβλιάρια τῶν διπλοτύπων.

Υ. Γ. Εὐχῆς ἔργον ἠθέλεν εἶσθαι, ἐὰν ἠθέλετε κατορθώσει, συνεννοούμενοι διὰ παντὸς μέσου μετὰ τῶν πληρεξουσίων τοῦ Σερβὲρ Ἐφέντη καὶ Μουσταφᾶ, νὰ κοινοποιήσωσιν οὗτοι καὶ εἰς τὴν Πόρτιαν

⁹¹) Διὰ τὰς περιπετείας τῶν δῆθεν Κρητῶν τούτων ἀντιπροσώπων βλ. κατωτέρω ἔγγραφα 18 καὶ 20.

καὶ εἰς τὰς αὐτόθι Πρεσβείας, ὅτι καὶ αὐτοὶ εἶναι πεπεισμένοι ὅτι ἡ μόνη ἐπιθυμία τοῦ κρητικοῦ λαοῦ εἶναι ἡ ἔνωσις τῆς Κρήτης μετὰ τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος καὶ ὅτι οὐδεμίαν ἄλλην παραχώρησιν θέλουν. Βεβαιώσατέ τους ὅτι οὐδὲν ἐκ τοιαύτης διαδηλώσεως δύνανται νὰ φοβηθῶσιν ἐνώπιον τῶν Πρεσβειῶν. Ὅμοίαν ἐνέργειαν ἐπροκαλέσαμεν καὶ εἰς Κρήτην.

(Ἰδιόγραφον ὑστερόγραφον Λέοντος Μελά)

Τὸν φίλτατον κ. Α. Βαφιάδην ἰδιαιτέρως ἀσπάζομαι καὶ τὸν εὐχαριστῶ διὰ τὴν ἰδιαιτέραν του. Εἶθε προσεχῶς νὰ λάβω καὶ ἔτι μᾶλλον εὐχαρίστους ἐπιστολάς του. Ὑγιαίνετε καὶ ὁ Θεὸς μεθ' ὑμῶν.

(ὑπογρ.) Α. Μελάς

14.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν. Τετρασέλιδον (τρεῖς σελίδες κεναὶ) διαστάσεων 21,5 × 27 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς μὲ ὕδατογραφημένας ὀριζοντίους γραμμάς. Γραφὴ ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη). Ἰδιόγραφον ὑστερόγραφον Λέοντος Μελά.

Γνωστοποίησις λήψεως φορτωτικῆς ὄπλων.— Ὑπόμνησις προγενεστέρως ὑποδείξεως περὶ ἐξουδετερώσεως τῶν δῆθεν ἀντιπροσώπων τῆς Κρήτης.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ
Πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν.

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Ἐλάβομεν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Ι. Γ(κιῶν) ὡς καὶ τὴν ἐν αὐτῇ φορτωτικὴν τῶν ὄπλων. Τὴν διπλότυπον ἀπόδειξιν τῆς παραλαβῆς, θέλομεν πέμψει ὑμῖν προσεχῶς, διὰ τῆς γνωστῆς σας ὁδοῦ. Δὲν ἀμφιβάλομεν ὅτι σύμφωνα πρὸς ὅσα ἐγράψαμεν ὑμῖν ἐν προηγουμέναις ἐπιστολαῖς μας⁹⁸ ὡς πρὸς τοὺς ἐκεῖσε πιθανώτατα ἀφικομένους ἤδη ὑποτιθεμένους ἀντιπροσώπους τοῦ κρητικοῦ λαοῦ, θὰ καταβάλητε τὰς ἀναγκαίας προσπάθειάς, πεποιθότες εἰς τὸν διὰ τοσοῦτων δειγμάτων ἐγνωσμένον πατριωτισμὸν ὑμῶν.

⁹⁸) Φαίνεται ὅτι μεταξὺ τῆς προηγουμένης (ἔγγραφον ἀριθ. 13) καὶ τῆς παρούσης (ἔγγραφον ἀριθ. 14) ἔμεσολάβησε τοῦλάχιστον ἀκόμη μία ἐπιστολὴ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ ἰδίου θέματος τῶν Κρητῶν ἀντιπροσώπων. Τοῦτο συνάγεται ἐκ τῆς ἐνταῦθα γινομένης μνείας «προηγουμένων ἐπιστολῶν».

Δεχθῆτε, Κύριοι, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεώς μας.

* Ἀθῆναι τῇ 7 Ματίου 1867

(Ἑπογραφαί)

Λέων Μελάς

Δ. Σ. Μαυροκορδάτος

Α. Φ. Παπαδάκης

*Ι. Σκαλισούνης

(Σφραγίς)

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Υ. Γ. Τὴν ἐσώκλειστον ἐπιστολὴν, ἂν δυνηθῆτε, ἀναγνώσατε εἰς τὸν πρὸς ὃν διευθύνεται, καὶ ἀκολουθῶς νὰ σχίσετε διὰ νὰ μὴ μείνη εἰς χεῖράς του.

(Ἰδιόγραφον ὑστερόγραφον Λέοντος Μελά)

*Ἰδιαιτέρως ἀσπάζομαι τοὺς κυρίους Βαφιάδην καὶ Βασιάδην, καὶ ἄς μὲ συγχωρήσωσιν ἂν σήμερον δὲν προφθάνω νὰ τοὺς γράψω ἰδιαιτέρως.

15.

*Ἐπιστολὴ τῶν ἐν Λίβερπουλ Ἑλλήνων ἐφοπλιστῶν Ἀδελφῶν Παπαγιάννη πρὸς τὸν Στέφανον Σκουλούδην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τετρασέλιδον (δύο σελίδες κεναί) ἐπὶ ὑποκυάνου ἐπιστολικοῦ χάρτου, μὲ ὑδατογράφημα J. Whatman 1866 ἄνευ γραμμογραφῆσεως. Γραφὴ ἀγνώστου.

*Ἀναγγελία καταστροφῆς τριῶν κιβωτίων μὲ «μεταλλικὰς βολὰς» σταλέντων ἐξ Ἀμερικῆς.

Liverpool 3 Ἀπριλίου 1867

Κύριε Στέφανε Σκουλούδη,

εἰς Κωνσταντινούπολιν

*Ἐλάβομεν τὴν τιμίαν σας 23 Ματίου καὶ εἰς ἀπάντησιν σᾶς εἰδοποιοῦμεν ὅτι τὰ 3 κ(ο)ιβώτια περιέχοντα μεταλλικὰς βολὰς τὰ ὅποια μᾶς ἔπεμψαν οἱ κύριοι Azarian ἀπὸ Boston, ἔφθασαν τὴν παρελθούσαν ἐβδομάδα. Μὲ λύπην μας, ὅμως, σᾶς λέγομεν ὅτι ἐπειδὴ αἱ διατάξεις τῆς Ἀστυνομίας δὲν ἐπιτρέπουν εἰς κανένα οὔτε νὰ παραλαμβάνη οὔτε νὰ φορτώνη τοιαῦτα εἶδη ἐμπεριέχοντα πυρίτιδα ἢ ἐμπορησιακὰς ὕλας, εὐρέθημεν εἰς τὴν μεγαλειτέραν ἀμηχανίαν. Ὁ πλοίαρχος τοῦ «Compta» μὴ γνωρίζων τὰς διατάξεις αὐτάς, ἔφερε τὰ τρία κ(ο)ιβώτια εἰς τὸ γραφεῖον καὶ ἤθελε καθυποβληθῆ εἰς πρόστιμον L. 100, ἔαν διὰ τῆς μεσολαβήσεώς μας, καὶ μὲ δυσκολίαν μεγάλην, δὲν ἐπέιθαμεν τὴν Ἀρχὴν περὶ τῆς ἀγνοίας του. Ἐν τοσοῦτῳ, τὰ κ(ο)ιβώτια δὲν

ἡδυνάμεθα νὰ λάβωμεν ἄδειαν οὔτε νὰ τὰ φορτώσωμεν, οὔτε εἰς τὸ γραφεῖον νὰ τ' ἀφήσωμεν, οὔτε εἰς κανὲν ἄλλο μέρος νὰ τὰ ἐναποθέσωμεν, οὔτε εἰς τὸν ποταμὸν νὰ τὰ ρίψωμεν. Ἐφοῦ ἐπροσπαθήσαμεν ὅλην τὴν ἡμέραν, μόλις ἡδυνήθημεν νὰ τοὺς πείσωμεν νὰ μᾶς δοθῇ ἡ ἄδεια νὰ τὰ καταστρέψωμεν δι' ἐξόδων μας, καὶ ν' ἀποφύγωμεν τὴν ποινήν.

Εἶναι περιττὸν νὰ σᾶς εἴπωμεν πόσον μᾶς ἐλύπησε τὸ περιστατικὸν αὐτό, γνωρίζοντες τὸν σκοπὸν δι' ὃν μᾶς ἐστάλησαν. Ἀλλὰ βεβαιωθεῖτε ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ τὸ ἀποφύγωμεν. Πρὸς τὸ παρὸν δὲν εὐρίσκομεν καμμίαν δυσκολίαν ν' ἀγοράσωμεν, νὰ παραλάβωμεν ἢ καὶ νὰ φορτώσωμεν ὄπλα, καὶ θὰ ἡμεῖς πολὺ εὐτυχεῖς, εἰς κάθε περίστασιν, καθ' ἣν ὑμεῖς ἢ ἄλλος ὁμογενής, ἤθελε μᾶς ἐπιφορτίσει μὲ τοιαύτας παραγγελίας, νὰ πράξωμεν τὸ κατὰ δύναμιν, ἀλλά, κάθε τι ἐμπεριέχον πυρίτιδα ἢ ἄλλας ἐμπρηστικὰς ὕλας, μᾶς εἶναι ἀπηγορευμένον νὰ φορτώσωμεν.

Μένομεν ἀσπαζόμενοί σας,

Πρόθυμοι

(Ἐπιγραφὴ) Ἀδελφοὶ Παπαγιάννη⁹⁹

(Ἐπιγραφὴ εἰς τὴν ὀπισθίαν ὄψιν)

Τῷ κυρίῳ

Κυρίῳ Στεφάνῳ Σκουλούδη

Εἰς Κωνσταντινούπολιν

16.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Βοστώνῃ τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν οἴκου V. Aza-

⁹⁹⁾ Οἱ Ἀδελφοὶ Παπαγιάννη ὑπῆρξαν μεταξὺ τῶν ἐπιφανεστέρων πρωτοπόρων τοῦ ἀνθούντος σήμερον ἑλληνικοῦ ἐφοπλισμοῦ. Ἡ ἀτμοπλοῖα τῶν Ἀδελφῶν Παπαγιάννη, ιδρύθη τὸ 1855 ὑπὸ τῶν Παπαγιάννη καὶ Μουσαβίνη «τῆ συνδρομῇ πάντων τῶν ἐν Μάντσεστερ καὶ ἐν Λίβερπουλ Ἑλλήνων» ὅπως γράφει ἡ «Πανδώρα» εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 215 τεῦχος τῆς 1ης Μαρτίου 1859. Ἐντὸς 4 ἐτῶν, ἀπέκτησεν 7 ἀτμόπλοια, τὴν «Ἀρκαδίαν» 1000 τόννων, τὴν «Λακωνίαν» 1200 τόννων, τὴν «Ἀγίαν Σοφίαν» 1300 τόννων, τὴν «Θεσσαλίαν» 1200 τόννων, τὸν «Ὀρόντην» 1200 τόννων, τὴν «Ἰωνίαν» 1300 τόννων καὶ τὴν «Βοιωτίαν» 1000 τόννων. Ἡ Parayanni Line ἐξειλίχθη εἰς μίαν τῶν μεγαλειτέρων βρετανικῶν ἀτμοπλοϊκῶν Ἐταιριῶν, ἀπορροφηθεῖσα βραδύτερον ὑπὸ τῆς Ellerman Line, ὑφίσταται δὲ καὶ σήμερον ὡς Ellerman & Parayanni Line, τ' ἀτμόπλοιά της δὲ ἐξακολουθοῦν καὶ σήμερον νὰ φέρουν τὰ ὀνόματα «Corinthian», «Ionian» κλπ. Ἀπὸ τὸ κείμενον τῆς παρατιθεμένης ἐπιστολῆς τῶν πρὸς τὸν Σκουλούδη καθίστανται ἔκδηλα τὰ πατριωτικὰ τῶν αἰσθήματα ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος τῆς Κρήτης. Βλ. σχετικῶς Σ. Ι. Μακρυμιχάλοῦ, Ἀδελφοὶ Παπαγιάννη, οἱ Ἕλληνες ἐφοπλισταὶ τοῦ Λίβερπουλ (Ναυτικὰ Χρονικὰ 15 Δεκεμβρίου 1957, σελ. 14).

gian & Co, πρὸς τὸν Στέφανον Σκουλούδην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Δισέλιδον διαστάσεων 23 × 28 χιλ. ἐπὶ ὑποκυάνου χάρτου γραφῆς ἄνευ γραμμογραφίσεως ἢ ὑδατογραφήματος. Γραφή ἀγνώστου.

Εἰδοποιήσις ἀναβολῆς φορτώσεως 10 ὄπλων καὶ 10.000 φυσιγγίων κατόπιν τῆς ἐν Λίβερπουλ καταστροφῆς τῆς προηγουμένης ἀποστολῆς φυσιγγίων.

s/s «Asia»

Boston le 23 Avril 1867

Monsieur Stefano Scouloudy
Cons(tantino)ple

Votre estimée du 16 Mars pr(écédente) p(oste), nous donnant un ordre pour cartouches et carabines, et couvrant L. 380 en trois appoints pour en faire le payement, a été dûment reçue.

Nous avons exécuté v(otre) o(rdre) le 16 cour(an)t (et) nous avons engagé le frêt sur un navire qui devait immédiatement partir pour L(iver)pool, mais au moment de charger ces march(andi)ses, selon v(os) instructions, à l'adresse de Mess(ieurs) Papayanni Bro(ther)s et Bald & Cambell, nous avons reçu de la première de ces maisons une lettre qui nous informe que n(otre) dernier envoi de cartouches pour v(otre) c(ompte) à leur adresse a été saisi par le Gouv(ernemen)t Anglais et détruit, et ces Messieurs nous recommandent de ne plus leur adresser des «articles combustibles». La marchandise est toute prête, et comme M(es)sieurs Papayanni disent qu'ils vous ont écrit, nous attendons incessamment v(os) instructions là - dessus. Ci - incluse, la copie de la lettre en question.

Nous avons été obligés d'acheter 10 carabines au lieu de 6, car la Fabrique ne vend pas moins d'une caisse (qui contient 10 armes); d'ailleurs, si nous achétions en dehors de la Fabrique, nous aurions payé assez, pour n'avoir que 6 armes pour le montant de la caisse entière.

Ayant ordonné 6 m(ille) cartouches pour 6 armes, nous avons pensé que vous voudriez mille cartouches pour chaque arme, et nous avons acheté 10 m(ille) cartouches pour ces 10 carabines.

Ainsi, nous avons à présent à v(otre) disposition 20 caisses contenant 100 m(ille) cartouches, plus 2 caisses contenant 10 m(ille) cartouches et 1 caisse contenant 10 carabines «Winchester».

Il est vrai que Mess(ieurs) Bald & Cambell, ne nous ont pas écrit de ne pas envoyer des cartouches, mais craignant que la

marchandise serait encore saisie et détruite, nous avons conclu de retarder tout le chargement. en attendant v(os) ordres.

En vous remerciant pour cette commission, et espérant que ce retard de chargement (malgré nous, bien entendu) ne vous découragera pas, et que, comme vous promettez, vous nous transmettez bientôt un ordre plus considérable, nous vous saluons, Monsieur, bien sincèrement.

(Signés :) V. Azarian & Co

(Μετάφρασις)

ἀ/π «Asia»

Βοστώνη τῆ 23ῃ Ἀπριλίου 1867

Κύριον Στέφανον Σκουλούδην
Κωνσταντινούπολιν

Ἡ διὰ τοῦ ἀπὸ 16 Μαρτίου — προηγουμένου ταχυδρομείου — τιμία σας, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς διεβιβάσατε παραγγελίαν διὰ φυσίγγια καὶ караβίνας, καὶ μᾶς ἐμβάσατε Λίρας Ἀγγλίας 380 εἰς τρία (χαρτο)νομίσματα πρὸς πληρωμήν, δεόντως ἐλήφθη.

Ἐξετελέσαμεν τὴν ἐντολήν σας τὴν 16 τρέχοντος (μηνὸς) καὶ ἐκλείσαμεν ναῦλον ἐπὶ ἐνὸς πλοίου τὸ ὁποῖον θ' ἀνεχώρει ἀμέσως διὰ Λίβερπουλ, ἀλλὰ τὴν στιγμὴν τῆς φορτώσεως τῶν ἐμπορευμάτων τούτων, βάσει τῶν ὁδηγιῶν σας, εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν κυρίων Ἀδελφῶν Παπαγιάννη καὶ Bald & Cambell, ἐλάβομεν ἐπιστολὴν τοῦ πρώτου ἐκ τῶν οἴκων τούτων, ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ τελευταία μας ἀποστολὴ φυσιγγίων (ἡ γενομένη) διὰ λογαριασμόν σας εἰς παραλαβήν των, κατεσχέθη παρὰ τῆς ἀγγλικῆς κυβερνήσεως καὶ κατεστράφη, οἱ δὲ ἐν λόγῳ κύριοι μᾶς συνιστοῦν νὰ μὴ τοῖς ἀποστείλωμεν ἄλλην φορὰν «εὐφλεκτα ἐμπορεύματα». Τὸ ἐμπόρευμα εἶναι καθ' ὅλα ἔτοιμον, ἐπειδὴ ὅμως οἱ κ. κ. Παπαγιάννη λέγουν ὅτι σᾶς ἔγραψαν (σχετικῶς), ἀναμένομεν νὰ λάβωμεν ἀπὸ τῆς μιᾶς στιγμῆς εἰς τὴν ἄλλην τὰς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὁδηγίας σας. Συνημμένως (σᾶς στέλλομεν) ἀντίγραφον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς.

Ἐπεχρεώθημεν ν' ἀγοράσωμεν 10 караβίνας ἀντὶ 6, διότι τὸ ἐργοστάσιον δὲν πωλεῖ ὀλιγώτερον τοῦ 1 κιβωτίου (τὸ ὁποῖον περιέχει 10 ὅπλα). Ἐξ ἄλλου, ἐὰν ἠγοράζαμεν ἐκτὸς τοῦ ἐργοστασίου, θὰ ἐπληρώναμεν δι' 6 ὅπλα τὸ ποσὸν ὀλοκλήρου τοῦ κιβωτίου.

Δεδομένου ὅτι παρηγγείλατε 6 χιλιάδας φυσιγγίων δι' 6 ὅπλα, ἐσκέφθημεν ὅτι θὰ ἠθέλετε 1000 φυσίγγια δι' ἕκαστον ὅπλον, καὶ συνεπῶς ἠγοράσαμεν 10.000 φυσίγγια διὰ τὰς 10 αὐτὰς караβίνας.

Οὕτω, ἔχομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὴν διάθεσίν σας 20 κιβώτια περιέχοντα 100.000 φυσίγγια καὶ ἐπὶ πλέον 2 κιβώτια περιέχοντα 10.000 φυσίγγια καὶ 1 κιβώτιον περιέχον 10 καραβίνας «Οὐίντσε-στερ».

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι οἱ κ. κ. Bald & Cambell δὲν μᾶς ἔγραψαν νὰ μὴ στείλωμεν τὰ φυσίγγια, ἀλλὰ φοβούμενοι μήπως καὶ τὸ ἐμπόρευμα τοῦτο κατασχεθῆ καὶ καταστραφῆ, κατελήξαμεν (εἰς τὴν ἀπόφασιν) νὰ καθυστερήσωμεν τὸ σύνολον τῆς φορτώσεως, ἐν ἀναμονῇ τῶν ὁδηγιῶν σας.

Εὐχαριστοῦντες ὑμᾶς διὰ τὴν παραγγελίαν σας, καὶ ἐλπίζοντες ὅτι ἡ καθυστέρησις αὕτη τῆς φορτώσεως (γενομένη παρὰ τὴν θέλησίν μας ἐννοεῖται) δὲν θὰ σᾶς ἀποθαρρύνῃ, καὶ ὅτι, ὡς ὑπεσχέθητε, θὰ μᾶς διαβιβάσητε ἐντὸς ὀλίγου μεγαλειτέραν παραγγελίαν, σᾶς διαβιβάζομεν, κύριε, τοὺς εἰλικρινεῖς μας χαιρετισμούς.

(ὑπογρ.) Β. Ἀζαριὰν & Σια¹⁰⁰

17.

Ἐγκύκλιος τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας» πρὸς τὴν «Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως». Δύο τετρασέλιδα (μία σελὶς κενὴ) ἐπὶ λευκοῦ χάρτου μὲ ὀριζοντίαν καὶ καθέτους ὑδατογραφημένας ραβδώσεις. Διαστάσεων 18 × 23,5 χιλ. Κείμενον λιθόγραφον. Ὁ τίτλος, αἱ ὑπογραφαὶ καὶ τὸ ὑστερόγραφον, προστεθειμένα ἰδιοχείρως.

Σύστασις ἐγγραφῆς εἰς τὸ ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως ἐκδοθὲν Δάνειον τῶν 25.000.000 φράγκων.

ΦΙΛΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Ἐν Ἀθήναις τὴν 1 Μαΐου 1867

Πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως¹⁰¹

Ἀδελφοί!

Ἐννατος ἤδη διατρέχει μὴν¹⁰² ἀφ' ἧς, μὴ δυνάμενοι πλέον νὰ ὑ-

¹⁰⁰) Εἰς τὸ γαλλικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς συνεπληρώθησαν αἱ συνήθεις ἐμπορικαὶ συντημῆσεις. Ἡ ἐν ἀρχῇ σύντημησις «Pr. P.» ὑποθέτομεν ὅτι σημαίνει «Précédente Poste» καὶ οὕτω συνεπληρώθη. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη τῶν ἐν Βοστώνῃ ἀρμενίων ἐμπόρων Β. Ἀζαριὰν καὶ Σιας ἀναφέρεται εἰς τὸ ἐπεισόδιον τῆς καταστροφῆς ἐν Λίβερπουλ τριῶν κιβωτίων μὲ φυσίγγια, τὴν ὁποίαν ἀνήγγειλαν εἰς τὸν Σκουλούδη οἱ Ἀδελφοὶ Παπαγιάννη διὰ τῆς δημοσιευθείσης ἀνωτέρω (Ἐγγραφον ἀριθ. 13) ἐπιστολῆς των.

ποφέρωσι τὸν ἀφόρητον τῶν Τούρκων ζυγόν, οἱ κάτοικοι τῆς ἡρωϊκῆς Κρήτης ἀγωνίζονται τὸν καλὸν ὑπὲρ πίστεως καὶ πατριδος ἀγῶνα.

Ἄσπλοι, ἄνευ μέσων, ἄνευ πολεμοφοδίων, ἤσαντο μόνοι ἀγῶνα παράτολμον ἐναντίον ἰσχυρᾶς αὐτοκρατορίας, ἧς ὁ στρατὸς ἀριθμεῖται κατὰ μυριάδας, κυρίας καὶ τῶν φρουρίων τῆς νήσου καὶ τῆς θαλάσσης διὰ σιόλου θωρακωτῶν πλοίων.

Μόνοι δὲ αἱ ἐπικουραὶ, αἱ ὀφειλόμεναι εἰς τὸν πατριωτισμὸν τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων διετήρησαν, ἄχρι τοῦδε, τὸν ἡρωϊκὸν ἐκεῖνον ἀγῶνα.

Καὶ οἱ λαοὶ τῆς Ἠπείρου, τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ βαρέος ζυγοῦ πιεζόμενοι, καὶ ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐμπορούμενοι πόθων, ἐστερημένοι δὲ παντὸς μέσου, ἀποροῦντες καὶ ὄπλων καὶ πυρίτιδος καὶ πάσης ἄλλης παρασκευῆς, τείνουσι τὰς χεῖράς των πρὸς τοὺς ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι ἀδελφούς των, ζητοῦντες τ' ἀπολύτως ἀναγκαῖα βοηθήματα, ὅπως μιμηθῶσι τὸ ἔνδοξον τῶν Κρητῶν παράδειγμα.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ διάφοροι ἐν τῇ ἐλευθέρᾳ Ἑλλάδι Ἐπιτροπαὶ τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας», πεποιθυῖαι ὅτι ἡ ἐξέγερσις καὶ ἐν ταῖς Ἐπαρχίαις ταύταις ἐπίκειται, κύριον προέθεντο σκοπὸν τὴν συλλογὴν τῶν ἀναγκαιούτων πρὸς τοῦτο μέσων. Αἱ προσπάθειαι των, ἄχρι τοῦδε, δὲν ἐπήνεγκον τὸ ποθούμενον ἀποτέλεσμα. Ὁ κρητικὸς ἀγὼν ἀπορροφᾷ ὅλας τὰς προσφορὰς τῶν ἀπανταχοῦ φιλογενῶν Ἑλλήνων

Ἀλλὰ ποῦ ἠκούσθη ὅτι ἐπανάστασις κατὰ ἰσχυρᾶς αὐτοκρατορίας δύναται νὰ συντηρηθῇ μόνον δι' ἐκουσίων δωρημάτων, δι' ἰδιωτικῶν ἐλεῶν;

Καὶ αὐτὰ τὰ ὑπὲρ τῆς Κρήτης ἄχρι τοῦδε γεγόμενα, ἀποδεικνύουσι τρανώτατα πόσον βαθεῖα εἶναι παρ' ἡμῖν ἡ συναίσθησις τοῦ πρὸς τὴν Πατρίδα καθήκοντος. Οὐχ' ἦτιον, ὅμως, αἱ ἀτομικαὶ θυσίαι δὲν ἀρκοῦν.

Αἱ Ἐπαρχίαι τῆς Στερεᾶς στεροῦνται τῶν ἀναποφεύκτων πρὸς ἐπανάστασιν μέσων. Ἀλλὰ καὶ ἂν ριφθῶσιν εἰς παράτολμόν τι καὶ ἀπελπιστικὸν κίνημα, πόθεν καὶ πῶς ἀρυσθήσονται τὰ πρὸς συντήρησιν τοῦ ἀγῶνός των ἀπαιτούμενα μέσα;

¹⁰¹⁾ Ἐκ τοῦ ἐγγράφου τούτου συνάγεται ὅτι συνεστήθη καὶ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἰδιαίτερα ἐπιτροπὴ τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας» συμφώνως μὲ τὴν σύστασιν τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῆς «Φιλικῆς Ἐταιρείας» πρὸς τοὺς Ἡροκλῆν Βασιάδην καὶ Α. Βαφιάδην τὴν περιεχομένην εἰς τὸ ἀνωτέρω ἔγγραφον ἀριθ. 11.

¹⁰²⁾ Ἡ προκήρυξις τῆς Γενικῆς Συνελεύσεως τῶν Κρητῶν πρὸς τὸν κρητικὸν λαὸν ἐξεδόθη ἐν Κάμποις Κυδωνίας τὴν 7 Σεπτεμβρίου 1866. Βλ. τὸ κείμενον αὐτῆς ἐν Τσιριντάνη, ἐνθ' ἀν. τόμ. Α', σελ. 431.

Καὶ αὐτὸς δὲ τῆς Κρήτης ὁ ἀγὼν, ἂν καὶ μετ' ἀπαραμίλλου καρτερίας διεξαγόμενος, καὶ ὑπὸ τῆς τύχης παραβόλως βοηθούμενος, δὲν ἠδύνατο νὰ παρέχῃ ἐλπίδα ὀριστικῆς ἐπιτυχίας, ἂν μὴ ἐπήροχαιο ἢ ἐπ' αἰσίοις ἀρξαμένη ἤδη τῶν Μεγάλων Δυνάμεων παρέμβασις, καὶ τοῦτο διότι ἡ Τουρκία κρατεῖ τὰ φρούρια, καὶ πρὸ πάντων διότι εἶναι κυρία τῆς θαλάσσης.

Δῆλον δὲ τοῖς πᾶσιν, οἱ οἱ Χριστιανοί, ἐπαναστατήσαντες κατὰ τῆς Πύλης, δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχωσι τοῦ ποθομένου, ἔὰν μὴ πρῶτον γενῶσι κύριοι τῆς θαλάσσης.

Ἡ διπλωματικὴ παρέμβασις εἶναι πάντοτε ἀμφίβολος, σπανίως ἐνεργουμένη καὶ σπανιώτερον ἐπιτυγχάνουσα. Παραδείγματα ἔστωσαν τὰ τῆς Πολωνίας καὶ τὰ τῆς Δανίας.

Αἱ ἰδιωτικαὶ προσπάθειαι καὶ θυσίαι, ὅσον μεγάλαι καὶ ἂν ὑποτεθῶσιν, εἰσὶν ὅλως ἀνεπαρκεῖς πρὸς αἰσίαν ἀποπεράτωσιν ἐπαναστάσεως κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἄλλ' ἢ ἐλευθέρα Ἑλλάς, τὸ ἐκ τῶν θυσιῶν καὶ ἀγώνων τῆς ὅλης Ἑλληνικῆς φυλῆς παραχθὲν τοῦτο βασιλείον, δὲν ἔχει, ἄραγε, ὡς κεφαλὴ, καθήκοντα πρὸς αὐτήν;

Ἄν ἡ Ἑλλάς εἶχε σήμερον στρατὸν καλῶς ὀργανισμένον καὶ πρὸ πάντων στόλον ἀξιόμαχον, δὲν ἠθέλον ἔχει ἄλλως καὶ τὰ τῆς Κρήτης καὶ τὰ τῶν Ἐπαρχιῶν τῆς ξηρᾶς;

Δὲν ἐννοοῦμεν ἐντεῦθεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔπρεπεν, ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, παραβιάζουσα τοὺς κανόνας τοῦ διεθνοῦς δικαίου, ν' ἀναστατώσῃ τὰς ὁμόρους ἐπαρχίας, ἢ καὶ, ἐπαναστατησῶν αὐτῶν αὐθορμήτως, νὰ κηρύξῃ ἀμέσως πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας.

Ἄν ὁμως, ἡ Τουρκία ἔβλεπε σήμερον ἀπέναντι αὐτῆς τὴν Ἑλλάδα κατηρτισμένην ὡς προεορέθη, καὶ ἐτοιμὴν, ἐν ἀνάγκῃ, νὰ καταπολεμήσῃ τὸν στόλον τῆς καὶ νὰ παρέμβῃ διὰ τοῦ στρατοῦ τῆς μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῶν ἐπαναστατιῶν, βεβαίως δὲν ἠθέλε διστάσει ν' ἀκολουθήσῃ τὰς, εἰς μάτην ἄχρι τοῦδε, διδομένας αὐτῇ συμβουλὰς ὑπὸ τῶν Μεγάλων Δυνάμεων.

Ἡ ἀληθῆς αὕτη ἐκτίμησις τῶν καθηκόντων τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου κατέστη σήμερον γενικὴ.

Διὰ ταῦτα ἡ Κυβέρνησις αὐτοῦ ἔλαβεν ὅλα τὰ ἐπ' αὐτῇ μέτρα ὅπως φθάσῃ τὸ Βασίλειον εἰς τὴν περιωπὴν ταύτην, ἀφ' ἑνὸς μὲν προκηρύξασα δάνειον Φρ. 25.000.000, ἀφ' ἑτέρου δὲ αὐξήσασα τοὺς δημοσίους φόρους, ὅπως ἐπαρκῶσι καὶ εἰς τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας καὶ εἰς τὴν πληρωμὴν τῶν τόκων τοῦ δανείου.

Τὸ δάνειον τοῦτο, ὡς γνωρίζετε, λαμβάνοντες γινῶσιν τοῦ Νόμου τῆς 12/24 Ἀπριλίου 1867, σύγκειται ἐκ Φρ. 25.000.000 ὀνομαστικοῦ

κεφαλαίου, ἐκδίδονται δὲ αἱ ὁμολογίαι ἐπὶ καταβολῇ τῶν τεσσάρων πέμπτων τοῦ ὀνομαστικοῦ κεφαλαίου ἐπὶ τόκῳ ὀκτὼ τοῖς ἑκατὸν ὥστε ὁ δανείζων λαμβάνει τόκον δέκα τοῖς ἑκατὸν ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ πραγματικῶς καταβληθέντος κεφαλαίου, κερδίζει δὲ πρὸς τούτοις εἴκοσι τοῖς ἑκατὸν κατὰ τὴν ἐξόφλησιν τῆς ὁμολογίας, ὥστε παρέχει ἀρκετὰς ὠφελείας εἰς τοὺς δανειστὰς καὶ ἐξασφαλίζεται πληρέστατα ἢ πληρωμὴ τῶν τε τόκων καὶ τοῦ καθ' ἑξαμηνίαν πληρωθησομένου κεφαλαίου, διότι πρὸς τοῦτο προσδιορίζονται τὰ ἔσοδα τῶν Τελωνείων Πατρῶν, Πειραιῶς καὶ Ἀθηνῶν, τὰ ὅποια ὑπερβαίνουν κατὰ πολὺ τὸ ἀπαιτούμενον πρὸς πληρωμὴν τῶν τόκων καὶ χρεολύτρων ποσόν.

Τὰ ἔσοδα τῶν Τελωνείων αὐτῶν, παραδίδονται εἰς τὴν Τράπεζαν καὶ πᾶς κάτοχος ὁμολογίας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ καταδιώξῃ ποινικῶς ἐπὶ ὑπεξαιρέσει καὶ ἀπάτῃ τὸν προῖσιτάμενον ἐκεῖνον τῶν Τελωνείων, ὅστις ἤθελε κάμει οἴανδῆποτε ἄλλην χρῆσιν τῶν ἐσόδων τοῦ Τελωνείου ¹⁰³.

Τὰ ἐκ τοῦ δανείου τούτου προκύφοντα κεφάλαια ὄρισται ὅπως χρησιμοποιήσωσιν ἀποκλειστικῶς κατὰ μὲν τὰ δύο τρίτα εἰς ἀγορὰν πλοίων καὶ προμήθειαν ὑλικοῦ διὰ τὸν στρατὸν καὶ τὸ Ναυτικόν, κατὰ δὲ τὸ ἓν τρίτον εἰς ἄλλας τῆς στρατιωτικῆς καὶ τῆς ναυτικῆς ὑπηρεσίας ἀνάγκας. Τὰ ἐκ τοῦ δανείου χρήματα συγκεντροῦνται ἅπαντα εἰς τὴν Τράπεζαν, αὕτη δὲ μόνη ἐνεργεῖ τὰς πληρωμάς.

Βλέπετε, ἐπομένως, ὅτι τὸ δάνειον τοῦτο καὶ ἐπικερδὲς εἶναι καὶ πληρέστατα ἐξησφαλισμένον. Βλέπετε δέ, πρὸ πάντων, ὅτι ἡ χρῆσις αὐτοῦ γενήσεται ἐξαιρετικῶς, ὅπως ἡ Ἑλλάς, ἐξοπλισθεῖσα κατὰ θάλασ-

¹⁰³) Τὸ πατριωτικὸν δάνειον τοῦ 1867, τὸ πρῶτον δημόσιον δάνειον τῆς Ἑλλάδος μετὰ τὸ δάνειον τῶν 60.000.000 τὸ χορηγηθὲν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1843 ὑπὸ τῶν Τριῶν Δυνάμεων, ἐκαλύφθη — κατὰ τὸν Παπαρηγόπουλον (ἐνθ' ἀν. τόμ. Γ', σελ. 327) — βραδέως ὑπὸ τῶν ἐν Ἑλλάδι καὶ ἰδίως ὑπὸ τῶν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ ἑλληνικῶν χρηματιστικῶν κύκλων. Οἱ Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ, προσθέτει ὁ Παπαρηγόπουλος, ἔπεμπον μὲν προθύμως εἰς τὰς ὑπὲρ Κρήτης ἰδρυμένας Ἐπιτροπείας, ἀλλὰ δυσκόλως ἐνεπίστευον τὰ χρήματα αὐτῶν εἰς τὴν Κυβέρνησιν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ δάνειον τοῦτο, κατὰ τὸν Ἀσπρέαν, (ἐνθ' ἄνωτ, τόμ. Β', σελ. 19), ἐξητιμίσθη ἐντὸς βραχυτάτου χρονικοῦ διαστήματος, διατεθὲν πρὸς ἀγορὰν δεκασχιλίων ὄπλων, ἱκανῶν πυρομαχικῶν, δύο πυροβολαρχιῶν καὶ τριῶν «ταχυπλόων».

Ὁ Ἀ. Ἀνδρεάδης (*Ἔργα, τόμ. ΙΙ, σελ. 357 - 8) γράφει τὰ ἑξῆς σχετικῶς μὲ τὸ δάνειον τοῦτο. «. . . Παρὰ τὸν πατριωτικὸν σκοπὸν τοῦ δανείου, ἀπητήθη διετία ὅπως ἀπορροφηθῶσι 100.000 μετοχαί. Ἀπὸ Ἀπριλίου 1867 μέχρι τέλους Δεκεμβρίου δὲν εἶχον τοποθετηθῆ εἰμὴ 45779 ὁμολογίαι. Τὸ 1868, καίτοι ηὔξηθη ὁ τόκος ἀπὸ 8 % εἰς 9 %, δὲν ἐτοποθετήθησαν εἰμὴ 14050 ἐδέησε δὲ νὰ παρέλθῃ καὶ τὸ 1869 διὰ νὰ εὔρουν ἀγοραστὰς καὶ αἱ ὑπόλοιποι 40171 ὁμολογίαι».

σαν καὶ ξηράν, ἀναλάβη ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῇ θέσιν, τὴν θέσιν τοῦ φυσικοῦ προστάτου τῶν καταπιεζομένων ὑπὸ τῆς Τουρκίας Χριστιανῶν.

Οὐδεὶς θέλει ἀρνηθῆ ὅτι ἡ πραγματοποίησις τοῦ δανείου τούτου, εἶναι ἡ σπουδαιότερα ἐγγύησις τῆς πραγματοποιήσεως τῶν πόθων τῆς ὅλης ἑλληνικῆς φυλῆς. Ἐὰν πεισθῶσι δὲ πάντες ὅτι σήμερον ἐπαναλαμβάνεται ὁ κατὰ τὸ 1821 ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγὼν, καὶ ἀφ' οὗ ἐπανελήφθη, δὲν πρόπει νὰ ἐγκαταλειφθῆ. Αἱ ἰδιωτικαὶ προσφοραὶ πρόπει νὰ ἐξακολουθῶσιν, ἵνα δι' αὐτῶν προπαρασκευασθῶσι τὰ πρῶτα κινήματα τῶν Χριστιανῶν τῶν δούλων ἐπαρχιῶν. Ἄλλ' ἡ διεξαγωγή τῶν ὅλων, ἡ κυρία ὑποστήριξις καὶ ἡ ἐν καιρῷ τῶ δέοντι διεύθυνσις τοῦ ἀγῶνος εἶναι ἔργον καὶ καθῆκον τῆς Κυβερνήσεως τοῦ Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος. Πᾶσα δὲ ὀπισθοδρομία ἀποβαίνει ὀλεθρία.

Θὰ διστάσωσιν, ἄρα γε, οἱ φιλοπάτριδες, οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν ὑπὸ τὴν δουλείαν ἀδελφῶν των, νὰ καταθέσωσι μέρος τῶν κεφαλαίων των εἰς δάνειον ἐπικευδὲς καὶ πληρέστατα ἠσφαλισμένον, ὅταν ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τοῦ δανείου αὐτοῦ ἐλπίζεται ἡ ἐπιτυχία τῶν ἀπ' αἰῶνων πόθων τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς;

Δὲν ἐδιστάσαμεν ποσῶς, μέλημα κύριον ἔχοντες, ὡς γνωρίζητε, τὴν προπαρασκευὴν τῶν μέσων πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, δὲν ἐδιστάσαμεν, λέγομεν, ἀλλὰ θεωροῦμεν ἀπ' ἐναντίας καθῆκον ἡμῶν ἱερὸν ὅπως προτρέψωμεν πάντας τοὺς ὁμογενεῖς ἵνα λάβωσι μέρος εἰς τὸ δάνειον τοῦτο, καὶ παράσχωσιν οὕτω τὴν μεγαλειτέραν τῶν ἐκδουλεύσεων εἰς τὴν κοινὴν πατρίδα.

(Ἐπογραφαί)

† Ἀθηνῶν, Θεόφιλος¹⁰⁴
Μητροπολίτης

Ἀρτέμιος Ν. Μιχαηλίδης

(Κυκλικὴ σφραγίς)

ΕΝ Τῇ ΕΝΟΤΗΤΙ Η ΙΣΧΥΣ

Γ. Ἀ. Τισαμενός

Α. Κ. Μπάλας (:)

Σ. Καραϊσκάκης

Γ. Ἀ. Βασιλείου

Ἰ. Παπαζαφειρόπουλος

Ν. Δαμασκηνός

Ἀ. Παπαδόπουλος

Α. Καλ... (δυσανάγνωστος)

Ἐ. Γ. Τῆς Ἐταιρίας μας οὔσης μυστικῆς, παρακαλοῦμεν νὰ μὴ δοθῶσιν εἰς τὴν δημοσιότητα τὰ ὀνόματα ἡμῶν.

¹⁰⁴) Ἀπὸ τὴν ὑπογραφὴν τῆς μυστικῆς αὐτῆς ἐγκυκλίου, ἀποκαλύπτεται διὰ πρώτην φορὰν ὅτι ἡ μυστικὴ «Φιλικὴ Ἐταιρεία», ἡ σκοπὸν ἔχουσα τὴν ἐξέγερσιν τῶν βορείων ἐπαρχιῶν, δηλ. τῆς Θεσσαλίας, τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Μακεδονίας, διετέλει ὑπὸ τὴν προεδρίαν τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν

18.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν. Ἐκτυπον ἐπὶ σιγαροχάρτου πρέσσας ἐκ τοῦ πρωτοτύπου γεγραμμένου διὰ μελάνης κόπιας. Τρία φύλλα σιγαροχάρτου διαστ. 22 × 27 χιλ. φέροντα αὖξοντες ἀριθμοὺς σελίδων τοῦ βιβλίου κόπιας 495, 496 καὶ 497. Γραφὴ ἀγνώστου.

Φυγάδευσις ἐπὶ τῶν ψευδοπληρεξουσιῶν ἐκ Κρήτης.— Δημοσίευσις διαμαρτυρίας των εἰς τὰς ἑφημερίδας «Ὁμόνοια» καὶ «Levant Herald».— Ἀποστολὴ ἐπικουριῶν εἰς Κρήτην.— Ἐγγραφαὶ εἰς τὸ δάνειον τῶν Φρ. 25.000.000.— Ἀκατονόμαστος διαγωγὴ μερικῶν ἀθηναϊκῶν ἑφημερίδων.

Κων(σταντινούπο)λις τὴν 3 Μαΐου 1867

Σεβαστοὶ καὶ φίλτατοι ἀδελφοί,

Τέλος πάντων, μετὰ πολλοὺς μόχθους καὶ ἀγῶνας, τὸ ποθούμενον κατορθώθη ἐν μέρει¹⁰⁵. Τὴν παρελθοῦσαν Κυριακὴν ἐπεβιβάσαμεν ἐπὶ ἐκ τῶν πληρεξουσιῶν Σερβερ ἐπὶ δύο ἑλληνικῶν ἰστιοφόρων πλοίων, ἀποπλευσάντων αὐθημερὸν ἐντεῦθεν καὶ προσεχῶς θέλετε τοὺς δεχθῆναι εἰς Πειραιᾶ. Ἐφησαν καὶ διαμαρτύρησιν ἣν βλέπετε δημοσιευομένην ἐν τῷ συνημμένῳ φύλλῳ τῆς «Ὁμονοίας»¹⁰⁶. Ἴσως δὲ δημο-

Θεοφίλου. Ὁ Ἀθηνῶν Θεόφιλος (βλ. Κ. Α. Βοβολίνη, Ἡ Ἐκκλησία εἰς τὸν ἀγῶνα τῆς Ἐλευθερίας 1453 - 1953, Ἀθήναι 1952 σελ. 142) γεννηθεὶς εἰς Πάτρας τὸ 1790 μετέσχεν ἐνεργῶς τοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1821 ὡς συμπαραστάτης τοῦ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανοῦ.

¹⁰⁵) Τὸ «ποθούμενον» εἶναι ἡ φυγάδευσις τῶν ὑπὸ τοῦ Σερβερ ἀποσταλέντων εἰς Κωνσταντινούπολιν δῆθεν πληρεξουσιῶν τῶν Κρητῶν καὶ ἡ κατάθεσις διαμαρτυρίας των εἰς τὰς Πρεσβείας τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. βλ. λεπτομερῶς περὶ τούτου Τσιριντάνη ἐνθ' ἀν., τόμ. Β' σελ. 104 ἐφ. Τὴν ἐνέργειαν ταύτην εἶχεν ὑποδείξει ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἐν ὑστερογράφῳ τοῦ ἀνωτέρω ἐγγράφου ἀριθ. 13 πρὸς τὴν Ἐπιτροπὴν Κωνσταντινουπόλεως.

¹⁰⁶) Εἰς τὸ ὑπ' ἀριθ. 936 τῆς 3 Μαΐου 1867 φύλλον τῆς ἑφημερίδος «Ὁμόνοια» τὴν ὁποίαν ἐξέδιδεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁ Ι. Δ. Τανταλίδης ἐδημοσιεύθη ὄντως, ἐνεργείαις τῆς ἐπιτροπῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ «Διαμαρτύρησις» τῶν Κρητῶν πληρεξουσιῶν (βλέπε τὸ κείμενον αὐτῆς ἐν Τσιριντάνη ἐνθ' ἀνωτ. τόμ. Β', σελ. 109 - 110) ἡ ἐπιδοθεῖσα τὴν 25ην Ἀπριλίου 1877 πρὸς τοὺς ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεις τῆς Ἀγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Πρωσσίας, Αὐστρίας, Ἰταλίας καὶ Ἀμερικῆς, ὡς καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ «Ὁμόνοια» προτάσσει τῆς δημοσιεύσεως τὸ ἐξῆς εἰσαγωγικὸν σημείωμα: «Ἐπὶ ἐκ τῶν ἐνταῦθα πρό τινος καιροῦ ἐλθόντων χριστιανῶν πληρεξουσιῶν τῆς Κρήτης ἐπέδωκαν κατ' αὐτὰς εἰς τὰς ἐνταῦθα Πρεσβείας τῶν ἐπὶ Μεγάλων Δυνάμεων...ὡς καὶ εἰς τὴν τῆς Ἑλλάδος τὸ κάτωθι ἔγγραφον ὅπερ χάριν

σιευθῆ καὶ ἐν τῷ σημερινῷ φύλλῳ τοῦ *L(evant) Herald* ὡς ὑπεσχέθη ἡμῖν, ἀλλ' ἀκόμη δὲν διενεμήθη¹⁰⁷. Ἡ διαμαρτυρησίς των αὕτη ἐπεδόθη χθὲς εἰς ὄλας τὰς Πρεσβείας πρὸς ἅς ἀπευθύνεται. Θέλομεν μεταχειρισθῆ ἅπαντα τὰ ἐφικτὰ μέσα πρὸς φυγάδευσιν καὶ ἄλλων ἐκ τῶν συναδέλφων των. Τὸ πρᾶγμα θὰ ἦτο μείζονος ἀξίας, ἂν συνέβαινεν εἰς τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ καὶ ἵν' δὲν σιερεῖται σημαντικότητος, ὡς καλῶς ἐννοεῖτε. Μᾶς ἄφισαν ἵνα τοῖς πέμψωμεν τὰ ἐνδύματά των, καὶ ἀφικόμενοι, εἰδοποιήσατε αὐτούς, παρακαλοῦμεν, νὰ ἡσυχάζωσιν ὅτι ἐγκαίρως θέλομεν τοῖς τὰ ἀποστείλει, ὡς τοὺς ὑπεσχέθημεν. Τὰ πλοῖα εἶναι τὸ ἐλληνικὸν βρῆκιον «Θεοφύλακτος» πλ(οιάρχου) Κωνσταντίνου Ἑλιοπούλου καὶ τὸ ἐλληνικὸν βρῆκιον «Μπίλιω» πλοίαρχου Λαζάρου Βατσαξῆ, ὡς μᾶς εἶπον δὲ οἱ ἀξιότιμοι αὐτοὶ πλοίαρχοι, πιθανὸν νὰ μὴ ἐγγίσωσι καὶ τὰ δύο πλοῖα εἰς Πειραιᾶ, ἀλλὰ ὅτι θὰ τοὺς παραλάβῃ ἐν τῷ πελάγει ὄλους τὸ ἕτερον ἐξ αὐτῶν, ἀφεύκτως προωρισμένον διὰ Πειραιᾶ, καὶ τοῦτο εἶναι ὁ «Θεοφύλακτος». Ἐκ τῶν ἐπτά, ὀφείλομεν νὰ κάμωμεν ἰδιαιτέραν τινα μνεῖαν ὑπὲρ τοῦ Ἀποστόλου Χαιρέτη πολὺ συντελέσαντος παρὰ τοῖς συναδέλφοις του εἰς τὴν φυγάδευσιν.

Τὰ μελιτοῖα πλοῖα περὶ ὧν σᾶς ἐγράψαμεν προλαβόντως, δὲν ἀπέ-

περιεργείας, φέρομεν εἰς γνῶσιν τῶν ἡμετέρων ἀναγνωστικῶν. Οἱ ὑπογραφόμενοι ἐπραγματοποίησαν, ὡς πληροφορούμεθα, τὴν ἐν τῷ ἐγγράφῳ ἀναφερομένην ἀπέλευσίν των, ἃ δὲ ἄλλοι δὲ ποῦ διευθύνθησαν». Οἱ ὑπογράφωντες τὸ ἐγγράφον «πληρεξούσιοι» ἦσαν οἱ Ἰωάννης Μουρελάκης, Χ. Ν. Τουτουναζάκης, Ἀπόστολος Χαιρέτης, Νικόλαος Μανουσάκης, Δημήτριος Μαλαγαρδῆς (τὸ ὄνομα τούτου ἢ «Ὀμόνοια» τὸ δημοσιεύει λελανθασμένως ὡς «Μολογαριᾶς» προσθέτουσα τὴν μνεῖαν «δυσανάγνωστον») Ἰωάννης Δασκαλάκης καὶ Γεώργιος Καπνιστός. Ἡ μνεῖα ἐν τῷ εἰσαγωγικῷ σημείωματι τῆς «Ὀμονοίας» ὅτι εἶναι ἄγνωστον ποῦ διευθύνθησαν οἱ ἀποδράσαντες πληρεξούσιοι ἐγένετο προφανῶς πρὸς παραπλάνησιν τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν.

¹⁰⁷) Εἰς τὸ φύλλον τῆς 15ης Μαΐου (ν. ἡ) ἢ 3 Μαΐου 1867 κατὰ τὸ παλαιὸν ἡμερολόγιον, τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐκδιδομένης ἀγγλοφώνου ἐφημερίδος «*Levant Herald*» ἐδημοσιεύθη ὁμοίως ἐν ἀγγλικῇ μεταφράσει ἢ διαμαρτυρία τῶν Κρητῶν πληρεξουσίων, μὲ τὸ ἐξῆς εἰσαγωγικὸν σημείωμα τοῦ ἐκδότου «Ἐπτά ἐκ τῶν χριστιανῶν πληρεξουσίων τῆς Κρήτης ἐδραπέτευσαν (have decamped) τὴν παροῦσαν ἑβδομάδα, ἀφοῦ—κατὰ τὴν ἐντοπίαν ἐλληνικὴν ἐφημερίδα «Ὀμόνοια» εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκει καὶ ἡ εὐθύνη τῆς δημοσιεύσεως τοῦ ἐγγράφου—ἀπηύθυναν τὴν κάτωθι διαμαρτυρίαν εἰς τὰς Πρεσβείας τῆς Βρετανίας, Γαλλίας, Ρωσίας, Αὐστρίας, Πρωσσίας, Ἰταλίας καὶ Ἀμερικῆς». Τὸ ὅτι τὸ εἰς τὴν «*Levant Herald*» δημοσιευθὲν κείμενον τῆς διαμαρτυρίας δὲν ἀπετέλει ἀντιγραφὴν τοῦ δημοσιεύματος τῆς «Ὀμονοίας» συνάγεται καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι καὶ τὰ δύο φύλλα ἐξεδόθησαν τὴν ἰδίαν ἡμέραν ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὸ ἀγγλικὸν κείμενον ἢ ὑπογραφή τοῦ Δ. Μαλαγαρδῆ δημοσιεύεται ὀρθῆ ἐνῶ εἰς τὴν «Ὀμόνοια» ἐδημοσιεύθη λελανθασμένη (βλ. ἀνωτέρω σημ. 106).

πλευσαν πρὸς παραλαβὴν τῶν Κιρκασίων¹⁰⁸. Ζητήσαντα καὶ μὴ λαβόντα τὴν συμπεφωνημένην προκαταβολὴν ναύλου, διεμαρτυρήθησαν καὶ διέλυσαν τὰ ναυλοσύμφωνα. Ὡστε, ἡ ὑπόθεσις αὕτη ἐματαιώθη.

Κατ' αὐτάς, νέαι πάλιν ἐπικουραὶ μὲ ζωοτροφὰς καὶ πολεμοφόδια, ἀπέπλευσαν πάραυτα εἰς Κρήτην μὲ πολεμικὰ πλοῖα¹⁰⁹.

Ἀπὸ τοῦ Σαββάτου ἔχομεν τηλεγραφικῶς τὰ τρόπαια τῶν ἰδικῶν μας κατὰ τοῦ Ὁμέρ καὶ Μεχμέτ Πασσᾶ, καὶ ἀγαλλόμεθα¹¹⁰.

Ἐλάβομεν τὰς ἀποσταλείσας διὰ τοῦ κ. Μαλλικοπούλου κεκυρωμένας ἀποδείξεις καὶ παρακαλοῦμεν νὰ ἔχωμεν καὶ τὰς ὀλίγας ἐναπολείπομένας παρ' ὑμῖν. Αἱ ἔγγραφαὶ τοῦ δανείου ἤρξαντο εἰς τὸ Προξενεῖον¹¹¹. Εἶναι ἡ ἀρχή, καὶ ἡ ἀρχή, γνωρίζομεν πάντες, εἶναι τὸ δυσκολώτερον μέρος πάντοτε. Καταβάλλεται πᾶσα ἐνέργεια, ὅσον καὶ τὸ ἐφ' ἡμῖν, ἀλλὰ δυστυχῶς φαίνεται ὅτι πολλὰ πρόκεινται ἐμπόδια νὰ ὑπερνικηθῶσι, καὶ προσεχῶς γράφωμεν πάλιν, ὅ,τι καλλίτερον, ὡς ἐλπίζομεν, ἔξομεν. Ὅ,τι δὲ λυπεῖ, καὶ λυπεῖ βαθέως, τοὺς ἔξω φιλοπατριδας, εἶναι ἡ ἀκατονόμαστος διαγωγὴ τινῶν τῶν ἀθηναϊκῶν ἐφημερίδων, αἵτινες διὰ δημοσιεύσεων ἀνοήτων καιρίως βλάπτουσι καὶ εἰς τὴν πρόοδον τῆς σοβαρωτάτης ταύτης ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Πρὸς Θεοῦ! Δηφθήτω πᾶν μέτρον δι' αὐτοὺς τοὺς ἀνθρώπους, οἵτινες δωρεὰν προδίδουσι μεγάλα καὶ ἱερὰ ἐθνικὰ συμφέροντα.

Χαίρειτε

(Ἵπογραφαὶ)

Ἡροκλῆς Βασιάδης

Στέφ. Σκουλούδης

Ἄ. Βαφιάδης

Ἰω. Φ. Γκιῶν

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Κρητῶν

Σ(εβαστὴν) Κεντρικὴν ἐν Ἀθήναις

Ἐπιτροπὴν

¹⁰⁸) Ἡ Ὑψηλὴ Πύλη εἶχεν ἀποφασίσει πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν ἐπαναστατημένων Κρητῶν, νὰ μεταφέρῃ καὶ ἐγκαταστήσῃ εἰς Κρήτην 50.000 ἀγρίων Κιρκασίων μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των. (Βλ. Τσιριντάνη ἐνθ' ἄνωτ., τόμ. Α', σελ. 487 καὶ τόμ. Β', σελ. 56).

¹⁰⁹) Πρόκειται, προφανῶς, περὶ ἀποστολῶν εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἐν Κρήτῃ, τουρκικοῦ στρατοῦ.

¹¹⁰) Βλ. Τσιριντάνη ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. Β', σελ. 201.

¹¹¹) Πρόκειται περὶ ἔγγραφῶν εἰς τὸ Πατριωτικὸν Δάνειον τοῦ 1865 περὶ τοῦ ὁποίου βλ. ἄνωτέρω σημ. 103.

19.

Ἐπιστολή τοῦ ἐν Βοστώνῃ τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν οἴκου V. Azarian & Co, πρὸς τὸν Στέφανον Σκουλούδη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τετρασέλιδον (δύο σελίδες κεναὶ καὶ μία σελὶς μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς) διαστάσεων 23 × 28 χιλ. ἐπὶ ὑποκυάνου χάρτου γραφῆς ἄνευ ὑδατογραφήματος ἢ γραμμογραφήσεως. Γραφὴ ἀγνώστου.

Συμπληρωματικαὶ ἐξηγήσεις διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν φυσιγγίων ἐν Λίβερπουλ. — Ἄρνησις ἐκτελέσεως παραγγελιῶν δι' ἀποστολὰς μέσῳ Λίβερπουλ.

Boston, May 7th 1867

*Mr. Stefano Scouloudy
Constantinople*

Dear Sir,

Confirming our letter of the 23rd ulti(mo), we acknowledge receipt of your favor of the 16th idem through Mess(rs) Papayanni Bro(ther)s of Liverpool, contents of which we carefully noted.

We refer you to the copy of a letter we rec(eive)d from said Mess (ieurs) Papayanni Bro(ther)s by which you will perceive that the cartridges were not destroyed because the Captain of the «Compta» discharged them in Liverpool without notifying the proper authorities, but because all combustible articles are absolutely forbidden to be landed with or without notifying the Government.

Mess(ieurs) Papayanni Bro(ther)s speak on the subject very plainly and peremptorily, and request us not to ship those we have ready here, until further notice from them, and although we are exceedingly sorry to disappoint you, we must obey their orders.

Still we may hear from you directly by the cable in regard to shipping them on our vessel loading for Constantinople. In that case, we will do as you may request us.

We remain, Sir,

Very truly yours

(Sd) V. Azarian & Co

(Μετάφρασις)

Βοστώνη τῆ 7ῃ Μαΐου 1867

Κύριον Στέφανον Σκουλούδην
Κωνσταντινούπολιν

Κύριε,

Βεβαιοῦντες τὴν ἀπὸ 23ης παρελθόντος¹¹² ἐπιστολὴν μας, γνωρίζομεν τὴν λήψιν, μέσῳ τῶν ἐν Λίβερπουλ κυρίων Ἀδελφῶν Παπαγιάννη, τῆς ἀπὸ 16ης ἰδίου τιμίας σας, τὸ περιεχόμενον τῆς ὁποίας προσεκτικῶς ἐσημειώσαμεν.

Παραπέμπομεν ὑμᾶς εἰς τὸ ἀντίγραφον τῆς ἐπιστολῆς τὴν ὁποίαν ἐλάβομεν παρὰ τῶν εἰρημένων κυρίων Ἀδελφῶν Παπαγιάννη, καὶ ἐκ τῆς ὁποίας θ' ἀντιληφθῆτε ὅτι τὰ φυσίγγια δὲν κατεστράφησαν διότι ὁ πλοίαρχος τοῦ (πλοίου) «Compta» τὰ ἐξεφόρτωσεν εἰς Λίβερπουλ χωρὶς νὰ εἰδοποιήσῃ τὰς ἀρμοδίας ἀρχάς, ἀλλὰ διότι ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ἢ ἀποβίβασις εἰς τὴν ξηρὴν παντὸς εὐφλέκτου εἶδους, εἴτε εἰδοποιηθῆ εἴτε οὐ ἢ Κυβέρνησις.

Οἱ κύριοι Ἀδελφοὶ Παπαγιάννη ὁμιλοῦν λίαν εὐκρινῶς καὶ κατηγορηματικῶς ἐπὶ τοῦ ζητήματος, καὶ μᾶς ζητοῦν νὰ μὴ φορτώσωμεν ὅσα ἔχομεν ἔτοιμα ἐνταῦθα, μέχρις ὅτου λάβομεν νεωτέρας εἰδήσεις ἐκ μέρους των, καίτοι δὲ λυπούμεθα λίαν διότι σᾶς ἀπογοητεύομεν, εἴμεθα ἐν τούτοις ὑποχρεωμένοι νὰ ὑπακούσωμεν εἰς τὰς διαταγὰς των.

Παρὰ ταῦτα, ἐὰν ἔχομεν νέα σας ἀπ' εὐθείας διὰ τοῦ τηλεγράφου σχετικῶς μὲ τὴν φόρτωσιν τούτων ἐπὶ τοῦ πλοίου μας τὸ ὁποῖον φορτώνει διὰ Κωνσταντινούπολιν, θὰ πράξωμεν ὅπως θέλετε μᾶς ζητήσει¹¹³.

Μένομεν, Κύριε,

Ἵμέτεροι

(ὑπογρ.) Β. Ἀζαριάν & Σια

20.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν. Τετρασέλιδον (τρεῖς

¹¹²) Βλ. τὴν ἐπιστολὴν ταύτην, ἀνωτέρω ἔγγραφον 16 γεγραμμένην γαλλιστί. Ὁ Σκουλούδης, παρεπονέθη προφανῶς, διὰ τῶν Ἀδελφῶν Παπαγιάννη διὰ τὴν καταστροφὴν τῶν κιβωτίων μὲ τὰς μεταλλικὰς βολὰς, τῶν σταλέντων ἐξ Ἀμερικῆς.

¹¹³) Ἐδῶ οἱ Ἀδελφοὶ Ἀζαριάν, ἀφίνουσι νὰ ἐννοηθῆ ὅτι ἠμποροῦν νὰ στείλουν ἀπ' εὐθείας εἰς Κωνσταντινούπολιν τὰ πολεμοφόδια τὰ προοριζόμενα διὰ τὸν κρητικὸν ἀγῶνα.

σελίδες κεναί) διαστάσεων 21,5 × 27 χιλ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς μὲ ὕδατογραφημένας ὀριζοντίας γραμμάς. Γραφή ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη).

Ἀναγγελία ἀφίξεως εἰς Ἀθήνας τῶν ἀποδρασάντων ἐκ Κωνσταντινουπόλεως Κρητῶν δῆθεν πληρεξουσίων τοῦ Σερβερ Ἐφέντη. — Ὑποδείξεις διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τοῦ φυλακισθέντος Κρητὸς Σιονουδάκη.

Πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν.

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Ἐχομεν ἀνὰ χεῖρας τὰς ἀπὸ 26 Ἀπριλίου καὶ 13 Μαΐου ἐπιστολάς σας ¹¹⁴.

Οἱ ἐπὶ διαμαρτυρηθέντες πληρεξούσιοι τοῦ Σερβερ Ἐφέντη, ὡς βεβαίως θὰ ἐμάθετε μέχρι τοῦδε, ἔφθασαν πάντες εἰς Ἀθήνας τὴν παρελθοῦσαν ἑβδομάδα καὶ παρουσιάσθησαν ἀμέσως εἰς ἡμᾶς. Χθὲς ἀνεχώρησαν πάντες διὰ Σύρον καὶ ἐκεῖθεν διὰ Κρήτην ¹¹⁵. Ἀναχωροῦντες, μᾶς παρεκάλεσαν νὰ σᾶς γράψωμεν νὰ λάβητε τὴν καλωσύνην ν' ἀποστείλητε εἰς Σύρον μὲ πρώτην εὐκαιρίαν τὰ πράγματα αὐτῶν, τὰ ὅποια, ἀναχωροῦντες κατεσπευσμένως, ἀφῆκαν εἰς τὰς οἰκίας τῶν κυρίων Ἀν. Σακελλαρίδη καὶ Μηνᾶ Μαράσογλου.

Εἰς μίαν τῶν πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολῶν μας, εἴχομεν ἐγκλείσει ἐπιστολὴν ἐνὸς τῶν ἐνταῦθα προσφύγων Κρητῶν, πρὸς ἓνα τῶν μεινάντιων αὐτόσε πληρεξουσίων, Κουρμούλην καλούμενον, ἐπληροφορήθημεν δὲ ὅτι κατὰ τὴν ἐπίδοσιν αὐτῆς, ἐφυλακίσθη εἰς Κρής, Σιονουδάκης τ' ὄνομα. Πολὺ σᾶς παρακαλοῦμεν, κατὰ παράκλησιν καὶ πολλῶν ἄλλων ἐνταῦθα Κρητῶν, νὰ ἐνεργήσητε, εἰ δυνατὸν, εἰς τὴν ἀποφυλάκισίν του.

Δεχθῆτε τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 16 Μαΐου 1867

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν
Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ

(Ὑπογραφαί)

Λέων Μελάς

Γεώργιος Π. Σκουζὲς

Ἰ. Σκαλτσούνης

Δ. Μαυροκορδάτος

Μ. Ρενιέρης

(Σφραγίς κυκλική)

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

¹¹⁴) Αἱ δύο αὗται ἐπιστολαὶ τῆς Ἐπιτροπῆς Κωνσταντινουπόλεως δὲν ἀνευρέθησαν εἰς τὸ περιελθὸν εἰς χεῖρας μας ἀρχεῖον Σκουλούδη. Προφανῶς ἀνα-

21.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Κωνσταντίνῃ τῆς Ρουμανίας Μενελάου Νεγρεπόντη πρὸς τὸν Στέφανον Σκουλούδην εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τετρασέλιδον (δύο σελίδες κεναί) διαστάσεων 27 × 21,5 χιλ. ἐπὶ κυανοῦ χάρτου γραφῆς, ἄνευ ὑδατογραφίσεως ἢ γραμμογραφίσεως. Γραφὴ ἀγνώστου.

Ἀναγγελία ἔγγραφῶν εἰς τὸ Ἐθνικὸν Δάνειον. — Παράπονα κατὰ τῶν «βαθυπλούτων» Χίων δι' ἔλλειψιν προθυμίας.

Κωνσταντιζα 10/22 Ἰουλίου 1867

Κύριε Στέφανε Σουγδουρῆ¹¹⁶

Εἰς Κωνσταντι(αντινοῦ) πόλιν

Ἐπιστρέψας ἐνταῦθα, εὗρον τὴν φιλικὴν ἐπιστολήν σας, εἰς ἣν εὐχαρίστως ἀπαντῶ.

Ἐπληροφορήθην ὅτι ὁ κύριος Κανάκης ἔλαβε τὴν φροντίδα, κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου ἐντεῦθεν, νὰ συλλέξῃ ὑπογραφάς τινὰς περὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Δανείου, παρὰ τῶν ἐδῶ ὁμογενῶν. Ἡμεῖς ὡς βεβαίως γνωρίζετε, ἐλάβομεν τὸ μέρος μας ἐν Γαλαζίῳ. Παρ' ἐλπίδα, θεωρῶ ὅτι πολλοὶ τῶν ὁμογενῶν, καὶ ἰδίως ἐκ τῶν βαθυπλούτων Χίων μας, δὲν ἔδειξαν τὴν δέουσαν προθυμίαν εἰς τὴν κρισιμωτάτην ταύτην περίστασιν¹¹⁷ ἐνῶ ἡ πτωχὴ, ἀλλ' ἔνδοξος πατρίς μας, παρ' αὐτῶν πολλὰ ἤλπιζεν. Ἡμαρ ἐλεύσεται.

Μὴν λείπετε, φίλιτε Στέφανε, πάσαις δυνάμεσι νὰ ὑπηρετῆτε τὴν πατρίδα, καὶ σὰς παρακαλῶ γράφετέ με συνεχῶς περὶ ὅλων, θέλετε δ' ἔχει καὶ ἐμέ, ἀείποιτε, βοηθόν σας προθυμότετον.

Σὰς ἀσπάζομαι ἀδελφικώτατα, ὅπως ὑμέτερος¹¹⁸
(Ἵπογρ.) Μεν. Ἰ. Νεγρεπόντης

Ἐπὶ τοῦ ἔξωφύλλου τῆς ἐπιστολῆς, ὑπάρχει ἡ διεύθυνσις:

φέρονται εἰς τὸ ζήτημα τῶν Κρητῶν πληρεξουσίων διὰ τοὺς ὁποίους βλ. ἀνωτέρω ἔγγραφα ἀριθ. 13 καὶ 18.

¹¹⁵) Οἱ Κρητες πληρεξούσιοι, ὡς ἀναφέρει ὁ Τσιριντάνης (τόμ. Β', σελ. 110) πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς των ἐξ Ἀθηνῶν, ἐγένοντο δεκτοὶ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Γεωργίου Α' ὁ ὁποῖος τοὺς συνεχάρη διὰ τὴν θαρραλέαν στάσιν των.

¹¹⁶) Ἄγνωστον διατὶ ὁ Νεγρεπόντης προσφωνεῖ τὸν Σκουλούδην μὲ τὸ ψευδώνυμον Σουγδουρῆς, ἐφ' ὅσον ἡ ἐπιστολὴ του φέρει καθαρὰ ὀπισθεν τὴν διεύθυνσιν τοῦ Σκουλούδη.

¹¹⁷) Προφανῶς ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπροθυμίαν τῶν Χίων νὰ ἐγγραφοῦν εἰς τὸ Πατριωτικὸν Δάνειον. Βλ. καὶ ἀνωτέρω σημ. ἀριθ. 103.

¹¹⁸) Αἱ διὰ ἀραιῶν στοιχείων φράσεις, ἔχουν γραφῆ ἰδιοχείρως ὑπὸ τοῦ Νεγρεπόντη.

Sr. Stef. Scouloudi, Constantinople καὶ ἡ σφραγὶς Lloyd Agenzia - Kustendje δεικνύουσα ὅτι ἡ ἐπιστολὴ ἐστάλη διὰ τοῦ ἐν Κωνσταντίνου Πρακτορείου τοῦ Αὐστριακοῦ Λόυδ.

22.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς, πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν. Τετρασέλιδον (τρεῖς σελίδες κεναὶ) διαστάσεων 21,5 × 27 χιλ. ἐπὶ κυανοῦ χάρτου γραφῆς μὲ ὕδατεγραφημένας ὀριζοντίας γραμμὰς. Γραφὴ ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη).

Ἀποδείξεις παραλαβῆς εἰσφορῶν.— Διαβίβασις μέσῳ τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἑλληνικῆς Πρεσβείας τῆς πρὸς Azarian ἐπιστολῆς.— Ἡ παραλαβὴ τῶν γυναικοπαίδων ἐνεψύχωσε τὴν ἐπανάστασιν.

Πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν.

Ἀξιότιμοι Κύριοι,

Σᾶς ἀποστέλλομεν ἔγκλειστον τὴν διπλότυπον ἀπόδειξιν τῆς παραλαβῆς τῶν διακοσίων ἐξήκοντα λιρῶν καὶ εἴκοσι Ναπολεονίων, τὰ ὅποια διὰ τοῦ Κυρίου Νάζου μᾶς ἐμβάσατε.

Σᾶς ἀποστέλλομεν πρὸς τούτοις καὶ 11 φυλλάδια ἐπικεκυρωμένα. Τὴν πρὸς τὸν κ. Azarian ἐπιστολὴν, ἣν ἔγκλειστον εἰς τὴν ἀπὸ 7 λήγοντος ἐπιστολῆν σας μᾶς ἐστείλατε, ἐστείλαμεν εἰς Boston διὰ τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ἑλληνικῆς Πρεσβείας, ὅπως ἀσφαλέστερον περιέλθῃ εἰς χεῖράς του ¹¹⁹.

Τὰ τῆς Κρήτης γνωρίζετε βεβαίως ἐκ τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν Δελτίων μας. Ἡ παραλαβὴ τῶν γυναικοπαίδων παρὰ τῶν εὐρωπαϊκῶν πλοίων ἐπέφερε μεγάλην ἐμψύχωσιν εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἣτις, μ' ὄλα τὰ τηλεγραφούμενα τοῦ Ὁμέρου περὶ ἐντελοῦς αὐτῆς καταπαύσεως, ὑφίσταται καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν. Μὴ παύετε οἶον παρακαλοῦμεν νὰ μᾶς κοινοποιῆτε ἐκάστοτε πᾶν ὅ,τι αὐτόσε συμβαίνει σχετικὸν πρὸς τὴν ἐπανάστασιν τῆς Κρήτης.

Σᾶς ἀσπαζόμεθα ἐγκαρδίως
Ἐν Ἀθήναις τῇ 26 Ἰουλίου 1867

¹¹⁹) Διὰ τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς ὁ Σκουλούδης προφανῶς ἀπαντᾷ εἰς τὸ πρὸς αὐτὸν σταλὲν ὑπὸ τοῦ οἴκου Ἀζαριαν γράμμα τῆς 7 Μαΐου 1867 τὸ ὅποιον βλ. ἄνωτέρω ἔγγρ. 19. Διὰ τὴν νεωτέραν ἀπάντησιν τοῦ οἴκου Ἀζαριαν βλ. κατωτέρω ἔγγραφον 24.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν
Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ
(Ἐπογραφαὶ)

Λέων Μελάς

Μ. Ρενιέρης

Γεώργιος Π. Σκουζές

Α. Φ. Παπαδάκης

(Σφραγίς)

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

23.

Μυστικὸν ὑπόμνημα τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς — ἀνυπόγραφον — πιθανῶς συνταχθὲν ὑπὸ Ἡροκλέους Βασιάδου. Ἐκτυπον ἐπὶ σιγαροχάρτου πρέσσας ἐκ τοῦ πρωτοτύπου γεγραμμένου διὰ μελάνης κόπιας. 10 φύλλα σιγαροχάρτου διαστάσεων 22×27 ἑκατ. φέροντα αὐξοντας ἀριθμοὺς σελίδων τοῦ βιβλίου κόπιας 556, 555 - 554, 558 - 559, 557 - 560, 559 - 562 καὶ 561, καὶ χειρογράφους ἀριθμοὺς 1 - 10. Αἱ σελίδες 555 - 554, 558 - 553, 557 - 560 καὶ 559 - 562 εἶναι ἠνωμένα με ὄστιαν. Γραφὴ ἀγνώστου.

Ἡ ἐπίσκεψις τοῦ Σουλτάνου εἰς Παρισίους. — Προτάσεις τοῦ Ναπολέοντος Γ' πρὸς τὸν Φουάτ περὶ γαλλοτουρκικῆς συμμαχίας. — Ἀρνητικὴ ἀπάντησις τοῦ Σουλτάνου. — Ἀγανάκτησις τοῦ Ναπολέοντος. — Διαταγὴ πρὸς τὸν Ναύαρχον Σιμόν νὰ μεταβῇ μετὰ τὸν στόλον του εἰς Κρήτην πρὸς παραλαβὴν γυναικοπαίδων. — Στροφὴ τῆς Τουρκίας πρὸς τὴν Ρωσίαν. — Αἱ ρωσοτουρκικαὶ διαπραγματεύσεις ἐν Λιβαδιᾷ τῆς Κριμαίας.

Κωνσταντινούπολις τὴν 30 Αὐγούστου 1867

Ἐξ αὐθεντικῆς πηγῆς ἀρύομαι τὸ ἐξῆς ἱστορικόν, περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὁποίου οὐδένα ἐπιτρέπεται νὰ ἔχῃτε δισταγμόν. Περιοδεύοντος τοῦ Σουλτάνου εἰς Εὐρώπην¹²⁰ οὐδεὶς, οὐδαμοῦ, τῷ ἐγένετο περὶ παραχωρήσεως τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα λόγος. Ἡ ἀβρότης ἢ ὀφειλομένη εἰς τὴν ξενίαν, δὲν ἐπέτρεπε τοιαύτας βαρείας ἐνοχλήσεις κατὰ τοῦ ὑψηλοῦ ξενιζομένου προσώπου. Κατὰ δὲ τὰς παραμονὰς τῆς διὰ Λονδῖνον ἐκ Παρισίων ἀναχωρήσεώς του, ὁ Ναπολέον προσκαλεσάμενος παρ' ἑαυτῷ τὸν Φουάτ¹²¹ τῷ ἀπηύθυνε τοὺς ἐξῆς λόγους: «Εἰς

¹²⁰) Περὶ τοῦ ταξιδίου τοῦ σουλτάνου Ἀβδουλ Ἀζίζ Χάν εἰς Παρισίους καὶ Λονδῖνον, βλ. Παπαρηγοπούλου, τόμ. Γ', σελ. 324 καὶ ἐφ. καὶ Τσιριντάνην, τόμ. Β', σελ. 295 καὶ ἐφ.

¹²¹) Ὁ Φουάτ πασᾶς ὑπουργὸς τότε τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Τουρκίας, συνώδευσε τὸν σουλτάνον εἰς τὸ ταξείδιόν του εἰς Παρισίους.

πολλὰς περιστάσεις ἡ Τουρκία ἐδοκίμασε τὴν εἰλικρινῆ καὶ ἀφιλοκερδῆ φιλίαν τῆς Γαλλίας, καὶ ἡ ἰσχυρὰ ὑπὲρ ὑμῶν μέριμνα αὐτῆς, οὐδέποτε, ὡς γνωρίζετε, εἰς χαλεποὺς καιροὺς ἔλειψε, εἰς μόνην δὲ τὴν Γαλλίαν ὀφείλετε τὴν σωτηρίαν σας κατὰ τὸ 1854 διότι οὐδεμία ἄλλη δύναμις, ἐκτὸς τῆς ἡμετέρας, ἠδύνατο νὰ σᾶς ἀποσπάσῃ ἀπὸ τοὺς ὄνυχας τῆς Ρωσσίας¹²². Ἀπέναντι ἄλλων, σχέδια ἐπιδεικνυμένων διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ἀκεραιότητος τῆς Τουρκίας, ἡ Γαλλία, δι' ἔργων καὶ ὄχι διὰ λόγων, ἔδειξε καὶ θὰ δείξῃ εἰς πᾶσαν περιστάσιν, πόσον περὶ πολλοῦ ποιεῖται τὴν διατήρησιν τοῦ καθεστῶτος ἐν τῇ Ἀνατολῇ, καὶ οὐδενὸς θὰ φεισθῇ ὑπὲρ δόγματιος ἐγγνωμένου τὴν ἰσορροπίαν τῆς Εὐρώπης. Ἡ νῦν καθυστέρησις τῶν εὐρωπαϊκῶν πραγμάτων μοὶ ἐμπνέει ἀνησυχίας, καὶ εὐκταῖον ἤθελεν εἶσθαι νὰ ληφθῇ πρόνοιά τις περὶ τῆς ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξασφαλίσεως τῆς ἡσυχίας ἐν τοιαύτῃ ἐνδεχομένη περιπτώσει. Τοῦτο ἐγγυᾶται μία γαλλοτουρκικὴ συμμαχία. Φρονῶ ὅτι, ἐν ἀνάγκῃ, 100.000 στρατὸς γαλλικὸς καὶ ἀξιόλογος στόλος μου εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Βοσπόρου, εἶναι ἀποχρῶσα ἐκ μέρους μου χορηγία, ὡς πρώτη δόσις τῆς συμμαχίας. Τί φρονεῖτε ;»

Ὁ Φουὰτ οὐδεμίαν ἐξέφερε γνώμην ἐπὶ τῆς ἀπροσδοκίῃ ταύτης προτάσεως, ἀλλ' ὑπεσχέθη, ἀνακοινῶν πάντα ταῦτα εἰς τὸν Σουλτᾶνον, νὰ ἐπανέλθῃ, κομίζων εἰς τὴν Μεγαλειότητά του τὸ θέλημα τοῦ κυρίου του. Συνεσκέφθησαν οἱ δύο Ὀθωμανοί, καὶ ἐπανελθὼν ὁ Φουὰτ εἰς τὸν Ναπολέοντα τῷ εἶπεν ἐκ μέρους τοῦ Σουλτάνου, ὅτι πληρέσιαιτα συμερίζεται τὰς σκέψεις τοῦ ἀγαπητοῦ του Ἀδελφοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων ἐπὶ τοῦ ἐν λόγῳ ζητήματος καὶ ὅτι ἀσμένως παραδέχεται τὴν πρότασίν του, ἀλλὰ παρακαλεῖ νὰ τῷ ἐπιτραπῇ νὰ δώσῃ ὀριστικὴν ἐπὶ τούτου ἀπάντησιν, ἐπανερχόμενος ἐπὶ τούτῳ καὶ μόνῳ, εἰς Παρισίους ἐξ Ἀγγλίας, διότι ἡ Ἀγγλία εἶναι παλαιὰ σύμμαχός του, καὶ ὄφειλε, ποιῶν καὶ ταύτην κοινωνὸν τῆς ἤδη προτεινομένης τῇ Τουρκίᾳ συμμαχίας, ν' ἀκούσῃ καὶ τὴν γνώμην αὐτῆς.

Ἐν Λονδίῳ ἤκουσεν ἀπὸ τὸν Δέσβυ¹²³ ὁ Φουὰτ τοὺς ἐξῆς λόγους ἐπὶ τοῦ ζητήματος : « Παντάπασι δὲν ἤθελεν εἶσθαι ἀσύμφορος τῇ Τουρκίᾳ ἡ προτεινομένη αὐτῇ ὑπὸ τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων συμμαχία, ἂν ἔλειπαν αἱ φιλοπόλεμοι τάσεις τοῦ νέου συμμάχου τῆς, καὶ ἂν ἡ πολιτικὴ τοῦ ἡγεμόνος τούτου ἦτο μᾶλλον εἰρηνικὴ. Ὁ Ναπολέων

¹²²) Ὁ Ναπολέων ἀναφέρεται ἐνταῦθα εἰς τὸν Κριμαϊκὸν πόλεμον. Ὡς γνωστὸν συνεπεία τῆς ὑπὸ τῶν Ρώσων καταλήψεως τῶν παραδουναβίων χωρῶν, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἀγγλία ἐκήρυξαν τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ρωσίας καὶ κατέλαβον τὸν Πειραιᾶ διὰ νὰ ἐμποδίσουν τὴν ἐν Ἡπείρῳ ἐκραγεῖσαν ἐπανάστασιν κατὰ τῆς Τουρκίας.

¹²³) Λόρδος Ed. Derby τότε ἄγγλος πρωθυπουργός.

εἶναι, τῷ ἐξήγησε, φιλοπόλεμος ἡγεμών, καὶ ἐν τοιοῦτο σχέδιον ὑπονοεῖ κεκρυμμένους ἰδιοτελεῖς σκοποὺς καὶ οὐδὲν ἄλλο, καὶ δὲν δύναμαι νὰ σᾶς δώσω γνώμην καταφατικήν, διότι, ἀναντιροῦτως, θᾶπιον ἢ βράδιον, ἢ συμμαχία αὕτη θὰ σᾶς σύρη εἰς ἀγῶνας ὑπηρετουῦντας ξένα σχέδια καὶ ἀκάροπους διὰ τὴν Τουρκίαν».

Ἀναχωροῦντος τοῦ Σουλτάνου ἀπὸ Λονδίνου, ὁ Ναπολέων ἀντὶ τῆς ἦν προσεδόκα, κατὰ τὰ συμπεφωνημένα, ἐπανόδου αὐτοῦ εἰς Παρισίους, λαμβάνει τηλέγραφον τοῦ Φουάτ, ἐξ ὀνόματος τοῦ Σουλτάνου, ἐξαιτουμένου μυρίας συγγνώμας ὅτι καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὡς καὶ ἐν Γαλλίᾳ, παρετάθη ὑπὲρ τὸ δέον ἢ διαμονὴ των, ὅτι ὁ κύριός του ὀφείλει νὰ ἐπισκεφθῆ καὶ τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Αὐστρίας, ὅτι αἱ περιστάσεις δὲν τῷ ἐπιτρέπουσι νὰ παραιτήνῃ ἐπὶ πλειότερον τὴν ἀπὸ τοῦ Κράτους του ἀπονοσίαν, καὶ ὀφείλων νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν ἐπάνοδόν του, ἀναγκάζεται νὰ μὴ διέλθῃ διὰ Παρισίων, ἀλλὰ νὰ λάβῃ τὴν συντομωτάτην διὰ Βελγίου πορείαν. Πλὴν ὅτι, τὴν ὑποσχεθεῖσαν ἀπάντησιν ταχέως ἔξει ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἅμα τῇ ἐκεῖσε ἀφίξει των. Ὁ Ναπολέων ἀντιτηλεγραφεῖ καὶ ζητεῖ κἄν τὸν Φουάτ, ἀφοῦ δὲν εἶναι δυνατὴ ἢ ἐκεῖθεν ἐπάνοδος τοῦ Σουλτάνου. Ἀνταπαντᾷ ὁ ἴδιος Σουλτάνος ὅτι, μὴ γινώσκων παρὰ τὴν γλῶσσαν του, καὶ ἀδυνατιῶν νὰ στερηθῆ καὶ ἐπὶ μίαν στιγμὴν τὸν Ὑπουργόν του, εἰς ξένας χώρας, λυπεῖται ὅτι δὲν τῷ ἐπιτρέπεται νὰ εὐαρεστήσῃ τῷ αὐτοκράτορι.

Ὅστω μειέβησαν εἰς Βιέννην. Ἐκεῖ εὗρον τὸν Βάουσι¹²⁴ θερμότερον συνήγορον τῆς γαλλοτουρκικῆς συμμαχίας, σφοδρῶς παροτρύνοντα τὸν Φουάτ νὰ μὴ τὴν ἀπορρίψωσι. Ὁ Φουάτ τῷ ἐξήγησε καὶ πρὸς γνώσιν αὐτοῦ, καὶ πρὸς μετάδοσιν τῷ Ναπολέοντι, ὅτι ὑπερεκτιμῶν τὰς ἀγαθὰς καὶ φιλικὰς προθέσεις τοῦ Αὐτοκράτορος τῶν Γάλλων, καταγίνεται, καὶ ὀλίγον ἀμφιβάλλει ὅτι δὲν θὰ κατορθώσῃ νὰ ἐπωφεληθῆ ἢ Τουρκία τῆς μοναδικῆς ταύτης εὐκαιρίας ὅπως προσκλήσῃται μίαν τοιαύτην ἰσχυρὰν καὶ ἐπωφελεσιτάτην συμμαχίαν, ἀλλ' ὅτι ἐπὶ τοιοῦτου ζητήματος φέροντος τόσην σοβαρότητα καὶ θίγοντος πολλαπλᾶ τῆς αὐτοκρατορίας της συμφέροντα, εἶναι ἀδύνατον τῷ Σουλτάνῳ Κυρίῳ του νὰ λάβῃ ὀριστικὴν ἀπόφασιν, χωρὶς ν' ἀκούσῃ καὶ τῶν ἄλλων συμβούλων του τὴν γνώμην. Ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, μετακαλεῖται ὑπὸ τοῦ Ναπολέοντος ἐκ Βιέννης ὁ ἀκολουθῶν τὸν Σουλτάνον Αἰμίλιος (;) Μουσιαφᾶ Πασσᾶς καὶ ὅστις ἐπανέρχεται σπεύδων εἰς τὴν Βιέννην κοιμιστῆς τῶν νέων μηνυμάτων τοῦ Ναπολέοντος. Ἐπιμένοντος τοῦ Φαζίλ Πασσᾶ καὶ τοῦ Βάουσι ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀνεπίδεκτον ἀναβολῆς, ὁ Φουάτ ἐπρότεινε νὰ τοῖς ἐπιτραπῆ τοῦλάχιστον νὰ συννενοηθῶσι μὲ τὸν

¹²⁴) Beust Καγκελάριος τῆς Αὐστρίας.

Μεγάλον Βεζύρην Ἄλῃ Πασσᾶν, εἰς ὃν ἐγκρίνεται καὶ τηλεγραφεῖ ν' ἀνέλθῃ καὶ τοὺς περιμεῖνῃ εἰς Ρουχισούκιον, καὶ πέμπεται ὁ Μουσταφᾶ Φαζὶλ πασσᾶς ν' ἀνακοινώσῃ πάντα ταῦτα εἰς τὸν Ναπολέοντα.

Ὁ Σουλτᾶνος φθάνει εἰς Ρουχισούκιον ὅπου εἶχε σπεύσει καὶ ὁ Ἄλῃς καὶ ἐκεῖ σπεύδει ἐπανακάμπτων καὶ ὁ Μουσταφᾶς ἐκ Παρισίων. Συμβουλίου δὲ γενομένου, ἀποπέμπεται κακῆν κακῶς ὁ Μουσταφᾶ Φαζὶλ Πασσᾶς ἀπὸ τὸν Σουλτᾶνον, χαρακτηρισθεὶς ὑπὸ τῶν περὶ αὐτὸν πολιτικῶν ἀντιπάλων του ὡς ὁ αὐτός, οἷος καὶ πάντοτε ὑπῆρξε ραδιοῦργος, ἄπιστος Ὀσμανλῆς καὶ ξενολάτρης, αὐτὸς ὁ μέλλων, δῆθεν, μεταστροφιστῆς καὶ σωτῆρ τῆς Τουρκίας, καὶ μηνύεται τηλεγραφικῶς εἰς τε τοὺς Παρισίους καὶ Βιέννην ὅτι μεθ' ὄλην τὴν προθυμίαν τοῦ τε Σουλτᾶνου καὶ τῶν δύο ὑπουργῶν του, πᾶσα γνώμη αὐτῶν δείκνυται ἀνεπαρκῆς ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος καὶ ὅτι ὁ Σουλτᾶνος εἶναι ὑποχρεωμένος ν' ἀναβάλῃ τὴν ὀριστικὴν ἀπάντησίν του, μέχρις οὔ φθάσῃ εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ συσκεφθῆ μετὰ τοῦ Διβανίου του. Δύο ἡμέρας διέτριψεν εἰς Ρουχισούκιον ὁ Σουλτᾶνος, ἐν τόπῳ ἀθλιεσιτίῳ, αὐτὸς ὅστις ἐβιάζετο νὰ φθάσῃ εἰς τὴν πρωτεύουσάν του, καὶ ἐκίνησε λίαν τὴν κοινὴν περιέργειαν ἢ εἰς τὸ Ρουχισούκιον ἀπονεμηθεῖσα ἰδιαιτέρα αὕτη τιμὴ. Αὐτὸς ἦτο ὁ λόγος: Πλήρης ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως εἰσέρχεται εἰς τὸ κράτος του ὁ Σουλτᾶνος, καταρώμενος τὴν ὥραν καθ' ἣν ἀπεφάσισε, στερούμενος τῆς ἀναπαύσεως καὶ τὴν ἡσυχίαν του, νὰ ριφθῆ εἰς ἓν τοιοῦτον ἐπίμοχθον καὶ μακρονδὸν ταξείδιον καὶ νὰ εὐρεθῆ, κατὰ συνέπειαν, περιπεπλεγμένος εἰς τόσας ζάλας, ὑβρίζει τοὺς ἀπίστους Φράγκους καὶ ἐξορκίζει τὴν σκιὰν τοῦ Ναπολέοντος ἥμισ ὡς μαύρη ἐριννὺς τὸν κατεδίωκε πανταχοῦ, μὴ ἀφίνουσα αὐτὸν εἰς ἡσυχίαν. Παρῆλθον αἱ ἡμέραι τῶν πανηγύρεων τῆς ὑποδοχῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει, χωρὶς νὰ φανῆ ὁ Σουλτᾶνος ἔξω παρ' ἅπαξ μόνον, καὶ συμβουλίου, εἴτα, μεγάλου γενομένου, ἀπεφασίσθη καὶ ἐμήνυσαν εἰς τε τοὺς Παρισίους καὶ τὴν Βιέννην τὸν ὀριστικὸν «Non possumus»¹²⁵.

Φαντασθῶμεν τὸν Ναπολέοντα ἐμπαιχθέντα καὶ γελασθέντα οἰκτιρῶς ὑπὸ τῶν Τούρκων! Θυμωθεὶς μέγαν θυμόν, ἐκπέμπει ἐκείνην τὴν προσταγὴν εἰς τὸν ἐν Πειραιεῖ Ναύαρχόν του Σιμόν¹²⁶ νὰ σπεύσῃ εὐθύς εἰς Κρήτην πρὸς παραλαβὴν καὶ μεταφορὰν εἰς Ἑλλάδα γυναικοπαίδων, μὲ τὴν ρητὴν καὶ αὐστηρὰν ἐντολήν, ἂν ἐμποδισθῆ ἀπὸ τὸν Ὀ-

¹²⁵) Ἄγνωστα ἀλλαχόθεν — τοῦλάχιστον εἰς ἡμᾶς — τὰ ἐνιαῦθα ἐξιστορούμενα περὶ προτάσεων τοῦ Ναπολέοντος πρὸς τὸν Σουλτᾶνον.

¹²⁶) Ὁ σουλτᾶνος ἐφθασεν εἰς Κωνσταντινούπολιν τὴν 25ην Ἰουνίου (8 Ἰουλίου ν. ἡ.) 1867 καὶ ἡ διαταγὴ τῆς γαλλικῆς κυβερνήσεως πρὸς τὸν Ναύαρχον Σιμόν ἐδόθη τὴν 13/26 Ἰουλίου 1867. Βλ. Τσιριντάνην, τόμ. Β', σελ. 332 - 3.

θωμανικὸν στόλον, νὰ μὴ λείψῃ νὰ κάμῃ χρῆσιν καὶ τῆς βίας, πρὸς ἐκπλήρωσιν τῆς ἐντολῆς. Περίφημος εὐκαιρία εἰς ἓνα ἄλλον μέγαν ἄνδρα, ἀπωλέσαντα ὄντως τὴν γοητείαν του ἐν τῇ θαυματουργῶ ἐκείνῃ χώρᾳ τῆς Κρήτης! Ὁ Ὀμέρ, δοξάσας ἐπὶ τούτῳ τὸν θεὸν του «Ἰδού», ἔγραφεν εἰς τὴν Πόρτιαν διαμαρτυρόμενος, «εἶχον ὑποτάξει τὴν νῆσον, καὶ ἡ ἐπέμβασις τῆς Εὐρώπης ματαιώνει ὅλους τοὺς μόχθους καὶ τοὺς ἀγῶνας μου. Μοὶ ἀφαιρεῖται τὸ ἀσφαλέστερον ἐνέχυρον τὸ ὁποῖον ἠγγυᾶτο τὴν περαιώσιν τοῦ θριάμβου μου. Ἐνθαρρύνονται οἱ εἰς ἀπελπισίαν περιεστηκότιες ἤδη ἐπαναστᾶται, ἀναλαμβάνει ἐλπίδας ὁ λαὸς τῆς Κρήτης, ρίπεται ἡ ἀποθάρσυνσις εἰς τὸν στρατὸν μας, βλέποντα ν' ἀντλή εἰς πύθον Δαναΐδων, καὶ τὸ ζήτημα κατανιᾷ οὕτω ἄλυτον. Ἐγὼ δὲν ἠμπορῶ εἰς τὸ γῆρας μου νὰ χάνω δωρεὰν ὅ,τι δι' ἀτρώτων μόχθων καὶ ἀγώνων ἐκέρδισα ἐν τῷ βίῳ μου καὶ παραιτοῦμαι»¹²⁷.

Ὁ Σουλτάνος καλεῖ παρ' ἐναντιῶ συμβούλιον καὶ διατάσσει τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Ἑλλάδος. Εἰς οὐδένα ἐπιτρέπει νὰ συζητήσῃ ἢ ν' ἀντεῖπῃ, δίδων μόνον διήμερον προθεσμίαν εἰς τὸν Φουάτ καὶ τὸν Ἀλῆ νὰ ἐνεργηθῶσι τὰ δέοντα ἐπὶ τούτῳ καὶ νὰ μάθῃ ὅτι ὁ εἰς τὰ σύνορα στρατὸς διετάχθη καί, εἰσελάσας εἰς τὸ ἐλληνικὸν κράτος, βαίνει εἰς Ἀθήνας. «Αὐτὸ εἶναι, τοῖς εἶπε, τὸ θέλημά μου. Προσέξατε νὰ τὸ ἐκτελέσητε, εἰδεμὴ φέρω τὸν Ριζᾶν καὶ τὸν Κυπριαλῆ καὶ τὸ κάμουν. Ἀλλοίμονον δὲ εἰς τὸν παρακούσοντα τὰς προσταγὰς μου». Ἐντρομοὶ ἐξηλθόν τοῦ συμβουλίου οἱ ὑπουργοὶ του καὶ σκέψεως εἶτα γενομένης, ὄχι πῶς νὰ ἐκτελέσωσι τὰς διαταγὰς τοῦ Σουλτάνου, ἀλλὰ πῶς νὰ τὸν ἀποτρέψωσι, ἐξελέχθη ὁ Φουάτ, ὡς τολμηρότερος, ὅστις μεταβὰς μόνος παρ' αὐτῶ, κατόρθωσε νὰ τὸν ἀποτρέψῃ, ἐξηγήσας τὰς ὀλεθρίας συνεπειὰς μιᾶς τοιαύτης πράξεως. Λυσσῶν τότε ἀπὸ ὀργῆν καὶ ἐκδίκησιν, διεοράγη εἰς ἀπελπιστικὰς κραυγὰς, σχεδὸν κλαίων. Ἐπεκαλεῖτο τὸν Ἀλλὰχ ὅπως ἐπιβλέψῃ ἐπ' αὐτὸν καὶ τὸν περιούσιον λαόν Του, ἀπολλυμένους ἀπὸ τὰς ἁμαρτίας των. Ἐνθυμηθεῖς δὲ τὸν πατέρα του καὶ εὐρῶν ἀντίληψιν εἰς αὐτόν: «Ναί, καλὰ τὰ ἔλεγεν ὁ μακαρίτης ἔ-

¹²⁷) Τὸ ἀκριβὲς τοῦ κειμένου τῆς ἐπιστολῆς ταύτης τοῦ Ὀμέρ πρὸς τὸν Σουλτάνον ἐπιβεβαιοῦται καὶ ἀπὸ τὴν ἔκθεσιν Σακκοπούλου τῆς 9 Ὀκτωβρίου 1897 πρὸς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν τῆς Ἑλλάδος. Βλ. Τ σ ι ρ ι ν τ ἄ ν η ν τόμ. Β', σελ. 581 «...Ὁ Ὀμέρ ἰσχυρίζετο ὅτι...ἦτο εἰς τὴν στιγμὴν νὰ καθυποτάξῃ τὴν νῆσον καὶ ὅτι ἡ παραλαβὴ τῶν οἰκογενειῶν ἐματαίωσε τὰς ἐνεργείας του». Ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὴν μικρὰν αὐτὴν λεπτομέρειαν πόσον ἀκριβεῖς καὶ ἀσφαλεῖς πληροφορίας συνεκέντρωνεν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἡ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπή, τὰς ὁποίας διεβίβαζε εἰς τὴν κυβέρνησιν τῶν Ἀθηνῶν διὰ τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς ἐνωρίτερον καὶ ἀπὸ τὸν διπλωματικὸν ἀντιπρόσωπον τῆς Ἑλλάδος ἐν Κρήτῃ.

κεινος μέγας άνήρ, ότι οί γείτονές του ήσαν οί καλλίτεροι φίλοι του. Νά ριφθώμεν εις την Ρωσίαν. 'Η Γαλλία είναι δολία, ή Αυστρία πανούργος, ή 'Αγγλία άνανδρος. Είς την Ρωσίαν λοιπόν». «Ναι αυθέντα», τόν διέκοψεν ό Φουάι, «μέ διεκόψατε. Ταύτ' αυτή είναι και ή γνώμη ήμῶν τῶν δούλων σου, και έξελεξάμεθα και τόν άπεσταλμένον». — «Τίνα;» — «Τόν Κυπριαλή» — «Τί Κυπριαλή; Σὺ νά υπάγης! 'Υπαγε, φύγε τὸ ταχύτερον, και προσπάθησε, μηδενός φειδόμενος, νά τοὺς κερδίσης. Και την Κρήτην ακόμη αν σοῦ ζητήσουν, δός την, αλλά υπό τόν ὄρον νά μή την παραχωρήση ἔπειτα εις την 'Ελλάδα».

'Εντεῦθεν παράγονται και ἄρχονται αί έξακολουθοῦσαι ὄλονέν ρωσοτουρκικαί διαπραγματεύσεις, εις τ' ἄδυτα τῶν ὁποίων, μ' ότι και αν λέγονται παρὰ τοῦ μέν και παρὰ τοῦ δέ, οὐδεις ήδυνήθη νά εἰσχωρήση μέχρι τοῦδε, ἵνα ἴδωμεν ὁποίους ἴσιους εἶχον την εὐκαιρίαν πάλιν νά ὑφάνωσιν οί διάδοχοι τοῦ Μεγάλου Πέτρου, δια τὸ καλόν, βεβαίως, πάντοτε τῆς 'Ορθοδοξίας. 'Ανανίρρητον, εν τούτοις, ότι ή θέσις τῆς Ρωσίας ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος, φαίνεται πως ήλλοιωμένη. Θά ἐμάθατε ήδη και τὸ δεύτερον ταξείδιον τοῦ 'Ιγνατιέφ, αναχωρήσαντος δια Λειβάδια τῆς Κριμαίας την νύκτα τῆς παρελθούσης Παρασκευῆς πρὸς τὸ Σάββατον¹²⁸. Τὸ ταξείδιον τοῦτο βεβαίως δέν γίνεται οὔτε δια την ἐκεῖ τελεσθησομένην αυτοκρατορικὴν ἐορτήν, οὔτε δια τὸ ζήτημα τῆς Κρήτης. Τὴν προτεραίαν, ήτοι την Παρασκευήν, ἔδωσε ὁ 'Ιγνατιέφ γεῦμα εις τὸν 'Αλήν και Φουάι και κατὰ τὰ φαγοπότια οί δύο 'Οθωμανοὶ ὑπουργοὶ ἀνεκοίνωσαν τῷ Ρώσῳ πρεσβευτῇ τὸ πρῶτον προφορικῶς την ἀπάντησιν τῆς Πόρτας ἐπὶ τῆς τελευταίας προφορικῆς δια τῶν ἐαντῶν διερμηρέων πρᾶσιάσεως τῶν Πρεσβειῶν ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος. Λέγεται ότι ὁ στρατηγὸς 'Ιγνατιέφ, τοῦ ὁποίου ή ἐπ' ἐσχάτων τακτικὴ ἐπὶ τοῦ κρητικοῦ ζητήματος εἶναι ἀνιγματοῦδης και εις αὐτοὺς τοὺς ἐνιαῦθα ρώσους οἵτινες λέγουσι δέν τὸν ἀναγνωρίζουσι, κομίζει την περίφημον ταύτην λύσιν τοῦ κρητικοῦ δράματος εις τὸν κύριόν του, εὐχαριστημένος μέ τὰς παραχωρήσεις τῆς Πόρτας, ή θεωρῶν αὐτὰς μικρόν τι ἀνεπαρκεῖς¹²⁹. Τὸ βέβαιον εἶναι ότι ή Πόρτα ἀπαλλάσσεται ἐπὶ τοῦ παρόντος, δια τῆς παραχωρήσεως ταύτης τῆς κατὰ ξηρὰν ἀνακωχῆς, τῆς κατεπειγούσης ἀνάγκης ήν εἶχεν ὅπως έξαποστεί-

¹²⁸) Περὶ τῆς μυστηριώδους ταύτης συναντήσεως εις Λειβάδια τῆς Κριμαίας βλ. Driault & Lheritier, Histoire Diplomatique de la Grèce, τόμ. III, σελ. 215.

¹²⁹) Αἱ προτάσεις συνίσταντο εις 45ήμερον ἀνακωχὴν και πύροχὴν ἀμνηστίας εις ὅσους ήθελον ν' ἀπέλθουν ἐκ Κρήτης, αλλά μέ διατήρησιν τοῦ ἀποκλεισμοῦ κατὰ την διάρκειαν τῆς ἀνακωχῆς. Βλ. Τσιριντάνην, τόμ. Β', σελ. 383 - 4).

λη εἰς Κρήτην νέας σημαντικὰς ἐπικουρίας, ἄνευ τῶν ὁποίων, παρέστησεν ἐσχάτως ὁ Ὅμηρος δι' ἐκτάκτου ἀπεσταλμένου του, ἦτο ἀδύνατος ἢ ἐξακολούθησις τῶν ἐχθροπραξιῶν, εἰς δὲ τὴν Πόρταν ἦτο ἀπολύτως ἀδύνατος ἢ ἀποστολὴ αὕτη. Ἄλλο τόσον ὠφελεῖται ἄντικρον καὶ ἡ Κρήτη, διὰ τῆς διατηρήσεως τοῦ κατὰ θάλασσαν ἀποκλεισμοῦ, διότι οὕτω, διὰ τῶν τριῶν ἐξ Ἀγγλίας καταφθασάντων ταχυπλόων καὶ τῶν δύο παλαιῶν «Ἰτζεδίν» καὶ «Γάλια» γίνεται στενότερος ἢ πρότερον, καὶ ἀκόμη προσεχῶς σφίγγεται πλείοτερον μὲ τὴν κάθοδον ἐξ Ἀγγλίας ἐτέρων δύο ἐξαιρέτων ταχυπλόων τῶν ὁποίων ἢ ἀγορὰ πρὸ ἡμερῶν ἐκλείσει. Ἄν, ἐν τῷ μεταξὺ τούτῳ, συμβῆ, ὃ μὴ γένοιτο, ἀτύχημα εἰς τὰ δύο ἐναπομείναντα τῇ Κρήτῃ ταχύπλοα «Ἐνωσις» καὶ «Κρήτη»¹³⁰ ἐνῶ ἐξακολουθοῦσιν αἱ μεγάλαι διπλωματικαὶ διαπραγματεύσεις, αἵτινες θ' ἀποτελειώσωσι τὴν προσάρτησιν τῆς Κρήτης εἰς τὴν Ἑλλάδα, πιστεύετε σεῖς, οἱ ἀξιοθαύμαστοι ἐν Ἀθήναις Προμηθεῖς ὅτι ἡ ὁμόδοξος Ρωσσία καὶ ἡ ἀλλάξασα ἤδη πολιτικὴν Γαλλία, καὶ ἡ ὅσον οὕπω παραπειθομένη Ἀγγλία, δὲν θὰ ἐγκαταλείψωσιν οὔτε τὴν Κρήτην νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὰ δεσμά της, οὔτε τὴν Ἑλλάδα νὰ μὴ πέσῃ εἰς τὸ πρὸ τῶν ποδῶν της χαῖνον τρομερὸν βάραθρον ;...

Κοῖμα! Κοῖμα! Νὰ μὴ ὑπάρχη κατὰ τὰς σημερινὰς περιστάσεις ἕνας νοῦς εἰς τὴν Ἑλλάδα! Διότι, δυστυχῶς, τὰ πάντα ὑπάρχουσι, τίποτε δὲν λείπει, καὶ ἅς λέγουσιν ὅτι θέλουσιν οἱ μεγάλοι ἄνδρες μας. Τὸ μόνον τὸ ὁποῖον λείπει εἶναι ὁ νοῦς τὸν ὁποῖον ἀπαιτοῦσιν αἱ περιστάσεις. Οὐδὲν ἀλγεινότερον ἢ ἡ μακρόθεν ἀποψις καὶ μάλιστα ἐντεῦθεν, τῶν ἐν Ἑλλάδι συμβαινόντων κατὰ τὰς σοβαρὰς ταύτας περιστάσεις, καθ' ἃς τελοῦνται τὰ φοβερὰ μυστήρια τῆς συμπληρώσεως τῆς ἑλληνικῆς παλιγγενεσίας, ἢ τῆς ἐπ' ἀόριστον καταδίκης τῆς τύχης μας. Πόσον εἶναι σήμερον χειροτέρα ἢ θέσις μας ἀπὸ ἐκείνην τὴν πρὸ δέκα μηνῶν! Οἱ Τοῦρκοι τότε ἐσκέπτοντο νὰ ὑψώσωσι τὸ «Σατζὰκ σερίφ» (σημαίαν τοῦ Μωάμεθ) καὶ νὰ καλέσωσιν εἰς τὰ ὄπλα ἅπαντας τοὺς πιστοὺς ὑπὲρ τοῦ κινδυνεύοντος ἰσλαμισμού. Τώρα, παίζουν καὶ γελοῦν μὲ ἡμᾶς, δείξαντας ἀσυγχώρητον ἐπὶ ἐν ἔτος ἀκηδίαν, καὶ ἀφεθέντας εἰς τὸ ἔλεος τῆς καλῆς διπλωματίας¹³¹.

¹³⁰) Τὸ ἠρωϊκὸν «Ἀρχάδι» εἶχεν, ἐν τῷ μεταξὺ ὑποκύψει εἰς ἄνισον ναυμαχίαν μὲ τὸ τουρκικὸν πολεμικὸν «Ἰτζεδίν» τὴν 6 Αὐγούστου 1867.

¹³¹) Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τελειώνει τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ ὑπόμνημα. Δὲν φέρει ὑπογραφήν, ἀλλὰ, εἰς πολλὰ σημεία, φέρει διορθώσεις εἰς τὰς ὁποίας ἀναγνωρίζεται ὁ γραφικὸς χαρακτήρ τοῦ Βασιάδου ὁ ὁποῖος, δυνάμεθα ἀσφαλῆστατα νὰ συναγάγωμεν καὶ ἀπὸ τὸ καθ' ὅλου ὕφος τοῦ ὑπομνήματος, εἶναι ὁ συντάκτης αὐτοῦ.

24.

Ἐπιστολὴ τοῦ ἐν Βοστώνη τῶν Ἑνωμένων Πολιτειῶν οἴκου V. Azarian & Co., πρὸς τὸν Στέφανον Σκουλούδη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τετρασέλιδον (μία σελὶς κενὴ καὶ μία σελὶς μὲ τὴν ἐπιγραφὴν τῆς ἐπιστολῆς) διαστάσεων 23 × 28 χιλ. ἐπὶ ὑποκυάνου χάρτου γραφῆς ἄνευ ὑδατογραφήματος ἢ γραμμογραφῆσεως. Γραφὴ ἀγνώστου.

Ἀναγγελία ἐκτελέσεως παραγγελιῶν ὄπλων καὶ πολεμοφοδίων.-- Προσφορὰ ἐκτελέσεως καὶ ἄλλων παραγγελιῶν.

Boston, Oct(ober) 15th 1867

Mr. Stef. Scouloudi
Cons(tantino)ple

Dear Sir,

Confirming our respects of the 7th of May, we acknowledge due receipt of your favor of the 25th do., to which we deferred to reply, until your Cartridges and Carbines were disposed of.

Through our house at Constantinople under date of July 30th, we were requested by you to ship the case of Carbines and the necessary cartridges by one of our vessels for Cons(tantino)ple, which we did, as per shipping receipt we forward to Mess. Azarian Père & Fils little while ago. About three weeks ago we received from our friend Mr. Botassi, the Consul Gen(era)l of Greece at N. Y., your order under date of July 18th to deliver to bearer your remaining cartridges, which we did also. Our Mr. A(zarian) being at that time in N. Y., he aided Mr. B(otassi) in the shipment thereof, and the 20 cases cont(ainin)g 100|m Cartridges were shipped on board an English vessel for Sicily.

The case of Carbines and the 2 cases cont(ainin)g 10|m Cartridges are not on the Manifest of the Bk. «Washington Butchyer». This for your guidance.

Enclosed we hand you the Invoice and A/c Current of these goods. As you will observe, we have valued upon your goodself for the balance due us, say L. 47. O. O. at sight of Messrs. Azarian Père & Fils' which we beg you to honor, as settlement of your A/c with us.

We are very sorry that there has been so long a delay in the shipment of these goods, but it could not be helped, unless, disregarding all prudence, had we shipped them to Liverpool, contra-

ry to the order of Mess. Papayanni, which we did not desire to do, and you approved it also.

Considering ourselves in the best terms with all the fire - arm manufacturers in the U.S., we hope to receive from you some more and larger orders for the Greek Gov(ernment) of these or any other fire - arms.

Respectfully yours
(Sd) V. Azarian & Co.

(Μετάφρασις)

Βοστώνη τῇ 15ῃ Ὀκτωβρίου 1867

Κύριον Στέφανον Σκουλούδη
Κωνσταντινούπολιν

Κύριε,

Βεβαιοῦντες τὴν ἐπιστολὴν μας τῆς 7ης Μαΐου¹³² γνωρίζομεν τὴν ἔγκαιρον λήψιν τῆς τιμίας σας τῆς 25ης ἰδίου, εἰς τὴν ὁποῖαν καθυστερήσαμεν ν' ἀπαντήσωμεν μέχρις ὅτου τακτοποιήσωμεν τὰς φορτώσεις τῶν φυσιγγίων καὶ τῶν καραβινῶν σας.

Μέσω τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει οἴκου μας¹³³ μᾶς ἐζητήσατε νὰ φορτώσωμεν τὸ κιβώτιον τῶν καραβινῶν καὶ τῶν ἀναγκαίων φυσιγγίων μὲ ἐν ἑκ τῶν πλοίων μας διὰ Κωνσταντινούπολιν¹³⁴ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπράξαμεν καὶ ἀπεστείλαμεν τὴν σχετικὴν φορταπόδειξιν εἰς τοὺς κ. κ. Ἀζαριὰν Πατέρα καὶ Υἱὸν πρό τινος.

Πρὸ τριῶν ἑβδομάδων ἐλάβομεν ἀπὸ τὸν φίλον μας κ. Μπότασην, Γενικὸν Πρόξενον τῆς Ἑλλάδος εἰς Νέαν Ὑόρκην τὴν ἀπὸ 18 Ἰουλίου ἐντολὴν σας ὅπως παραδώσωμεν εἰς τὸν κομιστὴν ταύτης τὰ ὑπόλοιπα φυσιγγία σας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐπράξαμεν. Ὁ ἡμέτερος κ. Ἀ(ζαριὰν) εὗρίσκετο τότε εἰς Νέαν Ὑόρκην, καὶ ἐβοήθησε τὸν κ. Μ(πότασην) εἰς τὴν ἐνέργειαν τῆς φορτώσεως τούτων, καὶ τὰ 20 κιβώ-

¹³²) Βλ. τὴν ἐπιστολὴν ταύτην ἀνωτέρω ἔγγρ. 19.

¹³³) Φαίνεται ὅτι ὁ ἀρμενικῆς, προφανῶς, καταγωγῆς οἶκος Ἀζαριὰν εἶχε τὴν ἔδραν του εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Ἀζαριὰν Πατὴρ & Υἱός, καὶ ὅτι ὁ υἱὸς εἶχεν ἰδρύσει γραφεῖον καὶ εἰς Βοστώνην μὲ τὴν ἐπωνυμίαν Α. Ἀζαριὰν & Σια.

¹³⁴) Μοναδικὴ πραγματικῶς ἡ τόλμη τοῦ Σκουλούδη, νὰ δεχθῆ τὴν προταθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Ἀζαριὰν (βλ. ἀνωτέρω σημ. 114) ἀποστολὴν τῶν καραβινῶν καὶ τῶν φυσιγγίων ἀπ' εὐθείας εἰς Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ διαβιβάσῃ ταύτας κατόπιν εἰς τὴν μαχομένην Κρήτην.

τια, περιέχοντα 100.000 φυσίγγια, ἐφορτώθησαν ἐπὶ ἑνὸς ἀγγλικοῦ πλοίου διὰ Σικελίαν.

Τὸ κιβώτιον τῶν καρραβινῶν καὶ τὰ 2 κιβώτια τὰ περιέχοντα 10.000 φυσίγγια δὲν κατεχωρήθησαν εἰς τὸ Δηλωτικὸν τοῦ φορτίου τοῦ πλοίου¹⁹⁵ «Washington Butcher». Τοῦτο πρὸς γνῶσιν σας.

*Ἐσωκλείστως σᾶς ἀποστέλλομεν τὸ τιμολόγιον καὶ τὸν τρεχούμενον λογαριασμὸν τῶν ἐμπορευμάτων τούτων. Ὡς θὰ παρατηρήσητε, διὰ τὸ ἐκ Λιρῶν Ἑλλάδος 47 ὀφειλόμενον εἰς ἡμᾶς ὑπόλοιπον, ἐσύραμεν ἐφ' ὑμῶν τραβηκτικὴν ὄψεως εἰς διαταγὴν τῶν κ. κ. Ἀζαριὰν Πατρὸς & Υἱοῦ, καὶ παρακαλοῦμεν ὅπως τιμήσητε τὴν τραβηκτικὴν μας ταύτην εἰς ἐξόφλησιν τοῦ παρ' ἡμῖν λογαριασμοῦ σας.

Πολὺ λυπούμεθα διὰ τὴν τόσον μακρὰν καθυστέρησιν τῆς φορτώσεως τῶν ἐμπορευμάτων τούτων. Ἡ καθυστέρησις ὅμως αὕτη δὲν ἦτο δυνατὸν ν' ἀποφευχθῆ, ἐκτὸς ἐάν, ἀγνοοῦντες τὰς ὑποδείξεις τῆς φρονήσεως, ἐφορτώναμεν ταῦτα διὰ Λίβερπουλ, κατὰ παράβασιν τῶν ὀδηγιῶν τῶν κ. κ. Παπαγιάννη¹⁹⁶ πρᾶγμα τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιθυμούσαμεν νὰ πράξωμεν, τὸ ἐνεκρίνατε δὲ καὶ ὑμεῖς.

Δεδομένου ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς ἀρίστας σχέσεις μὲ ὅλους τοὺς βιομηχάνους ὄπλων τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν, ἐλπίζομεν νὰ λάβωμεν ἀπὸ ὑμᾶς καὶ ἄλλας, μεγαλυτέρας ἔτι, παραγγελίας τῶν ἰδίων ἢ ἄλλων ὄπλων διὰ τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν.

Διατελοῦμεν εὐσεβάστως
(ὑπογρ.) Β. Ἀζαριὰν & Σια

25.

Ἐπιστολὴ τοῦ Ἰ. Σκαλτσούνη πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν. Τετρασέλιδον (μία σελὶς κενὴ) διαστάσεων $20 \frac{1}{2} \times 29$ χμ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς ἄνευ ὕδατογραφήματος ἢ γραμμογραφήσεως. Γραφὴ πιθανῶς τοῦ ἰδίου.

Παραίτησις τοῦ Ἰ. Σκαλτσούνη ἀπὸ μέλους τῆς Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς. — Ὁ ἀγὼν τῆς Κρήτης διαιωνίζεται ἀσκόπως κατόπιν τῆς μὴ ἐνεργοῦ ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων. — Οἱ Κρητεῖς νὰ συνθηκολογήσουν ἐντίμως ἢ ἡ Ἑλλάς ν' ἀναλάβῃ τὸν ὑπὲρ ὅλων ἀγῶνα κηρύσσουσα τὸν πόλεμον κατὰ τῆς Τουρκίας!

¹⁹⁵) Εἰς τὸ ἀγγλικὸν κείμενον τῆς ἐπιστολῆς τὸ πλοῖον ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐφορτώθησαν αἱ καρραβίνας διὰ Κωνσταντινούπολιν χαρακτηρίζεται ὡς ΒΚ. πιθανῶς «μπάρκον».

¹⁹⁶) Βλ. ἀνωτέρω ἔγγραφο ἀριθ. 15 καὶ ὑπόσημ. 104.

Ἐν Ἀθήναις τῇ 28 Ὀκτωβρίου 1867

Πρὸς τὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν.

Φίλιatoi Συνάδελφοι,

Οἱ Κρητιες ἐπαναστατήσαντες κατὰ τῆς Ὀθωμανικῆς δεσποτείας ἐζήτησαν τὴν συνδρομὴν τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων. Ὁμήγυρις πολιτῶν συνελθοῦσα ἐν Ἀθήναις, ἐξελέξατο ἐπιτροπὴν πρὸς ἣν ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ συλλέξῃ τὰς συνδρομὰς τῶν ἀπανταχοῦ ὁμογενῶν, καὶ δι' αὐτῶν ἐφοδιάσῃ <διὰ> τῶν ἐπιτηδείων τοὺς ἀγωνιζομένους ἀδελφούς.

Ἐκλεχθεὶς ὡς μέλος τῆς συσταθείσης ἐπιτροπῆς, ἄσμενος ἀνεδέχθην τὸ ἔργον, καὶ διότι δὲν ἐπρόκειτο νὰ συζητηθῇ περὶ τῆς ἐξεγέρσεως ἢ μὴ τῆς ἐπαναστάσεως, ὡς ἤδη ἐκραγείσης καθ' ἅπασαν τὴν νῆσον, καὶ διότι ἐθεώρησα τιμὴν νὰ συνεργασθῶ μὲ ἀνδρας ὡς ὑμεῖς.

Ἐκτοτε μέχρι σήμερον ἡ Ἐπιτροπὴ ἐξεπλήρωσε τὰ ἀνατεθέντα αὐτῇ καθήκοντα, ἀφ' ἑνὸς μὲν διὰ τῆς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς ἐπικραιτησάσης ὁμονοίας, ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης ἣν ἐνέπνευσαν ἀπανταχοῦ τὰ ὀνόματα Ὑμῶν, ὡς καὶ διὰ τῶν ἰδίων σας μέσων καὶ προσπαθειῶν ἢ ἐπαναστάσεως τῆς Κρήτης τοιαύτην ἔλαβεν ἐτοιμίην καὶ ἀποτελεσματικὴν ἐνίσχυσιν, ὥστε μετὰ παρέλευσιν δεκαπέντε ὀλοκλήρων μηνῶν ἀκμάζει καὶ κραιταιοῦται ἐπὶ τῆς μαριτυρικῆς νήσου.

Ἐν τούτοις, τὰ πράγματα σήμερον εὐρίσκονται εἰς πάντῃ διάφορον θέσιν ἐκείνης εἰς ἣν διέκειντο, ὅτε ἡ Ἐπιτροπὴ ἀνέλαβε τὸ ἀνατεθὲν αὐτῇ ἔργον.

Καὶ πρῶτον μὲν ἡ ἐλπίς περὶ ἐπεμβάσεως τῶν Εὐρωπαϊκῶν Δυνάμεων ἐπὶ τοῦ ζητήματος τῆς Κρήτης ἐξέλιπε. Μόνῃ ἢ Ρωσίᾳ εἰλικρινῆ παρέσχεν ἠθικὴν καὶ διπλωματικὴν βοήθειαν. Αἱ δὲ λοιπαὶ Δυνάμεις, μᾶλλον συρόμεναι ἢ ἐπιποθοῦσαι τὴν αἰσίαν τοῦ ζητήματος λύσιν, προέβησαν εἰς φαινομενικά τινα καὶ ὅλως ἀσήμαντα διαβήματα. Ἀλλά, καὶ αὐτὴ ἡ Ρωσία, οὔτε ὑλικά παρέσχε βοηθήματα οὔτε διατεθειμένη φαίνεται καὶ διὰ τῆς ὑλικῆς καὶ καταπληκτικῆς ἰσχύος της νὰ ἐπιβάλλῃ τὰς ἀποφάσεις αὐτῆς.

Οὕτω δὲ τὸ ζήτημα τῆς Ἐπαναστάσεως κατέστη σήμερον ζήτημα ἐξωτερικὸν καὶ ἐσωτερικὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου.

Τὰ πράγματα, εἰς οἷαν σήμερον διάκεινται θέσιν, πρέπει κατὰ τὴν ἐμὴν πεποίθησιν, νὰ λάβωσι μίαν τῶν ἐξῆς διευθύνσεων :

Ἡ οἱ Κρητιες σήμερον, ὅτε κραιτοῦσι τὰ ὄπλα, πρέπει ν' ἀποδεχθῶσιν ὅρους ἐξασφαλίζοντι τὴν ἰδίαν ἀνεξαρτησίαν, χωρὶς νὰ ἐπιμένωσι εἰς τὴν περὶ ἐνώσεως αἵτησιν,

Ἡ ἢ Ἑλλὰς καὶ ἡ Κυβέρνησις αὐτῆς πρέπει ν' ἀποφασίσῃ ὅριστι

κῶς ν' ἀναλάβῃ τὸν περὶ ὄλων ἀγῶνα, καὶ δι' ἐκτάκτων θυσιῶν, ἀναζωπυροῦσα τὴν ἐπανάστασιν καὶ ἐπεκτείνουσα αὐτὴν εἰς τὰς λοιπὰς δούλας ἐπαρχίας, ν' ἀναλάβῃ τὸν κατὰ τῆς Τουρκίας πόλεμον.

Δὲν τολμῶ ν' ἀποφανθῶ ἐπὶ τοιούτων ζητημάτων, οὐδὲ ἄλλως φρονῶ ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ ἔχει τί δικαίωμα καὶ τὰς ἀπαιτούμενας τῶν πραγμάτων γνώσεις, ὅπως συμβουλεύσῃ τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην διεύθυνσιν.

Ἄλλ' ἐν τούτοις, ἐπείγει νὰ ληφθῇ ταχεῖα ἀπόφασις καὶ νὰ μορφωθῇ ὀριστικὸν σχέδιον. Ἡ ἐπανάστασις ἠδύνατο μέχρι σήμερον νὰ προβαίη καὶ ἄνευ ὀρισμένου σχεδίου, διότι καὶ ἐξεροράγῃ ἄνευ τῆς συγκαταθέσεως ἢ συμμετοχῆς τῶν ἐλευθέρων Ἑλλήνων καὶ διετηρεῖτο πάντοτε ἐλπίς ἀποτελεσματικῆς τινος ἐπεμβάσεως. Ἄλλ' ἀφοῦ ἡ Ἑλλάς τὴν Ἐπανάστασιν νιοθέτησεν, ἡ δὲ ἐλπίς ἀποτελεσματικῆς ἐπεμβάσεως ἐξέλιπεν, ἡ Ἐπανάστασις δὲν πρέπει ἐκ τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος πλέον νὰ ἐνισχύηται καὶ νὰ ὑποθάληται, εἰμὴ ἐὰν γίνῃ δεκτὸν σχέδιον, οὔτινος ἢ πραγματοποιήσις νὰ καθιστᾷ πιθανὴν τοῦλάχιστον τὴν αἰσίαν λύσιν.

Ἡ πρόοδος τῆς Ἐπαναστάσεως ἄνευ ἀποφάσεως καὶ πραγματοποιήσεως ἐκτάκτων θυσιῶν ἐκ μέρους τῆς ἐλευθέρου Ἑλλάδος, θὰ ἐπιφέρῃ βεβαίαν πρὸς τὴν Ἑλλάδα βλάβην, ἄνευ τινὸς ἀποτελέσματος. Ἡ Ἐπανάστασις, μικρὸν κατὰ μικρόν, θ' ἀπομαρανθῇ καὶ αὐτοὶ οἱ Κοῦρτες θὰ εὐρεθῶσιν εἰς χεῖρονα τῆς σημερινῆς θέσιν ἀπέναντι τῆς Ὀθωμανικῆς ἐξουσίας.

Ἄλλ' αἱ ὀριστικαὶ αὗται καὶ ἀποτελεσματικαὶ ἀποφάσεις πρέπει νὰ ληφθῶσι παρὰ τῶν νομίμως ἀντιπροσωπευόντων τὸ ἐλληνικὸν Ἔθνος καὶ τὸν ἐπαναστατήσαντα λαόν.

Ἡ Ἐπιτροπὴ οὔτε δικαίωμα ἔχει νὰ δώσῃ ταύτην ἢ ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν τῶν πραγμάτων, οὔτε δύναται εὐσυνειδήτως νὰ παράσχῃ κατὰ τὸ μέλλον τὰς συμβουλὰς αὐτῆς πρὸς τοὺς Κοῦρτας. Ἄλλως τε, τὸ καθῆκον τῆς Ἐπιτροπῆς δύναται νὰ θεωρηθῇ πλέον ὡς ἐξηντιλημένον, καθότι αἱ ἰδιωτικαὶ συνδρομαὶ μεγάλως ἠλατιώθησαν, ἐντὸς δὲ μικροῦ θέλων καὶ ὅλως ἐκλείπει.

Λαμβανομένης ὀριστικῆς ἀποφάσεως καὶ μορφουμένου ἀποτελεσματικοῦ τινος σχεδίου, ποριζόμενοι δὲ δι' ἐκτάκτων μέτρων καὶ τῶν ἀπαιτούμενων μέσων πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτοῦ, ἡ Ἐπιτροπὴ, κατὰ τὴν ἐμὴν γνώμην, ἠδύνατο ν' ἀκολουθήσῃ ἐργαζομένη καὶ παρέχουσα τὰς ὑπηρεσίας αὐτῆς πρὸς τε τοὺς Κοῦρτας καὶ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν ἐναντίᾳ περιπίπτει, φρονῶ ὅτι ἡ Ἐπιτροπὴ, μὴ δυναμένη πλέον νὰ παράσχῃ ἀποτελεσματικὴν συνδρομὴν, ὀφείλει ν' ἀποχωρήσῃ.

Τὰς σκέψεις ταύτας ὑπέβαλον καὶ ἀνέπτυξα ἐνώπιον Ὑμῶν κατὰ τὴν χθεσινὴν τῆς Ἐπιτροπῆς συνεδρίασιν. Σεῖς, εἰλικρινεῖς πατριῶται,

Σεῖς ἐνθερμοὶ τοῦ Κρητικοῦ Ἀγῶνος ὑπερασπισταί, Σεῖς, οἵτινες ἐπὶ δεκαπέντε ὅλους μῆνας, κεκρονυμένον καὶ ἀφανές, ἀλλ' ἐπίπονον καὶ ἐνδοξον ἐργάζεσθε ἔργον, ἐξετιμήσατε καὶ ἐσταθμίσατε ὅλην τὴν ἰσχὺν τῶν λόγων μου, ἐδιστάσατε δὲ μόνον, ἐὰν ἐπῆλθεν ἡ στιγμή νὰ ληφθῶσιν ἄκραι ἀποφάσεις ὑψίστης ἀνάγκης.

Ὅσον τὸ ἐπ' ἐμοί, μὴ ἔχων δισταγμούς, καὶ ἐνδόμυχον ἔχων καὶ πλήρη τὴν πεποίθησιν ὅτι πᾶσα ἀναβολὴ δύναται νὰ κατασιῆ ἐπιβλαβῆς τῇ Πατρίδι, ὀφείλω νὰ παύσω ἐργαζόμενος ὡς μέλος τῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς, ἔτοιμος ν' ἀναλάβω τὸ ἔργον, ἐὰν οἱ τὸ Ἑλληνικὸν Ἔθνος ἀντιπροσωπεύοντες καὶ διοικοῦντες ἀποφασίσωσιν, ἐν τῇ συνέσει καὶ τῷ πατριωτισμῷ αὐτῶν, νὰ παραδεχθῶσι γενναίας ἀποφάσεις καί, ρίπτοντες, πρὸς καιρὸν τοῦλάχιστον, τὴν ἄδοξον τοῦ συνταγματισμοῦ σημαίαν, ἀνεγείρωσι καὶ αὖθις τὴν σημαίαν τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως, ἀλλὰ συνάμα τὴν σημαίαν τῆς τιμῆς καὶ τῆς δόξης τοῦ 1821...

Ὁ ὑμέτερος συνάδελφός σας
(ὑπογρ.) *Ι. Σκαλτσούνης*¹⁸⁷

26.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς, πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν. Τετρασέλιδον (δύο σελίδες κεναὶ) διαστάσεων 22 × 27 χιλ. ἐπὶ

¹⁸⁷) Ὁ Ἰ. Σκαλτσούνης ἀπετέλεσε μέρος εὐθύς ἐξ ἀρχῆς τῆς «Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς», μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων καθηκόντων του, ἀνέλαβε τὴν ἔκδοσιν ἑλληνιστὶ καὶ γαλλιστὶ ἐφημερίδος ὑπὸ τὸν τίτλον «Ἑλλάς» ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὸν Πέτρον Βράϊλαν Ἀρμένην καὶ τὸν γραμματέα τῆς Ἐπιτροπῆς Α. Μηλιαράκη, μὲ σκοπὸν τὴν προπαγάνδισιν τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος μεταξὺ τῶν ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου φιλελλήνων καὶ τῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὁμογενῶν. (Βλ. Τσιριντάνη, τόμ. Β', σελ. 315). Εἰς τ' ἀπομνημονεύματά του ὁ Ἰ. Σκαλτσούνης περιγράφει ὡς ἐξῆς τοὺς λόγους τῆς παραιτήσεώς του: (Ἰ. Σκαλτσούνη, Ἀπομνημονεύματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἀναγέννησιν τῆς Κρήτης, Χανία 1901, σελ. 14 - 15). «...Μετὰ πολλὰς πιέσεις ἐπὶ τῆς Πύλης... ὁ Σουλτᾶνος ὑπέκυψεν εἰς τὰ κελεύσματα τῆς Εὐρώπης καὶ πέμψας τὸν Μέγαν Βεζύρην Ἀαλῆ Πασσᾶν εἰς Κρήτην προέτεινεν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τὴν ἵδρυσιν αὐτονομίας ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Μεγάλων Δυνάμεων. Οἱ ἐπαναστάται ζητήσαντες προθεσμίαν ὅπως ἀπαντήσωσιν, ἔπεμψαν εἰς Ἀθήνας ἐπιτροπὴν ἵνα συνεννοηθῇ μετὰ τῆς Κεντρικῆς περὶ τοῦ πρακτέου. Ἡ Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ ἐπελήφθη τῆς συζητήσεως τοῦ σπουδαίου ζητήματος, ἀλλ' αἰτυχῶς ἠγέρθη διχογνωμία μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῆς, τῶν κ. κ. Ρενιέρη, Μελά, Παπαδάκη καὶ Σκουζέ προτεινόντων τὴν ἀπόρριψιν τῆς προτάσεως, τοῦ δὲ Δημητρίου Μουροκορδάτου καὶ ἐμοῦ ὑποστηριζόντων τὴν ἄμεσον ἀποδοχὴν. Προετάθη τότε ὑπὸ τοῦ κ. Ρενιέρη ν' ἀναβληθῇ ἡ ἀπόφασις εἰς τὴν ἐπιούσαν, ὅπως ἀκουσθῇ

λευκοῦ χάρτου γραφῆς με καθέτους ὑδατογραφημένας ραβδώσεις.
Γραφή ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη).

Γνωστολοίησις λήψεως ἐμβασμάτων καὶ ἀποστολῆ διπλοτύτων ἀποδείξεων.
— Παράπονα διὰ διακοπὴν παροχῆς πληροφοριῶν.

Πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ἐπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν.

Ἐξιότιμοι Κύριοι,

Μετ' ἀπορίας ἐπληροφορήθημεν παρὰ τοῦ Κυρίου Θ. Μαλλικο-

καὶ ἡ γνώμη τῆς κυβερνήσεως. Καὶ πάντες μὲν ἀπεδέχθησαν τὴν περὶ ἀναβολῆς πρότασιν, ἀλλ' ἐγώ, διαμορφώσας ὀριστικὴν γνώμην κατὰ τὴν εἰς Κωνσταντινουπόλιν μετάβασίν μου περὶ τοῦ ἀδυνατοῦ τῆς ἐνώσεως, πεποιθῶς δὲ ὅτι οὐχὶ διὰ τῶν ὄπλων, ἀκούσης τῆς Εὐρώπης, ἀλλὰ διὰ τῆς αὐτονομίας, συναινούσης τῆς Εὐρώπης, θὰ ἰκανοποιήσωμεν τοὺς περὶ ἐνώσεως πόθους τῶν Κρητῶν καὶ σύμπαντος τοῦ Ἑλληνικοῦ, ἀντέστην μετὰ πολλῆς ἐπιμονῆς καὶ δυνάμεως εἰς τὰς σκέψεις τῶν συναδέλφων μου... Οὕτω ἡ μὲν ἐκ Κρήτης Ἐπιτροπὴ ἀναχωρήσασα, ἐγνώρισεν εἰς τοὺς ἐπαναστάτας τὴν γνώμην τῆς Κυβερνήσεως καὶ τῆς Κεντρικῆς, ἐγὼ δὲ διὰ μακρᾶς καὶ ἡττιολογημένης παραιτήσεως, ἀπεχώρησα ἀπὸ τῶν ἐργασιῶν της».

Μία ἐκ τῶν τραγικωτέρων μορφῶν τοῦ κρητικοῦ Ἀγῶνος τοῦ 1866 ὑπῆρξεν ὁ Ἀντώνιος Φ. Παπαδάκης, μέλος τῆς Κεντρικῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ὁ ἀδελφὸς αἰχμαλωτισθεὶς εἰς νηπιακὴν ἡλικίαν ἐν Ψυχρῷ τῆς Κρήτης ὑπὸ τῶν Τούρκων κατὰ τὸ 1810 καὶ ἐκτουρκισθεὶς, ἠκολούθησε τὸ στρατιωτικὸν στάδιον φθάσας μέχρι τοῦ βαθμοῦ τοῦ στρατηγοῦ ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰσμαὴλ Φερὶκ Πασᾶς, ἐτέθη δὲ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ αἰγυπτιακοῦ στρατοῦ ὁ ὁποῖος ἀπεστάλη εἰς Κρήτην διὰ νὰ καταπνίξῃ τὴν ἐπανάστασιν. Ὁ Ἰσμαὴλ πασᾶς ἀπέθανε μετὰ τὴν μάχην τοῦ Λασιθίου εἰς Καστέλλι Πεδιάδος, κατ' ἄλλους μὲν πληγωθεὶς ἐν Λασιθίῳ, κατ' ἄλλους δὲ δηλητηριασθεὶς ὑπὸ τῶν ἄλλων Πασάδων» (βλ. Στέφ. Ξανθοῦ διδου, Ἐπίτιμος Ἱστορία τῆς Κρήτης, Ἀθῆναι 1909. σ. 155 καὶ Γ. Δ. Μουρέλλου, Ἱστορία τῆς Κρήτης τόμος Γ', σελ. 1331 ἐπ.). Ἡ εἶδησις τοῦ θανάτου τοῦ ἀδελφοῦ του, κατέθλιψε τὸν Παπαδάκην. Ἴδου πῶς περιγράφει τὴν σκηρὴν ὁ Γ. Σκαλτσούνης εἰς τ' Ἀπομνημονεύματά του (σελ. 13). «...Ἡμέραν τινά, ἀνοίξας ὁ γραμματεὺς ἐπιστολὴν ἐκ Κρήτης ἀνεφώνησε νίκη, νίκη! — κατετροπώθη ὁ αἰγυπτιακὸς στρατὸς καὶ ἐφονεύθη ὁ ἐν τῇ νήσῳ μεταβάς πρό τινων ἡμερῶν ἀρχηγὸς αὐτοῦ. Ἐπὶ τῷ ἀκούσματι τούτῳ, ὁ μέγας παιριώτης Παπαδάκης, μέλος τῆς ἐπιτροπῆς, ὠχρῆ καὶ πίπτων ἐπὶ τοῦ ἀνακλίντρου κλαίων καὶ ὀδυρόμενος ἐκράυγαζε: «Δυστυχὴς ἐγώ, ἴσως ἐφονεύθη ἐξ ἑνὸς τῶν ἀποσταλέντων ὑπ' ἐμοῦ ὄπλων». Ἦτον ὁ ἀδελφός του! Αἰχμαλωτισθεὶς ὑπὸ τῶν Τούρκων νήπιος μετὰ τῆς τροφοῦ του, ἀνῆλθεν εἰς τὸ ἀξίωμα στρατάρχου εἰς τὸν ἐν Αἰγύπτῳ στρατόν, πρό δύο δὲ ἐβδομάδων, ὁ Παπαδάκης εἶχε πέμψει εἰς Κρήτην, ἰδίᾳ δαπάνῃ, 2000 σασεπὼ τῆς Μαγχεστρίας. Ὁ Παπαδάκης εἶχεν ἀποκτήσει τεραστίαν περιουσίαν εἰς Ρωσίαν ὅπου παρέμεινε μέχρι τοῦ 1848, ἀπέθανε δὲ τὸ 1878 εἰς τὰς Ἀθήνας κληροδοτήσας τὴν περιουσίαν του, ἀνερχομένην εἰς 1.000.000 δραχμῶν τῆς ἐποχῆς, εἰς τὸ Πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν, τοῦ ὁποίου ἀνεκηρύχθη μέγας εὐεργέτης.

πούλου, ὅστις ἐνεχείρισεν ἡμῖν δευτέραν φορτωτικὴν τοῦ τελευταίου ἐμβάσματός σας εἰς Λίρας Ὀθωμανικὰς 67.90/00, ὅτι δὲν ἐλάβετε τὴν ἀπὸ 10 Ὀκτωβρίου ἀπάντησίν μας εἰς τὴν ἀπὸ 4 ἰδίου τοῦ συναδέλφου ὑμῶν κ. Ι. Γκιών, καὶ εἰς ἐκείνην τοῦ Κου Ε. Α. Εὐγενίδου. Μετὰ τῆς πρώτης ἐλάβομεν καὶ δύο φυλλάδια τοῦ φροντιστηρίου σας πρὸς κύρωσιν, καθὼς καὶ τὴν ἐπιστρεφομένην διπλότυπον ἀπόδειξιν τῶν δέκα βελονωτῶν¹³⁸ ὄπλων, μετὰ τῶν 4 χιλιάδων φουσελίων. Εἰς τὴν εἰρημένην ἀπάντησίν μας, εἶχομεν ἐγκλείσει τὰς ὑπ' ἀριθ. 1555 καὶ 1556 διπλοτύπους ἀποδείξεις, τὴν μίαν ἐκ Δραχμῶν 2800 ἀντίτιμον Λιρ. Ἀγγλ. 100, ἅς διὰ συναλλάγματος ἔστειλε συγχρόνως ὁ κ. Εὐγενίδης, τὴν δὲ ἐκ Δραχ. 1751.82, ἀντίτιμον τοῦ μνησθέντος ἐμβάσματός σας, καθὼς καὶ τὴν διὰ τὰ βελονωτὰ τοῦ Κου Εὐγενίδου μετὰ τὴν προσθήκην «διὰ τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν».

Τούτων σᾶς ἐγκλείομεν ὧδε ἀντίγραφα ἐπικεκυρωμένα. Συναποστέλλομεν πρὸς ὑμᾶς καὶ τὰ μένοντα παρ' ἡμῖν μέχρι τοῦδε πέντε φυλλάδια φιλανθρωπικοῦ φροντιστηρίου σας¹³⁹ ἐπικεκυρωμένα, ἧτοι :

1) Ἀπὸ τοῦ ἀρ. 364 - 375	} μὲ τῶν ὁποίων τὰ ποσὰ θέλομεν χρεωθῆ, ἀφοῦ λάβωμεν τὰ περιμενόμενα ἐξ Ἀμερικῆς φουσελίας, διὰ τὰ ὁποῖα προκατεβλήθησαν, ὡς γνωστόν, παρ' ὑμῶν Λ. Τουρκ. 420.49.
2) » 702 - 710	
3) » 831 - 839	
4) » 792 - 800	

Πρὸ πολλοῦ ἐπαύσατε νὰ μᾶς γράφητε συνεχῶς τὰ αὐτόθι συμβάντα, ἐνῶ, ὡς καὶ ὑμεῖς γνωρίζετε, αἱ ἐπιστολαὶ ὑμῶν εἰσὶ δι' ἡμᾶς πολύτιμοι, ἔνεκα τῶν σπουδαίων πληροφοριῶν τὰς ὁποίας δύνασθε νὰ μᾶς διαβιβάζητε. Ἡμεῖς ἐντεῦθεν δὲν ἔχομεν τί σπουδαῖον νὰ σᾶς ἀναγγείλωμεν, καθ' ὅσον ὅλα τὰ ἐκ Κρήτης ἔγγραφα καὶ αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἀγῶνος περιέχονται εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐφημερίδας, τὰς ὁποίας βεβαίως ἀναγινώσκετε.

Σᾶς ἀσπαζόμεθα ἐγκαρδίως

Ἐν Ἀθήναις τῇ 8 Νοεμβρίου 1867

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν

Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ

(Ὑπογραφαὶ)

Λέων Μελάς

¹³⁸) Βελονωτὰ ὄπλα ἐκαλοῦντο τότε τὰ τυφέκια τῶν ὁποίων ἡ χρῆσις μόλις εἶχεν εἰσαχθῆ εἰς τὸν γαλλικὸν στρατόν. (βλ. Α. Ἡπίτη, Ἑλληνογαλλικὸν Λεξικόν, τόμ. Γ', σελ. 497).

¹³⁹) Ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὴν μνείαν αὐτὴν, αἱ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν εἰσφοραὶ συνελέγοντο ὑπὸ μορφὴν εἰσφορῶν ὑπὲρ φιλανθρωπικῶν σκοπῶν.

(Σφραγίς κυκλική)
 Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
 ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Μ. Ρενιέρης
 Α. Φ. Παπαδάκης
 Ἄ. Ἀναγνωστάκης

27.

Ἐπιστολή τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς
 πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν.
 Ἐκτυπον πρέσσας εἰς μίαν σελίδα. Γραφὴ ἀγνώστου.

Ἀναγγελία ἀποτελεσμάτων διενεργηθέντος ἐράνου ὑπὲρ τῶν Κρητῶν εἰς
 χορὸν ὀργανωθέντα ἐν Κωνσταντινουπόλει.

Κωνσταντινούπολις τὴν 8 Μαρτίου 1868

Ἄξιότιμοι Κύριοι,

Τὸ Σάββατον τῆς παρελθούσης Τυρινῆς, ὡς γνωρίζετε ἤδη, ἐδόθη
 χορὸς ἐνταῦθα ὑπὲρ τῶν ἀγωνιζομένων ἀδελφῶν ἡμῶν Κρητῶν. Ὁ-
 φείλομεν γὰρ ὁμολογήσωμεν ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα ὑπερέβη πᾶσαν προσδο-
 κίαν, διότι ὁ ὑπὸ τὸ πρόσχημα τοῦ χοροῦ οὗτος ἔρανος ἐζητεῖτο εἰς
 ἐποχὴν καθ' ἣν, ἐκτὸς ἄλλων βαρῶν τῆς κοινότητός μας, τισαῦται ἐν-
 ταῦθα ἀδελφότητες δίδουσι τοιοῦτους χορούς, ἐφαίνοντο δὲ καὶ οἱ ἄν-
 θρωποι κεκμηκότες πως, ἔνεκα τῶν προηγουμένων ἐπανειλημμένων ἐ-
 ράνων. Καὶ ὅμως, ἠπατώμεθα. Ὁ Ἑλληνισμὸς οὔτε ἐκουράσθη, οὔτε
 θὰ κουρασθῆ μέχρις οὔ ἀπολαύσωμεν τὴν Κρήτην καὶ μέχρις οὔ πρα-
 γματωθῶσιν ὅλαι αἱ ἱεραὶ τῆς ἀθανάτου ἡμῶν φυλῆς ἐλπίδες.

Αἱ εἰσπράξεις μας λοιπὸν ἀνέβησαν μέχρι τοῦδε κατὰ τὴν γενομέ-
 νην ἐκκαθάρισιν εἰς 20φραγκα ναπολεόνια 1054.10, ἐξ ὧν, ἀφαιρουμέ-
 νων τῶν γενομένων ἐξόδων, ὑπελείφθησαν καθαρὸν ὄφελος 20φραγκα
 967.— τὰ ὅποια εἰς δύο δόσεις ἐμβάσθησαν ἤδη ὑμῖν. Ὑπολείπεται
 ἀκόμη ἐκτὸς τῶν ἄνω, ἐκκρεμῆς παρὰ τισι κυρίοις λογαριασμὸς 35 - 40
 ναπολεονίων τὰ ὅποια, ἂν εἰσπραχθῶσι, θέλομεν ἐμβάσει ὑμῖν.

Ὁ Ὑψιστος σκέποι τὴν φιλιτάτην ἡμῶν πατρίδα.

Σᾶς ἀσπαζόμεθα¹⁴⁰

(Ὑπογραφαὶ)

Ἄ. Ἰγγλέσης

Ἄλ. Σεβαστόπουλος

Δ. Καλβοκορέσης

¹⁴⁰⁾ Ἀπὸ τὰς ὑπογραφὰς τοῦ ἐγγράφου αὐτοῦ, πληροφορούμεθα τὸν ἀκριβῆ
 ἀριθμὸν καὶ τὰ ὀνόματα τῶν μελῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρη-
 τῶν Ἐπιτροπῆς.

Ἡ. Βασιάδης
 Ἰω. Φ. Γκιών
 Εὐστ. Εὐγενίδης
 Μ. Ζάρπας
 Ἀ. Βαφιάδης
 Στέφ. Σκουλούδης
 Π. Ἀνδρεάδης
 Γ. Ἀθηνογένης
 Σ. Σπανδωνῆς

Πρὸς τὴν ἐπὶ τῶν Κρητῶν
 ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν

28.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς πρὸς τὰ μέλη τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς. Τετρασέλιδον (δύο σελίδες κεναί) διαστάσεων 22 × 27 χμ. ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς μὲ ὕδατογραφημένας ὀριζοντίους γραμμάς. Γραφὴ ἀγνώστου (πιθανῶς Α. Μηλιαράκη).

Γνωστοποίησις λήψεως ἐμβασμάτων. — Συγχαρητήρια καὶ εὐχαριστίαι πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει Ἐπιτροπὴν διὰ τὴν πατριωτικὴν τῆς δρασίαν.

Ἀθῆναι τὴν 20 Μαρτίου 1868

Πρὸς τοὺς κ. κυρίους Ἀ. Ἰγγλέσην, Ἀλ. Σεβαστιόπουλον, Δ. Καλβοκορέσην, Ἡ. Βασιάδην, Ἰω. Γκιών, Ε. Εὐγενίδην, Μ. Ζάρπαν, Ἀ. Μαθιουδάκη¹⁴¹, Α. Βαφειάδην, Στέφ. Σκουλούδην, Π. Ἀνδρεάδην, Γ. Ἀθηνογένην καὶ Γ. Σπανδωνῆν.

Εἰς Κωνσταντινούπολιν

Ἐντιμοὶ Κύριοι,

Καίόπιν τῆς ἀπὸ 12 τρέχ. ἀπαντήσεώς μας εἰς τὰς ἀπὸ 23 Φεβρουαρίου καὶ 6 Μαρτίου ἐπιστολάς τῆς αὐτόθι ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς, δι' ἧς ἀνηγγέλομεν αὐτῇ περὶ τῆς παραλαβῆς τῶν συνοδευομένων μετὰ τῶν ἐπιστολῶν τούτων χρηματοδεμάτων, τοῦ μὲν δηλονότι ἐκ Διρῶν Ὀθωμανικῶν 77.45 εἰς διάφορα νομίσματα, ἀνήκοντος εἰς τὰς εἰσπράξεις φιλανθρωπικοῦ φροντιστηρίου σας, τοῦ δὲ ἐξ εἰκοσαφράγκων 360 ὑπολοίπου εἰσπράξεων τοῦ παρ' ὑμῶν δοθέντος χοροῦ καὶ Διρ. Ὀθ. 67 προερχομένων ἐκ τοῦ ἐν Βαλιζικίῳ Ἑλλην. Προξε-

¹⁴¹) Τὸ ὄνομα τοῦ Ἀ. Μαθιουδάκη, ὡς 13ου μέλους τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς, δὲν ὑπάρχει μεταξὺ τῶν ὑπογραφῶν τοῦ προηγουμένου ἔγγραφου (ἀριθ. 27).

νικοῦ Πράκτορος Κου Τιμολέοντος Ψάθη, καιόπιν λέγομεν ταύτης, ἐλάβομεν καὶ τὴν ἀπὸ 8 τρέχ. ἐπιστολὴν σας, μετὰ τῆς δευτέρας φωτοτυπικῆς τοῦ μνησθέντος δευτέρου χρηματοδέματος, ἣν μετὰ συγκινητήσεως ἅμα καὶ εὐχαριστήσεως ἀνέγνωμεν. Βεβαιοῦμεν δὲ τὴν εἰς δύο δόσεις παραλαβὴν τῶν ἐν αὐτῇ ἀναφερομένων εἰκοσαφράγκων 967, καθαρὸν ὄφελος τοῦ δοθέντος χοροῦ¹⁴².

Τοιαῦται εὐγενεῖς, φιλάνθρωποι καὶ πατριωτικαὶ πράξεις, γινόμεναι ὑπὲρ λαοῦ τὰ πάνδεινα ὑφισταμένου ὑπὲρ τοῦ καθόλου Ἑλληνισμοῦ, καὶ τοὺς ἐνεργοῦντας ταύτας τιμῶσι, καὶ τὴν ὑπὲρ αὐτῶν εὐγνωμοσύνην τοῦ ἀναξιοπαθοῦντος τούτου λαοῦ διὰ παντὸς ἐφελκύουσι, καὶ ἡ Πατρίς εὐγνωμονοῦσα θ' ἀνταμείψῃ αὐτοὺς ἐν καιρῷ τῷ δέοντι.

Εὐχαριστοῦντες, ἐν τούτοις, ἐγκαρδίως ὑμᾶς, ἀξιότιμοι Κύριοι, ἐν ὄνοματι τοῦ πεινῶντος καὶ πολυτλήμονος τῆς Κρήτης λαοῦ, οἷς παρακαλοῦμεν νὰ μὴ ἀπαυδήσητε καὶ τοῦ λοιποῦ ἐρχόμενοι τὸ ἐφ' ὑμῖν εἰς βοήθειαν τῶν ὑφισταμένων τὰ πάνδεινα ἀδελφῶν μας Κρητῶν καὶ τῶν ἐν Κρήτῃ οἰκογενειῶν αὐτῶν, μέχρι τῆς αἰσίας ἀποπεραιώσεως τοῦ ἀγῶνός των, πρὸς δόξαν καὶ θρίαμβον τοῦ Πανελληνίου. Ἐκφράσατε δέ, πρὸς τούτοις, τὰς εὐχαριστήσεις μας καὶ πρὸς τοὺς λαβόντας ὅπως δῆποτε μέρος ἐνεργὸν εἰς τὸ πατριωτικὸν καὶ φιλάνθρωπον ἔργον σας.

Δέξασθε, ἀξιότιμοι Κύριοι, τὴν διαβεβαίωσιν τῆς ἐξαιρέτου πρὸς ὑμᾶς ὑπολήψεως καὶ τῆς ἀδελφικῆς ἡμῶν ἀγάπης.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν

Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ

(Ἑπογραφαι)

Λέων Μελάς

Μ. Ρενιέρης

Ἀ. Παπαδάκης

Γεώργιος Π. Σκουζὲς

Σπ. Ἀντωνιάδης

(Σφραγίς)

Η ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

29.

*Εκθεσις τῶν Ἀ. Βαφιάδη, Γ. Ἀθηνογένη καὶ Σ. Σκουλούδη πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴν Ἐπιτροπὴν. Δύο τετρασέλιδα (δύο σελίδες κεναί) διαστάσεων 22 × 27 χμ. ἐπὶ κυανοῦ χάρτου γραφῆς φέροντος ὀριζοντίως γραμμὰς καὶ ἐπικεφαλίδα Stefano Ralli - Constantinople ἐν ὑδατογραφίᾳ. Ἰδιόγραφον σχέδιον Στεφάνου Σκουλούδη.

¹⁴²) 967 χρυσὰ εἰκοσόφραγκα δὲν ἀποτελοῦν εὐκαταφρόνητον εἰσφορὰν ὅπου ἓνα καὶ μόνον χορὸν, καὶ σήμερον ἔτι.

Ἐπίσκεψις εἰς τὸν ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβυν τῆς Ρωσίας στρατηγὸν Ἰγνάτιεφ.— Αἴτησις χρηματικῆς ἐνισχύσεως τοῦ ἀγῶνος ὑπὸ τῆς Ρωσίας.— Διπλωματικὴ ἄρνησις τοῦ στρατηγοῦ.— Ἡ μῆνις τοῦ στρατηγοῦ κατὰ τῆς κυβερνήσεως Βούλγαρη.— Ὑποδείξεις περὶ ἀνατροπῆς τῆς.— Αἱ γνώμαι τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει Πρέσβεως τῆς Ἀμερικῆς Morris διὰ τὴν ἀπόφασιν τῆς Κυβερνήσεως Βούλγαρη ὅπως παύσῃ ὑποστηρίζουσα τὸν κρητικὸν ἀγῶνα.

Κωνσταντινούπολις 29 Μαΐου/10 Ἰουνίου 1868.

Ἀξιότιμοι Φίλοι,

Τὸ ἔσπερας τοῦ Σαββάτου, μειέβημεν παρὰ τῷ στρατηγῷ¹⁴³ εἰς Βουγιούκδερε καὶ ἀνέγνωμεν αὐτῷ μετὰφρασιν εἰς τὸ γαλλικὸν τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ὑμετέρου κ. Ρενιέρη, ἣν μετὰφρασιν καὶ ἐκράτησε.

Κατὰ τὴν μετ' αὐτοῦ συνδιάλεξίν μας, εἰς δύο κυρίως σημεῖα ἐπεμείναμεν, τὸ μὲν ὅτι ἡ πορεία τῆς ἐνεσιώσεως Κυβερνήσεως¹⁴⁴ ἦτο ἀπόρροια ἴσως ἐνεργειῶν τῆς Δύσεως ὅπως, διὰ τῆς καταστολῆς τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος ἀπολέσῃ ἢ δυναστεία τοῦ Γεωργίου καὶ τῆς Ὀλγας τὴν δημοτικότητά τῆς, τὸ δὲ ὅτι ἦτο ἀπόλυτος ἀνάγκη καὶ ἐπείγουσα 350.000 δραχμῶν κατὰ μῆνα, ἵνα μὴ σβεσθῇ ἀμέσως ἡ Ἐπανάστασις.

Καὶ ἐπὶ μὲν τούτων, ὁ στρατηγὸς ἐκάστοτε διωλίσθαινε, κατεφέρθη δὲ σφοδρῶς κατὰ τῆς Κυβερνήσεως λέγων ὅτι τοιαύτη διαγωγὴ ἦτο ἀνικρὺς προδοσία, ὅτι θὰ προξενήσῃ ἀπανταχοῦ ἀπαισιωτάτην ἐντύπωσιν ἢ ἐγκατάλειψιν τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος εἰς στιγμήν καθ' ἣν αἱ δυσχέρειαι τῆς Τουρκίας φαίνονται συμπυκνούμεναι, καθόσον καὶ ὁ Λίβανος διάκειται εἰς ταραχώδη κατάστασιν λίαν ἀνηουχοῦσαν τὴν Πύλην καὶ ἐκ Ραγούζης τηλεγράφημα τῆς προτεραίας (ἦτοι τῆς Παρασκευῆς) τῷ ἀναγγέλλει ὅτι ἠθέλησαν οἱ Τοῦρκοι ν' ἀνεγείρωσιν εἰς Πίβαν τρεῖς πύργους, οἱ δὲ Μαυροβούνιοι ἔτρεξαν εἰς τὰ ὄπλα ὅπως τοὺς ἐμποδίσωσι, καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας τοὺς ἀνεχαίτισεν ὁ Πρίγκηψ, ζητήσας συντόμως ἐξηγήσεις παρὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ διοικητοῦ τῆς

¹⁴³) Πρόκειται περὶ τοῦ στρατηγοῦ Ἰγνάτιεφ, πρέσβεως τότε τῆς Ρωσίας εἰς Κωνσταντινούπολιν. Τὸν Ἰγνάτιεφ εἶχεν ἐπισκεφθῆ προηγουμένως, κατὰ τὸ 1866, καὶ ὁ Ἰ. Σκαλισσοῦνης ἐκτελῶν εἰδικὴν ἀποστολὴν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως καὶ τῆς Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς (βλ. Ἰ. Σκαλισσοῦνη ἔνθ' ἄν. σελ. 14).

¹⁴⁴) Τὴν 25 Ἰανουαρίου 1868 ὠρκίσθη ἡ κυβέρνησις Βούλγαρη μὲ σκοπὸν νὰ ἐπιτύχῃ τὴν κατάπαυσιν τῆς ἐν Κρήτῃ ἐξεγέρσεως. Ὁ Βούλγαρης ἐθεωρεῖτο ὁπαδὸς τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐν Ἑλλάδι, ἀντικατέστησε δὲ τὸ ρωσόφρον Ὑπουργεῖον Κουμουνδούρου καὶ τὸ ἐπὶ ἓνα μόνον μῆνα διατηρηθὲν ἄχρουν ὕπουργεῖον Μωραϊτίνη. Ἐντεῦθεν ἡ κατὰ τοῦ Βούλγαρη μῆνις τοῦ Ἰγνάντιεφ. (βλ. καὶ Τσιριντάνην, τόμ. Γ', σελ. 28).

δμόρου ἐπαρχίας¹⁴⁵. Φοβεῖται δέ, προσέθηκεν, ἔνεκα τοῦ ἐν Μαυροβουνίῳ ἐπικρατοῦντος ἐρεθισμοῦ διὰ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προσφάτων αἰτήσεών των, ὅτι θὰ ἔλθωσι ταχέως εἰς σύγκρουσιν¹⁴⁶. Φρονεῖ, εἶπε πρὸς τούτοις, ὅτι ὁ μεταξὺ Γαλλίας καὶ Πρωσσίας πόλεμος ἐπίκειται κατὰ τὸν προσεχῆ Ἀύγουστον¹⁴⁷, μὴ ἐπιθυμοῦσα δὲ ἡ Γαλλία νὰ ὑφίστανται ταραχαὶ ἐν τῇ Ἀνατολῇ καθ' ὃν καιρὸν αὕτη πολεμᾷ πρὸς τὴν Πρωσσίαν, πέμπει νῦν τὸν πρίγκηπα Ναπολέοντα — μέλλοντα νὰ διέλθῃ διὰ τῆς Σερβίας, τῶν Ἡγεμονιῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος — *pour deroouter les populations* καὶ μὴ λάβωσι τὸν καιρὸν νὰ παρασκευασθῶσι¹⁴⁸. Μέγιστον, ὅθεν, δυστύχημα ἤθελεν εἶσθαι ἡ πτώσις τοῦ κρητικοῦ ἀγῶνος σήμερον, μετὰ τισαύτας θυσίας καὶ ὁπότε τοιαῦται εὐνοϊκαὶ περιστάσεις ἐπιφαίνονται εἰς τὸν ὁρίζοντα. Δὲν δύναμαι, εἶπε, βεβαίως, ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου, νὰ σᾶς συμβουλεύσω τοῦτο, ἀλλ' ἐὰν ἠδυνάμην, ἤθελον σᾶς εἰπεῖ ὅτι ἦτο ἀνάγκη νὰ ἐκβιάσητε μίαν κρίσιν ἐν Ἀθήναις κατὰ τῆς κυβερνήσεως, καὶ ἐὰν ἄλλως δὲν γίνεται, νὰ τὴν κρίψετε, ἀλλ' ἐπ' οὐδενὶ λόγῳ νὰ ἐγκαταλείψητε τὴν ἐπανάστασιν.

Τὰ ἐν Ἀθήναις διαδοθέντα περὶ συνεννοήσεως, δῆθεν, τῶν Δυνάμεων ὡς πρὸς τὴν λύσιν τοῦ κρητικοῦ ζητήματος εἶναι ἀβάσιμα.

Ἐνταῦθα ὁ κ. Elliott¹⁴⁹ πιέζει τὴν Πύλην νὰ παραχωρήσῃ εἰς τὴν νῆσον ἠγεμονίαν, ὡς τὴν τῆς Σάμου, καὶ μηδὲν πλέον. Πρὸς τοῦτο ἤρχισε νὰ συμφωνῇ καὶ ἡ Γαλλία κατ' αὐτίας, ἀμφοτέροι δὲ προσεκάλε-

¹⁴⁵) Τὰς πληροφορίας ταύτας τοῦ Σκουλούδη, μετεβίβασεν ἡ Κεντρικὴ ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴ πρὸς τὴν Συνέλευσιν καὶ τὴν προσωρινὴν κυβέρνησιν τῆς Κρήτης δι' ἐγγράφου τῆς ὑπὸ ἡμερομηνίαν 1 Ἰουνίου 1868. (Βλ. τοῦτο ἐν Τσιριντάνη, τόμ. Γ', σελ. 163). Ὁ Τσιριντάνης, ἀγνοῶν τὴν προέλευσιν τῶν πληροφοριῶν τούτων, τὰς χαρακτηρίζει (ἐνθ' ἄν., σελ. 166) ὡς «φαντασιοπληξίας τῶν ἐν Ἑλλάδι διευθυνόντων τὸν κρητικὸν ἀγῶνα».

¹⁴⁶) Ἡγεμῶν τοῦ Μαυροβουνίου ἐτύγχανε τότε ὁ ἡρωϊκὸς Νικήτας ὁ ὁποῖος εἶχε προσφάτως ἐκλεγῆ μετὰ τὴν δολοφονίαν τοῦ ἠγεμόνος Δανήλου. Ἡ σύγκρουσις τὴν ὁποίαν προέβλεπε ὁ Ἰγνάτιεφ κατὰ τῶν Τούρκων, δὲν ἐπραγματοποιήθη εἰμὴ μετὰ μίαν ὀλόκληρον...δεκαετίαν ἐξ ἀφορμῆς τῆς ἐπαναστάσεως τῆς Βοσνίας (1878).

¹⁴⁷) Καὶ ἡ πρόβλεψις αὕτη τοῦ Ἰγνάτιεφ ἀπεδείχθη ἐξ ἴσου ἐσφαλμένη. Ὁ γαλλοπρωσικὸς πόλεμος ἐξερράγη μετὰ διετίαν ἤτοι τὴν 15 Ἰουλίου 1870, καταλήξας, ὡς γνωστόν, εἰς κατατρόπωσιν τῶν Γάλλων καὶ αἰχμαλωσίαν τοῦ αὐτοκράτορος Ναπολέοντος Γ'.

¹⁴⁸) Γαμβρός ἐπὶ θυγατρὶ τοῦ Βίκτωρος Ἐμμανουὴλ Β' ἠγεμόνος τῆς Σαρδηνίας καὶ μετέπειτα Βασιλέως τῆς Ἰταλίας. Ὁ Πρίγκηψ Ναπολέον, ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν Βοναπαρτιδῶν, ἐτύγχανε προσωπικὸς φίλος τοῦ Καλλέργη, κατὰ δὲ τὸ δημοψήφισμα τοῦ 1863 διὰ τὴν ἐκλογὴν Βασιλέως τῆς Ἑλλάδος, ἔλαβε 245 ψήφους. (Lheritier, ἐνθ' ἄν., τόμ. II, σελ. 403 καὶ τόμ. III, σελ. 32).

¹⁴⁹) Πρέσβυς τότε τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἐν Κωνσταντινουπόλει.

σαν καὶ ἐμὲ νὰ συνεργασθῶ ἐπὶ τούτῳ. Ἐγὼ ὁμως ἀπεποιήθην εἰπὼν: «Πράξατε ὡς ἐπιθυμεῖτε. Θέλετε ἰδῆ οὐδὲν θέλετε κατορθώσει καὶ ἐπὶ τέλους θέλετε συμφωνήσει οὐ οὐδεμία ἄλλη λύσις ἢ το ἐφικτή, εἰμὴ ἐκείνη ἣν ἀπ' ἀρχῆς ἡμεῖς ὑπεδείξαμεν». Εἶπον δ' ἐν τούτοις εἰς τοὺς Κρητίας τότε μόνον νὰ δεχθῶσι τοιαύτην ἡγεμονίαν, ὅταν ἡ Πύλη δεχθῆ ν' ἀποσύρη πρότερον πάντα τὸν στρατὸν αὐτῆς. Ἐννοεῖται δὲ ὅτι, ἐὰν δεχθῆ ποτὲ τοῦτο, εὐκόλως μετὰ ταῦτα, εἰς πρώτην εὐκαιρίαν, οἱ Κρητῆες ἀνατρέπουν τὴν ἡγεμονίαν καὶ γίνονται κύριοι τῆς νήσου, ἡ δὲ Εὐρώπη δὲν θέλει ἐπιτρέψει πλέον εἰς τὴν Πύλην ν' ἀρχίσῃ ἕνα ἀγῶνα, ὃν ἐπὶ δύο ἤδη ἔτη οἰκτιρῶς διεξήγαγε καὶ ἀδυνατεῖ ἔτι νὰ καταβάλῃ.

Ὅτε δὲ εἶπομεν αὐτῷ ὅτι ἐπιθυμοῦμεν νὰ γνωρίζωμεν ὠρισμένως ὁποῖαν ἀπάντησιν ὀφείλομεν νὰ δώσωμεν εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Ρενιέρη μᾶς ἀπήντησε: — Γράψατε πρὸς αὐτὸν ἐκ μέρους μου ὅτι οἰκτιρῶ ἣν περιγράφει κατάστασιν τῶν πραγμάτων ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ πρὸς τὸν θέλοντα νὰ πνιγῆ τί δύναται νὰ πράξῃ καὶ ὁ ἔχων τὴν καλλίστην διάθεσιν ἵνα τὸν σώσῃ;

Τοιαῦτα κατ' ἐπανάληψιν εἶπεν ἡμῖν δι' ὅλης τῆς ἐσπέρας, κρατήσας ἡμᾶς παρ' ἑαυτῷ ἐπὶ τρεῖς περίπου ὥρας. Τὴν δ' ἐπαύριον, εἶδεν ἡμᾶς μακρόθεν εἰς τὸν περίπατον, μᾶς ἐπλησίασε καὶ ἐπανέλαβεν ὅτι ἐξάπαντος θεωρεῖ ἀναγκαίαν τὴν ἐκβίασιν μιᾶς κρίσεως ἐν Ἀθήναις «*de quelque manière que ce soit*».

Τὰ γραφόμενα ὑμῶν ἐξεθέσαμεν καὶ πρὸς τὸν κ. Morris¹⁵⁰, ὃν ἐκτιμῶμεν ὡς ἕνα τῶν εἰλικρινεστέρων φίλων τῆς Ἑλλάδος. Ἀπίστευτος τῷ ἐφάνη, κατ' ἀρχὰς ἡ διαταγὴ τῆς Κυβερνήσεως¹⁵¹, εἶτα δὲ κατεφέρθη καὶ οὗτος σφοδρότατα κατ' αὐτῆς, λέγων ὅτι τοιαύτη κηλὶς ἔσεται ἀνεξίτηλος εἰς τὴν ἱστορίαν καὶ ὅτι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὀφείλει διὰ παντὸς τρόπου, καὶ μέχρι τῶν ἐσχάτων προβαῖνον, νὰ δείξῃ εἰς ὅλον τὸν κόσμον ὅτι οὐ μόνον ἀποδοκιμάζει τοιαύτην προδοσίαν, ἀλλ' οὐδ' ἐπιτρέπει νὰ τελεσθῆ. Καὶ ἂν οἱ ξένοι τυχὸν πιέζουν τὸν Βασιλέα, ὑπάρχουσι περιστάσεις καθ' ἃς οἱ Βασιλεῖς ἔχουν καθῆκον, χάριν τῶν ὑψίστων συμφερόντων τοῦ ἔθνους, νὰ προβαίνουν καὶ μέχρι θυ-

¹⁵⁰) Πρέσβυς τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τῆς Ἀμερικῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει θερμὸς φιλέλληνας καὶ φίλος τοῦ Σκουλούδη καὶ τῶν λοιπῶν μελῶν τῆς ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς. Βλ. καὶ ἀνωτέρω ὑποσημ. 23 καὶ 24.

¹⁵¹) Ἴσως νὰ ὑπονοῆται ἐνιαῦθα τὸ σχέδιον ψηφίσματος τὸ ἀποσταλὲν εἰς Κρήτην ἐξ Ἀθηνῶν, διὰ τοῦ ὁποίου ἐζητεῖτο ἡ ὑπαγωγὴ τῆς Κρήτης ὑπὸ τὴν ἀγγλικὴν προστασίαν.

σίας τοῦ θρόνου των. Δεχθῆτε εἰς τὴν Βουλὴν τοὺς Κρηῖτας ¹⁵²— τί θέλουν πράξει οἱ ξένοι; Θέλουν, πιθανῶς, διαμαρτυρηθῆ, καὶ πάλιν διαμαρτυρηθῆ. Ἀφίσατέ τους νὰ διαμαρτύρωνται καὶ δείξατέ τους, ὅτι καιρὸς ἦτο πλέον νὰ μὴ ἀναμιγνύωνται εἰς τὰ πράγματα ὑμῶν. Θ' ἀφίσουν τὴν Τουρκίαν νὰ καταλάβῃ τὰς Ἀθήνας; Ποτὲ εἰς τοῦτο δὲν θέλουν συμφωνήσει. Νὰ ζητήσουν νὰ κατασιτρέψουν μόνοι των τὴν ἀνεξαρτησίαν σας; Πάλιν δὲν θέλουν συμφωνήσει. Καὶ ἂν πρὸς ὥραν ἐκτελέσουν τηλικούτον πολιτικὸν ἀνοσιούργημα, θέλετε τοσοῦτον ἐξεγείρει τὰς συμπαθείας τῶν ἔθνῶν, ὥστε ἡ κοινὴ γνώμη σύμπαντος τοῦ ἐξευγενισμένου κόσμου θέλει τοὺς ἐκβιάσει ἀμέσως νὰ ἐπανορθώσουν τὸ σφάλμα των. Ἄλλως τε, εἴτε οὕτως εἴτε ἄλλως, θέλετε τριουσιότροπως προκαλέσει μίαν κρίσιν, δι' ἧς ἡ Εὐρώπη θέλει ἀναγκασθῆ νὰ λύσῃ τὴν παροῦσαν κατάστασιν συμφώνως πρὸς τὴν τιμὴν καὶ τὸ συμφέρον τοῦ ἔθνους σας.

Τῶ ἀνέγνωμεν τὴν ἐπιστολὴν τοῦ κ. Ραγκαβῆ ¹⁵³. Μᾶς ἀπήντησεν ὅτι καὶ ἔγραψε καὶ πάλιν γράφει περὶ τούτων εἰς Ἀμερικὴν, μᾶς ἔδειξε δὲ καὶ διαφόρους ἐκεῖθεν ἐπιστολάς φίλων του εἰς τὰς Βουλὰς, ἐν αἷς τῶ ἀναφέρουν περὶ ποικίλων ἐνεργειῶν καὶ παρὰ τῆ Κυβερνήσει καὶ παρὰ τοῖς βουλευτικοῖς σώμασι τῶν διαφόρων Κρατῶν ¹⁵⁴ ὑπὲρ τοῦ κρητικῶ ἀγῶνος.

Δὲν ἐμμείνομεν μακρότερον εἰς τὰ τῆς Ἀμερικῆς, ὡς ἔχοντα σήμερον ὑποδεεσιτέραν σημασίαν ἀπέναντι τῶν αὐτόθι κρισιμωτάτων περιστάσεων.

Δέξασθε, ἀξιότιμοι κύριοι, τὴν διαβεβαίωσιν τοῦ σεβασμοῦ ἡμῶν.

(Ἵπογραφαί)

Ἀ. Βαφιάδης

Γ. Ἀθηνογένης

Στ. Σκουλούδης

Πρὸς τὴν ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴν
ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν.

¹⁵²) Κατόπιν μουσικῆς ὑποδείξεως τοῦ Μ. Ρενιέρη καὶ παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ πρωθυπουργοῦ Βούλγαρη οἱ Κρηῖτες ἐξέλεξαν 16 βουλευτὰς τοὺς ὁποίους ἀπέστειλαν εἰς Ἀθήνας διὰ ν' ἀντιπροσωπεύσουν τὴν Κρήτην εἰς τὴν ἑλληνικὴν Βουλὴν. Κατόπιν ὁμως ἐπεμβάσεως τῶν Δυνάμεων οὗτοι δὲν ἐγένοντο δεκτοί. Βλ. βιογραφίαν τοῦ Μ. Ρενιέρη: Σ. καὶ Κ. Βοβολίνη, Μέγα Ἑλληνικὸν Βιογραφικὸν Λεξικόν, σελ. 64 - 72).

¹⁵³) Πρέσβυς τότε τῆς Ἑλλάδος εἰς Οὐάσιγκτων.

¹⁵⁴) Ἐννοεῖ, προφανῶς, τὰς «πολιτείας» τῆς Ἀμερικῆς. Διὰ τὸν ἐπικρατοῦντα τότε ἐν Ἀμερικῇ φιλοκρητικὸν ἐνθουσιασμὸν βλ. Τσιριντάνη, τόμ. Γ', σελ. 266.

30.

Ἐπιστολὴ τῆς ἐν Ἀθήναις Κεντρικῆς ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπῆς πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν. Τετράφυλλον (τρεῖς σελίδες κεναί) ἐπὶ λευκοῦ χάρτου γραφῆς με δριζοντίας ὑδατογραφημένας ραβδώσεις διαστάσεων 22 × 27 χμ. Γραφὴ ἀγνώστου (πιθανῶς Λ. Μηλιαράκη).

Γνωστοποιήσις ἐμβασμάτων. — Ἡ ρῆξις τῶν σχέσεων μεταξὺ Τουρκίας καὶ Ἑλλάδος.

Ἐν Ἀθήναις τὴν 27 Νοεμβρίου 1868

*Πρὸς τὴν ἐν Κωνσταντινουπόλει
ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Ἐπιτροπὴν*

Ἐντιμοὶ Κύριοι,

Βεβαιοῦμεν τὴν ἀπὸ 20 λήγοντος πρὸς ὑμᾶς ἐπιστολὴν μας ἐγκλείουσαν τὰ ὑπ' ἀριθ. 1942 καὶ 1943 διπλότυπά μας, καὶ δεκαεξ τοῦ ὑμειτέρου φιλανθρωπικοῦ φροντιστηρίου, ἐπικεκυρωμένα κατὰ τὸ σῆμα. Διὰ ταύτης μας σπεύδομεν ν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὴν ἀπὸ 22 ἰδίου νεωτέραν τοῦ ὑμειτέρου κ. Ἰω. Γκιών. Διὰ τῆς συνημμένης ἐν αὐτῷ φορτωτικῆς ἐλάβομεν ἐκ τοῦ αὐστριακοῦ Πρακτορείου χρηματόδεμα ἐμπεριέχον Λίρας Ὀθωμανικὰς 159,80 καὶ εἰκοσόφραγκα 35,70, προῖον νεωτέρων μηνιαίων εἰσπράξεων τοῦ φιλανθρωπικοῦ φροντιστηρίου σας, οὗτινος τὰς ἐξ ἀποδείξεις διὰ τὸ εἰρημένον ποσὸν ἐπιστρέφομεν κεκυρωμένας, ἐπισυνάπτοντες ὧδε ἅμα καὶ τὸ ὑπ' ἀριθ. 1951 διπλότυπον (βλ. πίν. Δ') τῆς ἐπὶ τοῦ ταμείου ἐπιτροπῆς μας.

Καὶ ἡμεῖς συναγαλλόμεθα μετὰ τῶν αὐτόθι ὁμογενῶν διὰ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων¹⁵⁵, συμμεριζόμενοι πληρόστατα τὰς ἐπὶ τοῦ γεγο-

¹⁵⁵) Διὰ τελεσιγράφου ἐπιδοθέντος εἰς τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν τὴν 29 Νοεμβρίου 1868 ἡ Τουρκία ἤξιωσεν ὅπως ἐντὸς 5 ἡμερῶν διακοπῇ πᾶσα ἑλληνικὴ βοήθεια πρὸς τοὺς μαχομένους Κρητας, ἀπειλοῦσα ἄλλως τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων τῆς μετὰ τὴν Ἑλλάδα. (Βλ. Τσιριντάνη, τόμ. Γ', σελ. 482). Ἀπὸ τὴν ἡμερομηνίαν τῆς ἐπιστολῆς αὐτῆς (27 Νοεμβρίου 1868) φαίνεται ὅτι ἡ ἐν Ἀθήναις Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ καὶ ἡ Ἐπιτροπὴ Κωνσταντινουπόλεως ὑπὲρ τῶν Κρητῶν ἐγνώριζον τὰ τῆς ἐπικειμένης διακοπῆς τῶν σχέσεων καὶ πρὸ ἔτι τῆς ἐπιδόσεως τοῦ τουρκικοῦ τελεσιγράφου. Τὸ τελεσίγραφον τοῦτο, δὲν ἀπεδέχθη ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις (Βλ. ἑλληνικὴν ἀπάντησιν ἐν Τσιριντάνη, τόμ. Γ', σελ. 498 ἐφ.), καὶ ὁ ἐν Ἀθήναις Πρέσβυς τῆς Τουρκίας Φωτιάδης Πασᾶς, ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν. Τὸ δημιουργηθὲν ἐκ τούτου ἀδιέξοδον, ἐλύθη διὰ τῆς δηλώσεως τῆς ἐν Παρισίοις συνελθούσης τὸν Ἰανουάριον τοῦ 1869 διασκέψεως τῶν Μεγάλων Δυνάμεων, διὰ τῆς ὁποίας ὑπεδείχθη εἰς τὴν Ἑλλά-

νότος τούτου πατριωτικότητας αὐτῶν κρίσεις, καὶ χαίρομεν δι' ἃς καταβάλλετε προσπαθείας πρὸς ἔγγραφὴν πλειόνων μηνιαίων. Εἶθε αἱ πατριωτικαὶ ὑμῶν αἴτιαι προσπάθειαι νὰ ἐπισιέφονται πάντοτε ὑπὸ πλήρους ἐπιτυχίας καὶ προφυλάττονται συνάμα ἀπὸ τοὺς περιοιχοῦντας αὐτὰς κινδύνους.

Ὁ πρὸς ὃν ἔγραψεν ὁ συνάδελφος ἡμῶν κ. Μ. Ρενιέρης κύριος ἔπεμψε πράγματι Φρ. 50.000 καὶ σήμερον ἀπαντῶμεν διὰ τὴν παραλαβὴν αὐτῶν.

Δέξασθε, ἀξιότιμοι Κύριοι, μετὰ τῆς εὐγνωμοσύνης ἡμῶν καὶ τοὺς ἀδελφικοὺς ἀσπασμούς μας.

Ἡ ἐν Ἀθήναις ὑπὲρ τῶν Κρητῶν Κεντρικὴ Ἐπιτροπὴ
(Ἐπογραφαὶ)

Λέων Μελάς

Μ. Ρενιέρης

Γεώργ. Π. Σκουζές

Ἐπ. Ἀντωνιάδης

Ἀ. Ἀναγνωστάκης

Σ. Κόμνος

Συνιστοῦμεν τὴν ἀσφαλῆ ἐπίδοσιν τῶν ἐσωκλείστων.

(Σφραγίς)

Ἡ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΚΡΗΤΩΝ
ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΣΤΕΦ. Ι. ΜΑΚΡΥΜΙΧΑΛΟΣ

δα, ὅπως «ἀπέχη ἀπὸ τοῦ νὰ ὑποθάλη ἢ ἀνέχηται τὸν σχηματισμὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους τῆς ομάδων ἀνταρτῶν στρατολογουμένων πρὸς τὸν σκοπὸν ἐπιθέσεως κατὰ τῆς Τουρκίας, καὶ τὸν ἐφοδιασμὸν εἰς τοὺς λιμένας τῆς πλοίων ἐξοπλισμένων, προωρισμένων νὰ βοηθήσουν ὑφ' οἵανδήποτε μορφήν ἐξέγερσιν κατὰ τῆς Τουρκίας». Ἡ ἀναγγελία τῆς «δηλώσεως» ταύτης εἰς τὰς Ἀθήνας προεκάλεσε τὴν παραίτησιν τῆς κυβερνήσεως Βούλγαρη καὶ τὸν σχηματισμὸν νέας κυβερνήσεως ὑπὸ τὸν Ζαΐμην, ὁ ὁποῖος καὶ τὴν ἀπεδέχθη ἐξ ὀνόματος τῆς Ἑλλάδος. Οὕτω ἐτερματίσθη ἡ ἐπανάστασις τῆς Κρήτης τοῦ 1866, ἡ ὁποία ἐστοίχισεν εἰς τὴν Ἑλλάδα περὶ τὰ 16.000.000 δραχμῶν (βλ. Τσιριντάνην, τόμ. Γ', σ. 682).